

PAUL

FRÉMEAUX

POSLEDNÍ DNOVÉ

CÍSAŘOVI

NA

OSTROVĚ

SVATÉ

HELENY

PAUL FRÉMEAUX

POSLEDNÍ DNOVÉ

CÍSAŘOVI

NA

OSTROVĚ

SVATÉ HELENY

A stylized, handwritten signature or mark, possibly the initials 'WF', rendered in a bold, black, cursive script.

Důstojnému Pánu

P. MATĚJI FENCLOVI,

knězi Církve katol.,

přátelsky

věnují

VYDAVATELÉ

K a p i t o l a 1.

O S T R O V V Y H N A N S T V Í

Dne 2. dubna 1817 první prapor 66. pluku britské pěchoty, mající své stanoviště v údolí Gangu, vyplul z Kalkuty na Svatou Helenu na nákladní lodi *La Dorah*. V počtu důstojníků byl též druhý plukovní lékař Walter Henry. Řízením Prozřetelnosti byl tento mladý lékař, který psal denník, povolán za svědka divadla, jež zasluhovalo toho, by bylo zapsáno: konec Napoleona.

Henry nevěděl nic o ostrově, k němuž je vítr hnal, leda to, že lodi Indické Společnosti, vracejíce se z Asie do Anglie, se tam zásobovaly, nalézajíce na něm průzračnou vodu a čerstvé potraviny. Právě proto jeho obraznost kouznila si fontány, vinice, bujné zahrady a pastviny pokryté stády. Představoval si Svatou Helenu jako jednu z těch mořských oas, „jimiž Prozřetelnost vytyčila prázdnotu a pustotu okeánů k útěše a radosti plavců“. Na polovině cesty zastávkou bylo mu dovoleno navštívit Mauricius, jeho lesy, plné guirland lian a půvabných poloh, vylíčených v *Pavlu a Virginii*. O něco později zahlédl se širého moře Bourbon, jeho bujné rokliny, jeho *Piton des neiges* (Vr-

Paul Frémeaux

chol sněhů) a jeho sličné hlavní město s jeho zelení mřížovanými domy, usedlými na břehu, běleném pěnou příboje. Svatá Helena, tak se těšil, bude jako Maurícius a Bourbon: tropická zahrada, osvěžována čistými potoky, s kvetoucími vějířovíky a jemným travnatým kobercem na jejich březích, a v pozadí krajin vznešená horstva.

Ale 5. července ráno loď *Dorah*, obepluvší před třemi týdny mys Dobré Naděje, uslyšela se strážního koše znova křik: Země! A Henry, vyběhnuv ze své kajuty na palubu, zpozoroval „nejhroznější a nejpříšernější skálu, černou vzdmulinu, ošklivou zvráštělou vyvřelinu, která se zdála bradavicí na tváři propasti. To byla Svatá Helena.

Z blízka nestvůrná ta skála vzala na sebe jinou tvářnost.

Hledající kotviště pluli dlouho podél břehu. Ten všude se tyčil příkrými útesy a hroty své basaltové vrstvy, závrtný, podobný zdi, místy pobožené na jejím slemeni; dole se pěnilo moře kolem balvanů, sřícených to kusů této zdi. Chmurná hradba, prolámaná, jejíž přirozené mohutné pilíře vystupovaly často nad cimbuří jako věže, připomínaly nějaký hrad; obrovský hrad, pyšný, opovrhující těsností řek, a který jako by živil ctižádostivá přání vévoditi nevymezené cestě, neskonale širé cestě, na níž passátní větry pohánějí lodi v této části Atlantického okeánu.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Předhoří, opakující se po skoro pravidelných mezerách, působí dojmem bašt. Na jejich vrcholku občas zasvítilo dělo, mihla se signálová tyč. Podle těchto známek bylo možno poznati, že lidé střežili tohoto ostrova-pevnosti. Ale kterak tu mohli žít? Svatá Helena nezdála se jen nehostinnou, nýbrž přímo zastrašovala. Na dvou nebo třech místech skála se na chvíli pootevřela: pohled, že nejlepší kukátka bedlivě zpytující zářezy neobjevovala než jalové balvany. Ani stopy po nějakém rostlinstvu: ani keře, ani trsu travičky!

Všechna čela na palubě *Dorah* byla zasmušilá, když transport, obepluv jakýsi výstupek, vyhloubený kasematami, vnikl do pobřežního zářezu úzké zátoky, chráněné ještě rovnoběžným předhořím, též vyzbrojeným, korunovaným dělovými střílnami. V pozadí na kousku pobřeží zelenalo se dvacet stromů. To byla radost.

Za stromy prodlužovala se a vystupovala od chudobného kostela s čtverhrannou zvonící ulice domů obílených vápnem, dobře anglických, bez verand, bez jakéhokoliv jiného malebna koloniálních obydlí. Hosté z Indie měli před očima Jamestown, městečko o patnácti stech duší, přístav a jediné skupení domů na Svaté Heleně.

„Jamestown se choulil jako ve výduti velkého V, praví Henry, v roklině, která se rozšiřuje k moři mezi

Paul F r é m e a u x

dvěma vyvýšeninami skoro svislými, čtrnáct až patnáct set stop vysokými. Ohromné lomenice skal, ustavičná pohružka, visí nad střechami, a často vznikají pohromy, způsobené prostým křemenem štěrku, který se ode-rve, pohne a nabere s sebou nejhrubších úlomků a strží sřítí se do průsmyku.“

Henry jen krátce pobyl na tomto málo bezpečném místě. Sotva vojenský ten oddíl, přivezený na lodi *Dorah*, přistal, dostal rozkaz, by na opačném břehu zaujal své stanoviště v táboře Deadwoodském, v sou-sedství Longwoodu, kde bydlel Napoleon.

Bylo třeba přepraviti se přes celou severní část ostrova, od západu k východu.

Cesta, když opustila Jamestown, šplhá ihned po kostrbaté stěně, která obtáčí městečko. Byla to cesta sjízdná, ale úzká, námahou ražená po úbočí hory, a její vybudování kdysi připravilo o život sta a sta otroků. Skála sleva silnice, barvy okrové, odrážela vedro tropů, a tím je sesilující činila je krutě nesnesitelnými i pro lidi, kteří přijížděli z Indie. Na pravo místo zábradlí hrázka pískovců, bez tmelu zhruba narovnaných, lemovala jícen strže. Přes toto nedbalé brlení bylo viděti zprvu při vystupování, jak se ztenčuje stuha domů, od nichž se vzdalovali; potom nepozorovali již leda dno strže, kde skoro nic nepučelo, nežilo, kde se tyčily kameny jako na hřbitově, vedle jiných kamenů ležících mezi nánosy štěrku, sesypavšího se se svahů.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Zatím však chmurné údolí se poněkud rozšiřovalo, a najednou v jeho středu, na jakémsi návršíčku, objevilo se obydlí. Nazývalo se *Les Briars*, náleželo obchodníku jménem Balcombe; Napoleon se tam ubytoval při svém příchodu na ostrov a bydlel tam od 18. října do 10. prosince 1815, než byl připraven jeho nynější příbytek Longwood.

Obýval tam na padesát kroků od venkovského letohrádku, který tvořil hlavní stavení, v jakémsi zahradním domku, v němž byla jediná světnice a podkrovní jizbice ve vikýři. Chudé obydlí! Císař si tu však nestýskal; ba, přehlédneme-li jeho historii mezi Waterloo a 5. květnem 1821., tu asi v tomto koutku prožil nejméně nešťastné týdny svých šesti posledních let.

Po sklíčenostech ústupu, po skleslosti a nerozhodnostech Elysejí a Malmaisonu, zvláště pak po mučivých nejistotách Rochefortu zakoušel pravého ulehčení vida svůj osud posléze upevněn. Nevšímal si anglických hrubostí, cíť, že by je ještě zvětšil, objevil si úkol pro vyhnanství a pravil Francouzům, kteří ho následovali: „Budeme psáti své paměti.“ Snad také v této chvíli zableskly mu neurčité naděje, jichž se rychle vzdal. Věřil, buď jak buď, v politická překvapení, jež by byla schopna vrátiti mu svobodu.

V pozitří únavné plavby, tříměsíční samovazby na *Bellerophonu* a *Northumberlandu*, obou lodí nepohodlných, Briarsy jistě se mu jevily poklidným příbyt-

kem, skoro pohodlným. Ostatně, byl okouzlen zvláštností sídla toho: silně zelené návrší, vypínající se ve středu pusté horské kotliny, jakási visutá zahrada, již skalnatý věnec obtáčel u veliké výši, uzavíraje obzor se všech stran vyjma k Jamestownu a k moři, vzdálenému půl míle.

Banánové fíkovníky tvořily před budovami alej. V husté spleti těchto stromů s mnohonásobnými pni, přivábeny jejich nachovými plody, vrkaly a cukrovaly hrdličky. Gigaňtické gumovníky, skvostné marhaníky a houštinky myrt zastiňovaly ostatek náspu; hojnost bílých růží a divokých kakostů zabíhaly zveselující je až do háje kaktusů.

Za oním zahradním domkem rozkládala se ještě protáhlá vinice. Po celé délce, na úzkém a příkrém svahu byla vysázena vinná réva, citroníky a pomorančovníky, gujavy s průzračnými listy, mangivy s rudými květy v hroznech. Tento kout Briars byl do kruhu obstoupen zdí nahých hor. Jen šumot vodopádu zmenšoval mlčení a samotu. Skákal z rozsedliny horského amfiteatru a vrhal se s výše dvou set stop, ale příliš slabě na tak hrozný skok, rozprašoval se, dříve, než se dořkl země. A slunce vplétalo do jeho pršky sedmibarevný pás duhy.

Císař miloval toto svěží sousedství. V horkých hodinách dne přicházel poslechnout jeho hlasu pod loubí, opatřené venkovským stolem a lavičkou. Často

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

mladší dcera domu, Betsy Balcombova, čtrnáctiletá čtveračka, se k němu zde připojovala. Přijímal její společnost, snášel trpělivě její důvěrnosti a odpouštěl jí drzé rozpustilosti.

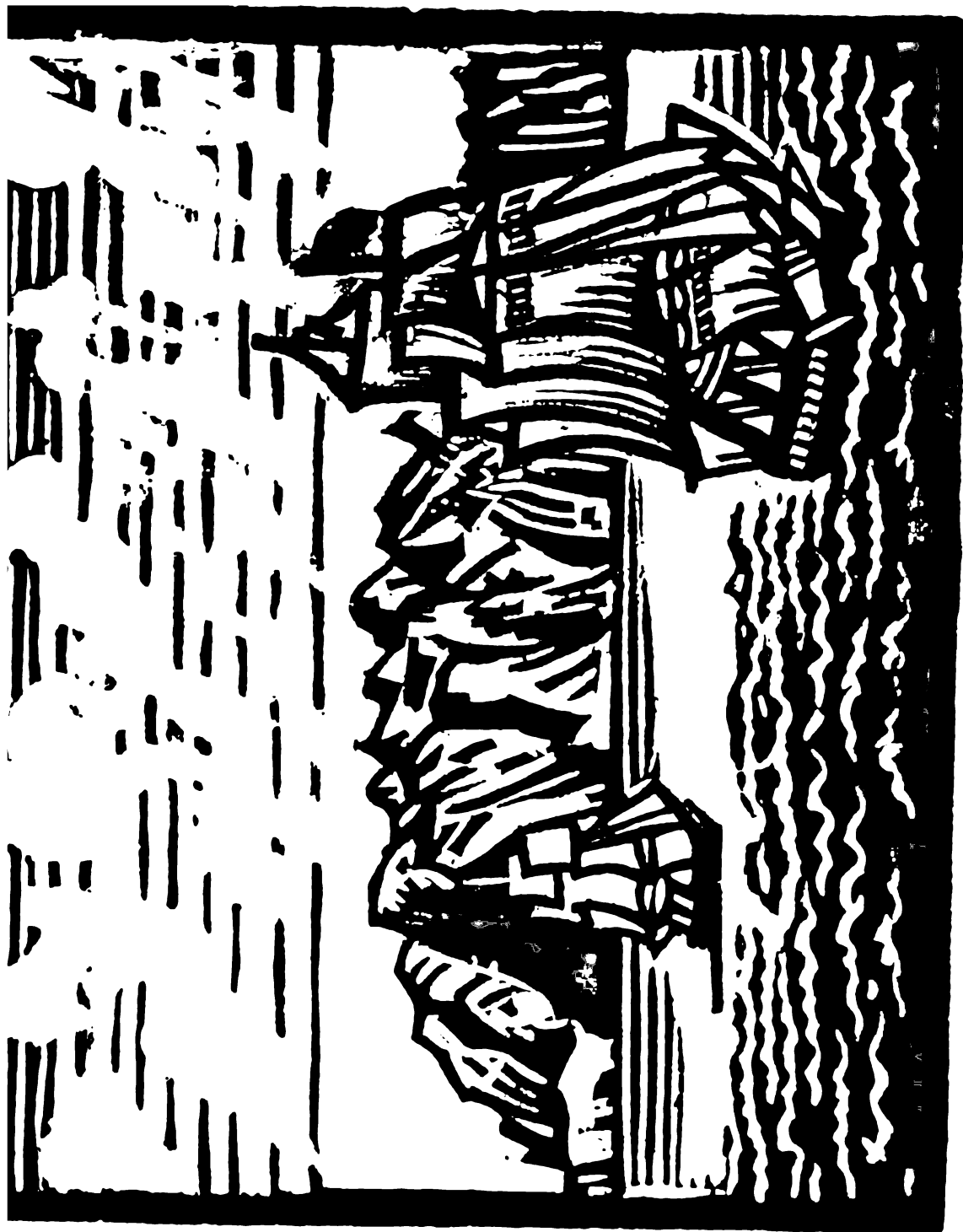
„Nepoznala jsem za svého života nikoho, bude vypravovati později, kdo by byl lépe uměl s dětmi než Napoleon. Uměl se vžít do jejich prostoty a úplně se jim oddati, zajímati se o všechny jejich nicotky a bavit se jimi jako jim rovný. Zdál se mi druhem. Často jsem velmi napínala jeho trpělivost; nikdy nepřipomněl mi ani svého důstojenství, ani svého věku, by uniknul mým dotěrnostem.“

Kdyby Betsy byla bývala jen dotěrná! Ale tato světlovlasá skotačilka, velmi hezká, s očima kočičíma, mívala ráda škodolibé rozmary. Přistihla-li Císaře, an pracuje pod loubím, pochumlala jeho papíry, nebo se jich zmocnila a utíkala s nimi křičíc: „Zvím všechny vaše tajnosti!“ Zavedla novofundlandského psa *Tom-pipesa* do vinice, pobídla ho, že se pohroužil do vodní nádržky, naplněné kapry, potom, potměšilá, přivedla ho vedle Napoleona, který psal. Promočený pes se otřásl, postříkal prudce Císaře a vinnice se řehkala na celé hrdlo vidouc, jak krásný zelený kabát, bílé kalhoty, hedvábné punčochy a střevíce se zlatými přeskami, jak vše na jejím nešťastném velkém příteli bylo potřísněno. A věci ještě horší! Jednoho dne pečetil listy: strkala ho do lokte, až rozpálený vosk kapal mu na

prsty: „Jistě ho to velmi bolelo, praví prostosrdečně, ale strpěl to s krajní dobrotou.“

Svět velmi se podivil, když r. 1843. Betsy Balcombova uveřejnila své vzpomínky, a když v nich byl Císař, podle obecného mínění vždy přísný, nepřístupný, na jiného se hned utrhuující — vylíčen tak schopen mírnosti, shovívavosti a trpělivosti. Od té doby jiné paměti, teprve nalezené a též uveřejněné, vynesly na jevo všechny ochotné něžnosti a nestrojené zábavy Napoleony s jeho synem: kterak v Tuileriích pouštěl krále Římského do svého kabinetu, houpal ho na svých pažích, líbal ho a válel se s ním po kobercích; jak sedě u svého psacího stolku držel ho na kolenou a nechal ho — aniž projevil kdy sebe menší mrzutosti, jak svědčí baron de Ménéval — stokrát přesunovati na mapách špendlíky různých barev, jimiž připravoval a vyznačoval své učené kombinace. Táž trpělivost, táž dobráckost, jistý historik to dokázal, se synovci a neteřemi, s maličkými, na kterých mu záleželo. Měl choutky dětí.

V Briarsech Císař si oblíbil přes její chyby a snad právě pro tyto chyby Betsy; ale jevil též mnoho dobroty k její sestře Janě, starší než ona a méně bouřlivé, a k oběma jejich mladším bratrům, pětiletému a sedmiiletému. Tito klučinové hráli si s jeho řády a dekoracemi: „Často, by jim udělal radost, odřezoval stužky a dával jim je.“ Nafukoval jim balony; vymyslíl a udělal malinký vozík, do něhož k jejich veliké radosti zapřahoval myši.

OSTROV SVATÉ HELENY, VIDĚNÝ S MOŘE

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

„Výraz jeho tváře se rozzařoval úsměvem pokaždé, když se mu podařilo rozveseliti mládež, která ho obklopovala.“

A v den, kdy Napoleonovi, i k jeho lítosti, bylo opustiti Briarsy, celý dům loučil se s ním se slzami.

Když naši vojáci z Indie přešli toto místo, od nynějška slavné, cesta do Longwoodu, stále smutná, stále zavěšená na úbočí vyprahlé a žlutavé skály, činila svah ještě příkřejším. Zkrátka se zatáčejíc dostupovala slemene hory. Tu plukovní lékař Henry a četa vojáků, která se ubírala do tábora v Deadwood, ocitli se ve výši tisíce stop nad mořem, na jakési odstávce strmé stezky, odkud Jamestown bylo lze naposled viděti. Městečko ve své roklině působilo teď dojmem liliputánské ulice na dně příkopu. Dvojí bílá řada jeho domů uchovávala správně důležitost čehosi jako sled kamenů. Sotva čtverhranná věž kostela vystávala nad úroveň prostřední meze. A u pobřeží řadová loď na kotvách, *Conqueror*, která měla mužstva v síle jednoho pluku, tři paluby, z nichž vyčnívala děla, a sedmdesát čtyry sahory, jimiž mohla chrliti střelbu kartáčovou, měla odtud nevinný vzhled dětského člunu. Všechny věci z dola se takto zmenšovaly. Jen moře spíše vzrůstalo. Optickým klamem, obyčejným na takové výšce, jeho ocelová plocha vystupovala nakloněná k nebi — rozpínala se do obzoru a naplňovala jej. — Překvapení náhlé změny teploty rušilo toto divadlo. Právě

Paul Frémeaux

se vyšlo z jícnu přehráteho. Na cestě teď volně začal vanouti svou čerstvostí vítr panující na Svaté Heleně, pasátní vítr jihovýchodní. Zmocňoval se vás, pronikal vás. Jsouce ještě v potu, skoro jste se osykovali. Nepříjemnost častá na tak mohutně vypiatém ostrově, jehož ovzduší, nehybné v kotlinách a údolích, jest příliš zmítáno na vrcholích.

Přes vlhkost, přimíšenou k ochlazenému vzduchu, zeleň se neukazovala. S obou stran cesty, která brzy zase stoupala podél hřebenu, krajina zůstávala nevlídnou. Byla to mrtvá ztrnulost v tonech reze, železité balvany, sesuté za dávných křečí země, zvápnělé hmoty, vyvržené v erupcích. Zjevoval se sopečný původ Svaté Heleny. Země zvučela pod nohama, tvrdá, kovová; kráčelo se po okujích, po trůskách a po lávě.

Tato pustota nepřestávala, až když se přibližovali k *Alarm-House*, jakémusi semaforu, od něhož východní břeh stával se viditelným, a jenž, postavený na devatenáct set stop nad mořskou hladinou, oznamoval Jamestownu výstřelem z děla lodi, jež byly zpozorovány na dohled od Longwoodu. Plutonická půda odívala se zde tenkým povlakem rostlinstva; vcházelo se na krátko do dosti zelené krajinky. Oko, unavené šedými dojmy, spočívalo s potěšením na suchoparech, zježených kaktů; trnité kručinky stlaly svou zlatistou líbeznot na tyto stepinky a divoké bujející kakosty pestřily je rudou veselostí vlčích máků. Tu a tam rostly křoviny:

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

pineastry a stříbřité akacie z Austrálie, podobné vrbám, kupily se v hájky a houštinky, hned temné, hned světlé. Chyše otroků, dvě nebo tři hospodářská stavení; a několik obilných polí vůkol, několik cípů pastvišť, kozy, skopci, někdy nějaká kráva, pasoucí se na svahu, vše to poskytovalo obraz skoro pastorální.

Předěl cesty z Jamestownu do Longwoodu, Alarm-House, byl kromě toho skoro uprostřed ostrova. Bylo možno odtud pozorovati jako na reliefovitém plánu všechny orografické podrobnosti země, která nemá dvanáct mil v objezdu, a jejíž celý povrch může teď pohled obejmouti vyjma na jih, skrytou za silnější vypnulinou než ostatní, krajinu *Sandy Bay*, široký to vyhaslý sopečný kráter. V tu stranu se tyčil na 2.500 stop výšky obr Svaté Heleny, *Hrot Dianin*. Ten vysílal na všechny strany k břehu paprsky hor, s nimiž se střídaly úzké rokle, jimiž tekly kdysi vrouce bystřiny lavy. Dnes razí si tady cestu neškodné potoky. Právě jeden z těchto potoků, v němž teklo poměrně nejvíce vody, padal kaskadou k Briarsům a sbíhal posléze k Jamestownu v nádržku, z níž lodi čerpaly vodu.

Celkovost rozhledu zůstávala chudobna rostlinstvem. Zelení a lesy oděno bylo poslední pásmo, kdežto řetězy pahorků rozbíhavých jevíly se v nahotě modravého čediče, tmavé puzzolanské hlíny nebo sklovitého kamene, zažehujícího se na slunci. Jejich dlouhé a ostré hrany se zplošňovaly, rozšiřovaly se zřídka kdy. Na čty-

Paul Frémeaux

rech nebo pěti místech však přece se zladily, až utvořily plošné pláně. Nejznamenější bylo viděti v malé vzdálenosti na východ; stálo na ní několik stromů, jeden dům, baráky a přístřešky. V domě tom bydlel Napoleon; baráky a stany představovaly strážišťe, do něhož se ubíral plukovní lékař Henry a jeho družina.

By se tam došlo, nezbývalo, než obejít propast, zvanou *Ďáblova číše na punč*, pro svůj tvar a své rozsáhlé rozměry. Šlo se kolem ní tři čtvrtě míle, bez zábradlí, takže se při okraji zmáhala chodce závrať. Její stěny padaly skoro svisle, a i rostliny, které se držely na stěnách zavěšeny svými kořeny, řídké kručinky, jako by jen stěží svými visutými stonky odolávaly přitažlivosti prázdna.

Asi uprostřed obvodu skalnatý výběžek, vybíhající šikmo od kraje a od něho poněkud se oddělující, uzavíral mezi sebou a cestou malou kotlinku. Tato část propasti takto roztržená stala se, tím, že ji osvětluje pramen, údolím porostlým drnem hebkého trávníku, křovíčky myrt a šípků, nad něž svěšovaly smuteční vrby své větve. Světlo přicházelo jen seslabeno do toho samotářského výmolu; byl tam i ve dne soumrak, zelený polostín, velký mlčenlivý pokoj. Právě zde bude později odpočívati Císař, a dvanáct granátníků od tohoto 66. pluku, kteří právě tudy jdou, spustí tam jeho rakev. — Brzy potom prapor defiloval před domem Longwoodským, a kráčeje ještě deset

POHLED NA JAMESTOWN OD MOŘE, KDE KOTVI LODĚ

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

minut, dorazil konečně do Deadwoodu. — Šest baráků, každý pro sto mužů, přijalo vojáky. Důstojníci se ubytovali v domcích z prken, uvnitř zobmítaných sádrou; v každém bylo lože, sedadlo a skříň. Stany u velkém počtu doplňovaly tábor; v nich bydleli čínští sluhové, černoši, koni a onen přepych zavazadel, který provází vždy anglické vojáky. Henry sám přiznává, že měl devatenáct až dvacet tlumoků, vaků, kufříků nebo beden. Vypravuje zábavně, jak se obědvalo onen první den u messu, zřízeném pod jednou kolnou.

„Byla přinesena nejprve jakási olejovitá polévka, vyvařená ze skopce od mysu Dobré Naděje. V této ovčí míchanině převládal lůj; zvíře to nemá ani žebírek, ani kýt, všechnu tloušťku nasazuje do ocasu. A objem tohoto údu jest takový, že kdyby nebyl na místě, jež zaujímá, myslelo by se, že jest hlavní částí, ba samo tělo toho hovádka. A vskutku neopomene se člověk nikdy zeptati při prvním pohledu, co, zda tělo nebo ocas, má býti považováno za přívěsek: zda ocas roste na těle . . . či tělo na ocase.

„Po polévce přišla makrela, ryba toho ostrova; makrela přirozená, makrela dušená, makrela na guláš; makrela upravená na desatero způsobů. Potom přišly vláknité řemeny, vyrvané z hubených boků nějaké krávy z Banguely, bifteky, mající chuť tuhého vepřového masa, a několik posledních hanebností.“ — Znechuceni takovým obědem důstojníci 66. si připomínali

Paul Frémeaux

jídelní lístky v Bengalů. Tam nejšťavnatější masa, nejrozmanitější zeleniny pokrývaly stůl; při zákuscích prohýbal se pod plnými koši hroznů, pistácií, fíků a granátových jablek. Všechny dobrých věcí hojnost veliká. Jednou Henry při polním táborovém obědu s přítelem vhodil do masného hrnce sto bekasinek, mnoho párů koroptví a jol.

Plukovní lékař a jeho druhové litovali též pohodlného, skoro přepychového ubytování, jaké měli v Indii: jejich bungalows, ozdobené verandami, opatřené rohožemi, punkahsemi a záclonami z ivarankusy. A vraceje se v rozhovoru k alejím palem Cawnpoor-ských, k nivám růží Ghazipourských, nebo mezi mohutné vegetace džunglí, shledával žalostně nahou a bídnou půdu, na níž teď tábořili.

Neviděli na ní se zrzavými bodláky leda trávnik, znamenáný prašivinnými lyšejí slínu jakési špinavé nebo tmavé rudosti. Řídká tráva vyrážela jako nerada; ostrý pasátní vítr svým ustavičným vanutím vysoušel ji z její svěžesti. Jakýsi hřbitovní květ, jakási immortelka stále se kolébajíc na křehkém stonku sama jen jako by si libovala na tomto smrtivém větře.

Země nevděčná, příroda nehostinná! K této již dostačující nemilostnosti přistupoval stejně trapný pocit krajní odloučenosti. Nesmírné oceanské rozlohy odlučují Svatou Helenu od ostatního světa a Deadwood a Longwood na jedné z divokých končin ostrova, na

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

pláni se sráznými svahy, činily ještě dojem, že jest oddělena od ostatního ostrova.

Krajina ta, jakkoliv truchlá, přece honosila se jakousi velebností. Tři veliká sousedství ji zušlechťovala, mluvila k obraznosti, vtírala se duchu: horstvo, moře a Napoleon.

Horstvo vypínalo se na několik kroků od tábora, vzadu, k severu. Byly to, dotýkající se a obě bez zeleně, vymrštěný do výše skalní hrot *Flagetaff Hill* a *Barn, Stodola*, která dostala asi své jméno od své zvláštní podoby, od svého pravoúhlého profilu dlouhé stavby. *Flagetaff Hill*, 2.300 stop nad mořem, ale obyčejně zahalený mlhou, nesl na svém vrcholu jakousi strážní věž v troskách. O něco méně vysoká *Barn* měla ráz chmurný, pustý, slavnostní. Pro velikou stráž nebylo k ní cesty, a její basaltová úbočí, srázná jako střecha, rozrytá rozsedlinami, v nichž uprchlí černoši nalézali smrt, byla považována skoro za nepřístupná.

Moře rozkládalo se na východě. Vyvýšenina ta vypínala se nad ním tak vysoko, že lodi za jasných dní byly pozorovány ve vzdálenosti šedesáti mil. Maloucké bílé skvrny, ty, které přijížděly k ostrovu, zdály se pak po celé hodiny uchovávatí tutéž vzdálenost, neopouštěti čáru obzorovou, nezvětšovatí se.

Napoleon měl dům na osm set metrů k jihu a průčelím obrácený k táboru, kam bylo dobře viděti, na malé vypnulíně půdy, dům chatrného vzhledu, je-

hož vnitřek jako zevnějšek byly jeho nehodny. — Skládal se ze dvou hlavních staveb, dvou přízemků, skřížených v podobě T.

V části nejvíce přiblížené k Deadwoodu, v noze tohoto T, zápraží s trojúhelníkovou střechou, dosti široké, k němuž se šlo po třech schodech, bylo místo verandy. Zelené mřížení skreslovalo jeho loubení. Tímto zápražím vcházelo se do síně, zbudované z hrubých dřevěných trámů. Pak byl salon, slabě osvětlený od strany západní; potom jídelna, do které se dralo světlo jen zasklenými dveřmi.

Tato poslední světnice zabírala střed příčného tahu T, v němž byla ještě knihovna na levém konci a dvě světničky na pravo.

Celek tvořil bydlo temné a nízké, čalounované šerednými papíry a šerednými látkami, a opatřené nevlídným, brakovým nábytkem: obydlí Císařovo.

Poněvadž dům byl hospodářským stavením, desky podlahy pokrývaly půdu, ještě nasáklou močůvkou bývalých chlévů; myši hemžily se pod prkny napolo shnilými. Zdi z lepenice, zřízené pro dobytek, a střechy, na nichž asfaltovaná lepenka střídala se se špatnými prejzy, chránily málo proti vlivům počasí.

Svatá Helena, tak blízko rovníku, měla by se těšiti podnebí stále teplému a ovzduší vždy suchému a vždy čistému. Ale ostrov ten pro svou výšku vytrčený jako horstvo uprostřed jižního Atlantiku, osamělý

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

ten ostrov zastavuje na jejich přechodu, zachycuje a zhušťuje kolem sebe všechny páry, unášené passáty. A tak některé jeho vyvýšené části jsou tím silně zachmuřovány a ochlazovány. Tak zvláště planina Longwoodská, ležící 1.700 stop nad mořem, obkličena roklinami. Třeba si ji představovati jakožto pláň zavěšenou, často ztracenou v oblacích, již obkličují s nezdravou hojností mlhy hned větry sražené, hned rozražené a rozptylované.

Prší tam ob den, spadne tam třikrát více vody než v Jamestownu, tolik jako v Irsku. Jenže mezi přeháňkami, když vítr, což bývá málokdy, uléhá, teplota silně stoupá; průměrně Celsiův teploměr ukazuje 16 stupňů. Napoleon žil tu, ač v tropech, pod nebem zachmuřeným, na němž málo slunce svítilo, na větre a ve vlhkotě.

Široké salnytrové skvrny lyšejojatěly zdi jeho ložnice. Jeho knihovna, umístěná ve východním křídle, kam pasátní vítr zavíval mžení, páchla plesnivinou. Velké lijáky, pronikající rozedranou střechou, zaplavovaly často půdu nad jeho příbytkem, podkrovní světničky, kde jeho komorník Marchand a jiní sluhové měli lože. Za oběma budovami v T byla stavení ještě zchátralejší: byla tam kuchyně, komory a byty zabrané baronem Gourgaudem a rodinou Montholonovou. — Malý oddělený domek, na malou vzdálenost od hlavní skupiny, byl přístřeším hraběti Bertrandovi, jeho ženě

Paul Frémeaux

a jeho dítkám. — Takový byl dům Longwoodský, Longwood-House, do něhož Anglie ubytovala někdejšího panovníka. Jest pravda, že upírala panovnické hodnosti Napoleonovi. Ale britská vláda v Evropě tvrdila, že *generál Bonaparte*, jak ho teď ráda nazývala, měl byt velmi příjemný. Londýnští žurnalisté o překot psali: „Má nádherný park.“

Parkem tím byly dvě nebo tři řady sosen a sta řídce sázených gumovníků. Není nic šmutnějšího nad gumovníky, jejichž štíhlý a tenký peň jest rozežrán lišejníky, a jejichž větve, zdající se odumřelými, až na konci nesou několik chomáčků svráštělých listů. Pařát bičoval tyto žalostné stromy, ohýbal je a vyvracel. Všechny skloněné a jako na ústupu k severozápadu, trochu zdálky se svou naježenou hlavou, svým větvo-
vím skoro holým, se svými cáry modravé zeleně činí groteskní dojem řady starých deštníků, rozestavených po zemi, jež poryvem větru byly obráceny a potrhány.

Toto směšné křoví a obydlí obstupovala nízká zeď v obvodu asi 6ti kilometrů. Nazývali ji *mezi čtyř mil*. Hlídky vojenské bděly nad touto hranicí venku, jedna od druhé na padesát kroků. Vyjma v noci nevnikaly do vnitřku, jenž byl vyhrazen Císaři.

Tato ohrada uzavírala třetinu pláně. Myšlená čára devatenácti kilometrů, *meze dvanácti mil*, opisovala ji celou, vyjma sousední část moře, zato přibírajíc k ní přiléhající údolíčko. V tomto druhém prostoru Na-

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

po Napoleon mohl se procházeti beze stráží. Za touto mezí byl mu uložen průvod anglického důstojníka.

Byl pozorován každý jeho krok. Jakési telegrafické stanoviště blízko tábora Deadwoodu mělo o něm dávatí znamení rozličnými vlajkami na různých vrších Svaté Heleny, z nichž pět mělo následující význam:

Generál Bonaparte jest v Longwood-House.

Generál Bonaparte právě přestoupil mez čtyř mil.

Generál Bonaparte právě přestoupil mez dvanácti mil, v průvodě.

Generál Bonaparte právě přestoupil mez dvanácti mil bez průvodu.

Generál Bonaparte zmizel.

Pro tuto poslední a vážnou možnost smluveným znamením byla modrá vlajka. Jakmile by se byla objevila, čtyry roztroušené po ostrově měly ihned rozeslati na všechny strany hlídky; dvě brigy, ustavičně křižující kolem pobřeží, měly zadržeti každou loď, kterou by byly přistihly na moři, a řadová loď kotvící v Jamestownu, jakož i fregata v sousední rejdě, měly vytáhnouti kotvy a připravit se k stíhání.

Ale Napoleon nepomýšlel asi na uniknutí. Den jak den neproměnně a prostě telegraf Deadwoodský oznamoval: „Generál Bonaparte jest v Longwood-House,“ Císař neopouštěl střeženého pásu, zdálo se, že se uzavírá.

Paul Frémeaux

Marně důstojníci 66. se svého tábořiště zběsile se namáhali, by zahlédli dalekohledy něco kolem jeho příbytku. Po jednom měsíci znali dům ten do posledních podrobností, ještěrky zdí, rozbité prejzy na střeše, a nikdo z nich nemohl se ještě chlubit, že zahlédl legendární siluetu v šedém svrchníku, s rukama skříženými za zády, s kloboukem, který nosil v bitvách.

Zvědavost se rozjitřovala, nemluvílo se u messu než o velikém zajatci, ztráceli se v dohadách a v domněnkách o jeho způsobu života.

Jistě jest celý den na loži, namlouvali jedni; ne, odpovídali druzí, vstává časně a diktuje své paměti. Někdy hádali, že hrá stále na kulečníku, v karty, v šachy, nebo čte romány; nazítří zase povídalo se s úsměvy, že neopouští sukni hraběnky Bertrandové a Montholonové. Někteří zase chtěli tomu, aby byl statného zdraví a by hltavě jedl; odpůrci tohoto názoru zase hájili, že ztrácí chuť k jídlu, že slábne, že umírá černým smutkem a nudou.

Henry se smál těmto posledním a označuje je ironicky jako „lidi vážné, kteří kroutili hlavami.“

Ale snad tito byli pravdě nejbližší.

K a p i t o l a 2.

GUVERNÉR HUDSON LOWE

Zprávy o neviditelném Hostu longwoodském, jakkoliv neshodné, v jednom přece byly zajedno: všechny dosvědčovaly hluboký odpor Napoleonův ke guvernérovi Svaté Heleny, siru Hudsonu Loweovi.

Henry a jeho druhové nezvěděli než způsobem nedokonalým a bezpochyby nesprávným o příčinách této antipathie. Dnes jsou dobře známy: dvacetero pamětí o nich vypravuje s týmiž podrobnostmi.

Napoleon přistal k ostrovu za správy admirála Cockburna, osobnosti hrubé, která mu mnoho šetrnosti nevěnovala. Litoval, že Cockburn odchází, když o něco později, v dubnu 1816, přišel Hudson Lowe.

Sotva se uvázal ve správu ostrova, pracoval o to, jak připravit Císaře o jeho vyhnaněckou společnost, jak zmenšiti jeho domácnost.

Žilo tehdy s Napoleonem třiadvacet Francouzů: hrabě a hraběnka Bertrandovi a jejich tři děti; hrabě a hraběnka Montholonovi a jedno dítě; hrabě de Las Cases a jeho syn Emmanuel, 15letý; baron Gourgaud;

Paul Frémeaux

první komorník Marchand;
Saint-Denis, druhý komorník;
Santini, přídveřník;
dva bratři Archambaultové, pikéři;
Cipriani, správce domu;
Pierron, vrchní kuchař;
Lepage, kuchař;
Rousseau, pokladník;

a dívka, jménem Josefina, a manželé Bernardovi k zvláštní službě, ona paní Montholonové, tito rodiny Bertrandové.

Jistý Polák, kapitán Piontkowski, jakýsi obyvatel ostrova Elby, Gentilini, lokaj, jeden Švýcar, lovec Noverrar a jeho žena, která měla na starosti prádlo, příslušeli rovněž do domácnosti longwoodské.

Ohavný pokus, by rozvadil a uvedl zradu do této malé družiny, semknuté kolem Napoleona, takový byl první úkon Hudsona Lowea.

Společníkům Císařovým nebylo dovoleno jíti s ním do zajetí, leč s tou podmínkou, že spojí svůj osud s jeho osudem, že i oni budou považováni za vypovězence, kteří nemají dlouho uviděti Evropy, ne-li nikdy. Nuže, hned nazítří po svém vylodění v Jamestownu Hudson Lowe oznámil jim, že nic jich nezavazuje, by zůstali s *generálem Bonapartem*, nabízejí se, že uveďte zase do vlasti na útraty britské vlády ty, kdož by si toho přáli.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Domníval se, že po šesti měsících vyhnanství, přemožení již nudou a zastrašení dalším pobytem, chopí se s radostí jeho nabídky. Zklamal se. Nikdo na ni nepřistoupil.

Pokusil se o něco jiného; z tónu laskavého přešel v ton přísný.

Právě řekl Francouzům: „Jste svobodni.“ I obrátil a začal jinou: „Jste vězni.“ A vyzval je, by obnovili prohlášení, požádané od nich při odjezdu z Anglie, že se uznávají znova, tentokrát písemným osvědčením, postaveni pod týmiž donucovacími prostředky a že, když by bylo třeba, podrobí se témuž přísnému nakládání, jehož by se dostávalo Napoleonovi.

Všichni, svolující podepsati listinu, která titulovala Císaře generálem, podrobili se zjevně zbytečné formalitě.

Guvernér smyslí si ještě jakési urážlivé vyšetřování. Svolal si služebníky longwoodské, tázal se jich, zda chápou dobře dosah a vážnost toho, co podepsali, a zda podpisující, neučinili tak z něčího vlivu. „Jaká mrzkost, poznamenal Císař, vkládati se takto mezi někoho a jeho komorníka.“

Na konec, nechť se si utržití úplné porážky, Hudson Lowe prohlásil, že dům Napoleonův, jsa příliš četný, způsobuje jeho vládě přílišná vydání, a z důvodů šetrnostních vykázal z ostrova Piontkowskiho, Santiniho, Rousseaua a jednoho z bratří Archambaultů.

Paul Frémeaux

Na vyloučení kapitána Piontkowskiho málo záleželo. Tento cizinec, jenž přišel z čista jasna jednoho dne na Svatou Helenu, aniž se vědělo jak, sám a aniž byl zván, snad upřímný ve svém dosvědčování oddanosti, snad jen pouhý dobrodruh, nevzbuzoval v Císaři než poloviční důvěru.

Ale Napoleon pocífoval živě ztrátu Santiniho, Rousseaua a mladšího Archambaulta, tři ze svých nejužitečnějších služebníků.

Přídvevník Santini, jakýsi mistr Jakub, spravoval mu šatstvo a stříhal mu vlasy. Obratný lovec zásoboval také stůl koroptvemi a doupňáky, postřílenými na planině.

Rousseau, pokladník a lampář, vynikal kromě toho v drobných pracích truhlářských a zámečnických; zchátralé budovy longwoodské potřebovaly stále jeho rukou.

Dvou bratří Archambaultů, pikéřů, nebylo příliš ve stájích, kde bylo tucet koní, jež ošetřovali, a čeledíni, které pořádali.

Před odjezdem těchto čtyř, nařízeným Hudsonem Lowem, pacholci, Angličané, několik jiných sluhů, též anglických, a čínští pomahači, upotřebovaní hlavně v kuchyních, zaokrouhlovali počet osob, zaměstnaných nebo sídlících v Longwoodu, na padesáte.

By uživil celou tuto společnost, Napoleon dostával od britské vlády roční plat 200.000 franků. Na

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

první pohled tato summa zdá se býti dostatečnou. Byla by opravdu dostačovala, kdyby na ostrově tom nebylo zvláštních životních podmínek. Maso u tamějších řezníků bylo dvakrát nebo třikrát dražší než v Evropě; kafe bylo za 6 fr. 25, kachna za 12 fr. 50, krůta za 35 až 75 franků, vejce mezi 10ti a 11ti sous, a dobrý chléb až za 22 sous libra. Tytéž nemírné ceny, když bylo pořizovati výrobky k běžné potřebě. Pierron, vrchní kuchař v Longwoodu, zanechal sešit vydání, který byl uveřejněn; vidíme v něm tucet obyčejných sklenic, počítaných Císaři za 34 fr. 35, a šest plechových sběraček za 57 fr. 50. Dvory francouzský, rakouský a ruský poslaly komissary na Svatou Helenu, by se přesvědčili, co se tam děje. Jistý prodavač v Jamestownu žádal od representanta Ludvíka XVIII. 1625 franků za dvanáct slaměných židlí, 1125 franků za obyčejný stůl do jídelny. Markýz de Montchenu měl dostávati 50 tisíc franků ročně od své vlády; požádal ihned o zvýšení příjmů. Jeho kollegové hrabě de Balmain a baron Sturmer přichvátli si zavčas s napodobením.

Angličtí ministři, štědřejší ke guvernerovi než k Císaři, dávali 300.000 franků Hudsonu Loweovi. A tento se těšil kromě toho výhodám, jež tento plat téměř zdvojnásobovaly. Předně neměl živiti žádné družiny, neboť ordonanční důstojníci a vojáci byli zvlášť placeni. A pak, byl ubytován v Plantation-House, v sídle velmi krásném; měl při něm rozsáhlý libosad,

zelinářskou zahradu a ovocné sady, jež ošetřovalo šedesát otroků, ba i pastviny a lučiny, kde se pásly krávy a s nichž klidil píci pro své koně.

Hudson Lowe, když sám byl spokojen, myslel, že může býti spokojen i Napoleon s mnohem menším hospodářstvím, v bídne poloze a v zchátralých budovách. Přece však, přihlédneme-li k otázce peněžní, dvě stě tisíc franků, oddělovaných Císaři, činilo sotva podle cen věcí na Svaté Heleně, padesát tisíc franků ročních příjmů v Evropě. Summa ta byla bez odporu nedostatečnou a účty longwoodské, uzavírané každého měsíce, vykazovaly nevyhnutelné schodky.

Hudson Lowe chtěl, aby přestaly.

Unavoval Napoleona listy a žádostmi o rozmluvu, aby mu dokázal, že v jeho domě panuje rozmařilost. Ověřoval účty dodavatelů, usykoval se při každé dávce chleba, zjišťoval každý přídavek masa a počítal bedlivě láhve, vyprázdňené Francouzi, hrdloval se o kávu, cukr a svíčky. Když odešli Piontkowski, Santini, Rousseau a mladší Archambault, prvně strhl s důchodu Napoleonova; potom oznámil, že jeho vláda nedá ni haléře nad dvě stě tisíc franků. Žádají-li jeho potřeby více, generál Bonaparte má příbuzné a bezpochyby také bankéře v Evropě. Proč by se k nim neobrátil?

Napoleon odpověděl, že by vskutku, „poněvadž se hanebně kramaří s jeho živobytím“, vzal na sebe část, ba i všechny výlohy longwoodské.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Ale každý list jím odeslaný nebo jemu adresovaný měl i dále zůstat otevřen; domáhal se práva dopisovati si v obálce zapečetěné se svou rodinou a opatrovníky svých úspor.

Hudson Lowe odmítl.

Tu Císař, aby protestoval proti špinavé lakotě a by o tom rozšířil zprávy, rozkázal hraběti de Montholonovi, by rozlámal a po kouscích prodával stříbro z nádherného stolního náčiní. Povstal z toho povyk na Svaté Heleně a guvernér pochopil, že i jinde ještě budou se tím zabývati a nad tím žasnouti. Zaražen přestal ve svém pohoršlivém přepočítávání a vážení každého sousta, poukázal sumu na měsíční nedoplatky a, což už bylo vrcholem štědrosti, zvýšil roční plat Napoleonovi na číslici svého platu.

Rušivě zasahovati v krapet blahobytu a společnosti, jimž se těšil vyhnanec, bylo by se jiným lidem zdálo dostatečným. Rovněž se zálibou zmenšoval těsnou volnost pohybu, která byla ponechána Císaři.

Viděli jsme, jaké byly meze. Obvod čtyř mil příslušel Napoleonovi za dne. Večer vnikly do něho vnější hlídky, přiblížily se k domu longwoodskému a obklíčily jej na noc kruhem bodáků. Za admirála Cockburna tato změna děla se o sedmé hodině; on, Hudson Lowe, obstavil svého vězně od šesté hodiny.

Jistý čas omezil též na osm mil prostor dvanáctimilový, v němž se mohl Císař procházeti beze stráží.

Paul Frémeaux

Odňal mu tak jediné příjemné místo, údolíčko, jež souviselo s náhorní planinou. Bylo trochu zeleně na dně tohoto údolí, stíny a nějaké příbytky.

Za Cockburna Napoleonovo pozvání k obědu, audienční list podepsaný hrabětem Bertrandem dovolovaly přístup z venku do Longwoodu; velitelé stráží, umístěných na cestě od Jamestownu, přijímali je jakožto lístky na volný průchod. Prvopočáteční zdvořilost. Hudson Lowe ji zakázal.

Když zaváděl tyto týravé novoty, měl o nich, a jak možno se domnívati, by je ospravedlnil, mnohé schůzky s Císařem. Jednoho dne tento ztratil trpělivost a jeho rozhořčení vybuchlo.

Bylo to 18. srpna 1816. Guvernera provázel admirál Malcolm, velitel námořských sil ve vodách Svaté Heleny. Napoleon pravil v jeho přítomnosti Hudsonu Loweovi:

„Od svého příchodu sem, pane, nepomýšlíte na nic, leda jak nás trápiti. Sir George Cockburn měl tytéž instrukce jako vy, ale vykonával je desetkrát méně přísně než vy. Šetřil nás tahaňic, a jestli někdy mne jeho jednání zraňovalo, vždy byl ochoten vyslechnouti námitky. S vámi vůbec není řeči; jste nepřístupen. Všechno podezříváte, nikomu nedůvěřujete. Jakožto místodržitel chápete svou povinnost úzkoprse, jak asi chápe svůj příkaz voják na stráží. Celé své dny věnujete na to, byste vymýšlel malicherná pronásledování,

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

osobujete si právo nakládati s námi jako s konviktisty...“
— Rozprávka dala se pod širým nebem, neboť Napoleon nechtěl přijati Hudsona Lowea do svého domu. Císař šel mezi oběma Angličany. Odmlčel se, obrátil se k admirálovi Malcolmovi a hovořil dále, přestav obáti guvernera, naznačuje ho však občas opovržlivým gestem:

„Vlády mají jedny služebníky k úkolům ctným, druhé k úkolům nectným. *On* jest z těchto druhých.

„Hrabě Bertrand velel armádám; v kruzích vojenských ho napořád znají a váží si ho. *On* s ním jedná jako s nějakým kaprálem!

„Paní Bertrandová jest žena z dobrého rodu: panovala v salonech Francie. *On* jí překáží přijímati návštěvy, zachycuje její pozvánky.

„Žádal jsem své stařícké matky, by mi již nepsala, poněvadž se čte moje korespondence. Chtěla mi vysloviti své přání, že by ráda za mnou přišla a zemřela se mnou na Svaté Heleně. *On* roznesl její list do veřejnosti; celý ostrov zná jeho výrazy.

„Věřil byste, že zadržel knihu mně určenou, poněvadž ve věnování, jež mi do ní autor vepsal, jsem pojmenován Císařem! Ano, takové nízkosti jest schopen.“

Napoleon se zastavil v chůzi, když se zmínil o této křivdě a upřev teď oko sršící blesky na Hudsona Lowea a vypjav hrud, zvolal:

Paul Frémeaux

„Jsem Císař Napoleon, pane, Cí-sař Napoleon, rozumíte? Urážkou na cti a hloupostí jest nazývati mne jinak... Anglie už nebude, a mne ještě budou jmenovati Císařem Napoleonem!“

Chválili guvernéra, že zachoval chladnokrevnost při tomto výbuchu. Snesl s obličejem skoro nepohnutým až i potupu nepřímého oslovování. Jest to však k jeho polehčení? Ovšem, nemyslel, že jest vinen, neuvědomoval si nehodnost jistých činů. Též neviděl, jak my vidíme, s jaké to výše padla na jeho hlavu tato důtka a toto opovržení. Král králů včera, ten, jež jednohlasný soud staví dnes do téže řady svrchovaných vládců jako Alexandra a Karla Velikého, ten marně mu volal: „Jsem císař Napoleon.“ Hudson Lowe nepochápal. Tupý k velikosti minulé, neschopen tušiti historii, zapeklitý jen na přítomnost, neviděl v Císaři než generála Bonaparta, svěřeného jeho bdělému dozoru.

Od onoho dne slavný zajatec zamítl jakoukoliv novou schůzku s tímto člověkem. „Velmi zle jsem ho ztýral, říkal; jen moje postavení mne omlouvá. V Tuileriích červenal bych se za takový výjev...“

Obhájci Hudsona Lowea upozorňují, zvláště k jeho počátečním činům, že část těchto činů byla mu nařízena Londýnským kabinetem. To jest pravda. Angličtí ministři, ti rozhodli se snížití výdaje longwoodské a též oni vymyslili, by si Napoleon vypomohl ze svých peněz. — Mimochodem řečeno, našel by se v historii

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

moderních vlád druhý příklad této ušlechtilé myšlenky: svrženého mocnáře, drženého v zajetí, míti k tomu, aby si sám platil útraty svého věznění? — Rovněž to byl lord Bathurst, ministr kolonií, v jehož správě byla Svatá Helena, jenž poručil, jak jen možno, zmenšiti společnost vyhnancovu. Ale dostal-li Hudson Lowe v obou zmíněných věcech rozkazy, ztížil je ze své vůle, zde míchaje se mezi služebnictvo a vyzývá je k činům, jež zraňovaly jejich pána, tam požaduje od Císaře až i účtů a podrobností jeho domácnosti.

A ještě: předpisy zavazovaly guvernéra nazývati Napoleona generálem Bonapartem a za takového jej považovati. — I bez těchto instrukcí Hudson Lowe, ve své nuzotě ducha, byl by stěží viděl panovníka, zbaveného koruny, v bývalém pánu celé jedné pevniny. Byl jednoho dne představen Bernadottovi; mluvil o švédském královském princí jen výrazy obdivu a krajní uctivosti. Naopak — chlubí se tím kdesi — nezakouše žádných rozpaků říkati Napoleonovi „monsieur“. Kde však byl Bernadotte, a kde Napoleon? Onen na stupních trůnu z milosti Napoleonovy, a tento . . .

Vysoký byrokrat z Plantation House domníval se, že mu prokazuje mnoho cti, když ho staví do společenské třídy, skoro rovné jeho třídě. V květnu 1816 hraběnka de Loudon et Moira, žena guvernéra indického, připlula na Svatou Helenu. Dychtiv jsa ukázati svého vězně této vznešené návštěvnici, Hudson Lowe

napsal Císaři: „Dovolí-li okolnosti generalu Bonapartovi, sir Hudson Lowe a lady Loweova prosí ho, by je ráčil navštívit a poobědvati s nimi v pondělí v šest hodin, by se setkal s hraběnkou . . .“

Když Napoleon nedal odpovědi, Hudson Lowe jsa překvapen, otázal se hraběte Bertranda. „Plantation House jest vně našich mezí, počal tento vysvětlovati; Císař byl by se musel ubírat k návštěvě za dozoru důstojníka... — Není-li nic jiného? přerušil ho živě guvernér. *Pak bych ho byl sám doprovodil!*“

Děsné slovo, jež ukazuje všechnu nevědomou nízkost tohoto člověka, jemuž se nepřičil žádný, byť sebe sprostší úkol.

Anglie mohla uvrhnouti Napoleona do vězení; s radostí byl by Hudson Lowe obzíral zdi, dohlížel bedlivě na zámky a zastrkoval závory.

Byl zrozen žalářníkem. Byl duší žalářníkem. A jeho fysické vzezření zasluhovalo téhož zaměstnání.

Jak jeho nejlepší přátelé přiznávali, jeho tvář působila nepříznivě, odpuzovala. Ústa s tenkými rty, hermeticky uzavřená, prozrazovala zlobu; čelo zúžené k spánkům, hloupost. Oči, malé a vpadlé, svítily pod hustým plavým obočím, ale neutkvávaly nikdy leda úkradkou.

„Oči hyeny,“ říkal Napoleon.

Vybarvená žluť jeho vlasů zdála se špinavou. Široké pihy střídaly se na jeho kostnatých tvářích s tru-

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

dovností a hnisavostí nevyléčitelné prašiviny. Což přimělo Císaře ještě k slovu: „Lékaři jistě ho napájejí sírou a rtutí.“

Byl prostřední postavy, těla hubeného, měl dlouhý, chrupavkovitý krk. Ačkoliv se snažil spojití pruskou upjatost a ztuhlost s britskou flegmaticností, rozpačité kolébání, když mluvil, strojený úsměv a kosost pohledu prozrazovaly u něho obyčejný neklid žaláříkův.

„Nedůvěřoval nikomu, podezříval všechno.“ Věřil bez ustání, že se snují spiknutí, buď aby byl osvobozen jeho vězeň, buď aby rozkřičeni byli jeho činové a jeho vlády a tak by upadl u ní v nemilost. A do těchto spiknutí jeho poblázněná obraznost zahrnovala nejen francouzské vyhnance, ale také vyslance carovy, Františka II. a Ludvíka XVIII., ba i jeho vlastní krajany: obyvatele ostrova i důstojníky.

Přece však, a především, neměl-liž považovati uniknutí Napoleonovo za nemožné?

Císař bydlí na náhorní planině na všech stranách srázné, která nesouvisí s ostatkem Svaté Heleny leda převlákou širokou dvacet stop nebo roklemi, s mořem pak jen závratnými stezkami. Stanoviště stráže zavírá převlaku, patrola brání do roklin a ustavičné hlídky zastupují stezky. A na samé planině celý vojenský tábor bdí nad domem Longwoodem. Podél obvodu čtyř mil-jest rozestaveno za dne sto vojenských hlídek. V noci kruh bajonetů se sevře, stáhne se ještě těsněji

P a u l F r é m e a u x

kolem Napoleona; ty nenechávají mezi sebou pro útěk leda mezery několika metrů.

Břeh, s něhož by měl Císař odraziti, není méně strážěn. Při každé sebe menší zátoce stojí strážní budka a vedle ní červený kabát. Ozbrojené lodice krouží bez ustání pod strmými útesy ostrova a nedopustí, by se k úpatí skal těch přiblížila nějaká kocábka. Dvě válečné brigy, dobré plachetní lodi, brázdí ve dne v noci vody kolem ostrova, snažíce se vypátrati lodi podezřelé a jsou vždy pohotové je stíhati.

Ikdyby se bylo podařilo Napoleonovi dosíci moře, nejbližší africký břeh jest na 475 mil; a na 725 břeh americký. Bylo vůbec možno přeplouti takové vzdálenosti, aby nebyl dohoněn? Půjde žíti do Mozambiku mezi černochoy? Přistane v Brasílii, kde panuje kníže domu Bragancského? Či pustí se šikmo Atlantikem, zdvojnásobuje tak, ztrojnásobuje nesnadnost přeplutí, a bude hledati útočiště v La Plata, ve Spojených státech? V La Plata, slabé zemi, zrozené včera k neodvislosti, budou ho stíhati a požadovati panovníci Evropy. Ve Spojených státech našel by snad asyl, ale myslí a opakuje, že by ho tam Bourboni dali zavraždit.

Nad to pak ať kterékoliv uniknutí vyžaduje přestrojení a různých lstí, povahy spíše triviální, což se protiví Císaři jako věci jeho nehodné. Nechtěl se vysaditi v nebezpečí potupy hrubé ruky, která by se mu vložila na rameno, by ho zadržela. Konečně až dosud u-

N o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

přítal a mohl upíratí Anglii právo nakládati s ním jako s vězněm, neboť v Rochefortu se jí svěřil, avšak nevydal. Kdyby byl utíkal, byl by jí jaksí přiznával právo vězeňské; při možném nezdaru byl by dal Angličanům nad svou osobou právo, jež dosavad si neprávem svojili, a tím možnost horších strohostí.

Napoleon nepomyslíl nikdy na to, by unikl.

Hudson Lowe věřil vždy v opak.

Chce-li se tomu, nedůvěra guvernerova jest dosti přirozenou k Francouzům z Longwoodu. Ale kterak ji pochopiti vůči třem mužům, takovému markýzovi de Montchenu, baronu Sturmerovi a hraběti de Balmainovi, kteří zastupovali na Svaté Heleně panovníky tak málo podezřelé z něžnosti k Císaři jako sám britský kabinet.

Vyslanci Ludvíka XVIII., Františka II. a cara Alexandra měli úkol bdíti nad vězněním generála Bonaparta a často vlastníma očima se přesvědčiti o jeho přítomnosti na ostrově. Poněvadž však na neštěstí *generál* odepřel přijati jejich návštěvu, přicházeli, by mohli odeslati do Evropy své zprávy, vyžádat si jich do Plantation House. Hudson Lowe je přijal velmi zle: „Jakmile se dotazujeme o Bonapartovi, vypráví jeden z nich, jeho čelo se stahuje ve vrásky. Myslí, že se mu klade nějaká léčka, a neodpovídá než napolo. Odкрývá vám jednu věc a skrývá vám druhou, vysvětluje vše na ruby, chytá se každého slova, mate vám ducha. Potom

má vadu, že se dává snadno strhovati k nedůtklivosti. Snadno se rozzlobí, neví pak, co mluví, s kým jedná, ztrácí hlavu, takže není již možno přivésti ho k rozumu. Míti s ním nějaké jednání a rozejítí se s ním v dobrotě, jsou dvě věci nemožné.“

Byvše tak zhruba odbyti, komisaři, jak je nazývali, rozhodli se obcházeti kolem Longwoodu, číhajíce na zprávy; snažili se dorozuměti s průvodčími Císařovými. Časem srdečné vztahy se navázaly mezi nimi a francouzskými vyhnanci. Tó velmi poplašilo Hudsona Lowea. Ke konci zajetí, vyslanec Ludvíka XVIII., který se chtěl povyraziti zahradničením, dostal jednoho dne od hraběte de Montholona boby dvojí barvy, by si je nasázel. Guvernér ihned bude ho podezřívati, že se obrací k bonapartismu: „Jsou bílé a zelené boby, napsal ministrovi Bathurstovi, narážkou, jedny na bílý prapor Bourbonů, druhé na zelenou uniformu generála Bonaparta a livrej jeho služebníků? Nemohu se o tom určitě vyjádřiti. Ale zdá se mi, že by byl markýz de Montchenu jednal způsobem přiměřenějším, kdyby je byl odmítl. Alespoň měl se obmeziti na to a vzíti si jen bílé boby.“

Hudson Lowe ještě více podezřívá city a chování rakouského barona Sturmera, jenž zastupoval dvůr spřízněný s Napoleonem sňatkem. Jak málo však dbali tohoto sňatku ve Vídni, ba i v Parmě, jest známo. — Nedůvěřoval hraběti Balmainovi, poněvadž v instruk-

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

cích ruského komisara byla věta: „Ve svých stycích s Bonapartem zachováte šetrnost a míru, jakých vyžaduje tak delikátní postavení, a osobní ohledy, jakými jsme mu povinni.“ Doporučení, jež nepřekáželo carovi na kongresu v Aix-la-Chapelle raditi k přísnosti vůči zajatci Svaté Heleny.

Nejméně však důvěry měl snad Hudson Lowe ke svým krajanům a svým podřízeným. Zvláště jeden důvod měl ho k tomu, že škrtl z obvodu čtyř mil údolí, kdež bylo pět nebo šest obydlených domů: Napoleon totiž vcházel k obyvatelům těchto domů a ti, jak se zdálo, rádi ho viděli! Nějaký čas po příchodu Henryho myslel guvernér, že kdož ví jakou velkodušnost nedá na jevo, když dovolí Napoleonovi procházeti se po cestě tohoto údolí, ač s tou podmínkou, že nikdy s ní neodbočí, ani aby navštívil selský domek, ani aby si odpočinul v některé farmě!

Za těch pěti let a šesti měsíců, co trvalo Zajetí, mnoho důstojníků posádky upadlo v guvernérovu nemilost; někteří pozbyli své důstojnické hodnosti; doktor Stokoe, chirurg námořnictva byl obviněn ze zrady a postaven před vojenský soud. A jaké byly jejich zločiny? Jen to, že se náhodně stýkali s Francouzi longwoodskými a chovali se k nim prostě zdvořile.

Přihodilo-li se některému Angličanu, že okolnostmi nebo z obyčejné zdvořilosti bylo jim vyměněti deset slov s Císařem nebo s někým z jeho družiny, měl

ihned běžeti a ohlásiti je v Plantation House. Ať však mu bylo vše sebe úzkostlivěji donášeno, Hudson Lowe vždy se domníval, že jest klamán. Nejnovější publikace, denník, v němž jest vypsán pobyt sira Pulteneya Malcolma na Svaté Heleně, poskytuje o tom zvlášť překvapující důkaz.

Svou hodností i důležitostí svého velení admirál Malcolm byl po třináct měsíců, od června 1816 až do července 1817, pomocníkem a spolupracovníkem guvernérovým. Jsa v čele loďstva ve vodách Svaté Heleny, velmi dbalý svých povinností, konal bez úhony svou službu, bdě nad břehy ostrova a nad mořem tak, že uniknutí bylo úplně nemožno. Při tom příjemný muž, šlechetného ducha, netajil se sympatií a pozornostmi Napoleonovi a často přicházel ho pozdravit na Longwood. Neskrýval nic z těchto návštěv Hudson Loweovi. Přes to však tento si toho povšiml, vzal ho na výslech o jeho stycích s Císařem jako podezřelého, ba ke všemu admirál poznal jednoho krásného dne, že Svatá Helena hemžila se slídiči a vyzvědači, jejichž péči byl sám první označen.

Jak by dokázala ještě jiná vypravování, jak to psali na své dvory tři cizí komisaři, guvernér, nemocný jakýmsi šílenstvím nepokoje, ztrácí hlavu při pomyšlení na svou odpovědnost, vidí všude spiklence a zrádce. Věnuje groteskní pozornost záležitostem toho druhu, jak jsme slyšeli výše o bobech; zmnohonáso-

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

buje vyšetřování činův a slov bez jakékoliv důležitosti, zpořvořených a zvětšovaných špicly nebo udavači; denně vyskakuje poplašen nejnepatrnějšími zprávičkami, telegrafovanými do Plantationu dvaadvaceti hlídkami, rozptýlenými po ostrově. Jistý anglický kapitán jest přidělen osobě Napoleonově: na oko aby byl ustavičně k jeho službě, ve skutečnosti však, aby lépe nad ním bděl, byl ubytován přímo v Longwoodu. Hudson Lowe se rmoutí, že dostává příliš krátké a neurčité zprávy od tohoto důstojníka, jemuž Císař, sotva vycházející ze svého příbytku, zůstává skoro neviditelným. Ale v Longwoodu rovněž bydlí jakožto lékař jiný ještě Angličan, doktor O'Meara. Guvernér ho volá co chvíle, zahrnuje ho otázkami o Francouzích, chce, aby mu vypravoval hovory, zachycené při jeho lékařských návštěvách, bere ho v podezření a sápe se na něho vyhrůžkami. O'Meara se rozlobí, vzbouří se, a nakonec odepře odpovídati. A za to bude brzy vystrnaděn.

S šílenstvím inkvizitorním Hudson Lowe spojuje jistou manii: totiž manii písalskou. Od rána do večera za pomoci svého sekretáře majora Correquera černí papír. Zaznamenává nejnepatrnější událůstky, přepisuje pošetilé výslechy, dodržuje pečlivě minutu svých ustavičných šetření. Stilisuje nekonečné přípisy a depeše pro Londýnský kabinet, a na ostrově unavuje kde koho svými nepřetržitými výnosy. Nikdy úředník ne-

liboval si více v číryčárách: konstatovati, nařizovati, vyvozovati, vydávati návody, rozlišovati, pozorovati, — správně usuzovati, příti se o každou maličkost.

Jednou však se přece střetil na Svaté Feleně s člověkem, jehož péro bylo schopno, když k tomu došlo, soupeřiti s jeho pérem. Dne 25. listopadu 1816, týden po Piontkowskim, Santinim, Rousseauovi a Archambaultovi mladším byl císaři vzat hrabě de Las Cases. Chtěl poslati tajně do Evropy zprávy o Napoleonovi knížeti Luciánovi. Guvernér rozhodl o jeho vypuzení; ale nemoha ho z nedostatku lodi ihned odvézti, vykázal ho prozatímně a dal ho střežiti na nějakou vzdálenost od Longwoodu. Ihned 26. hojný spisovatel *Mémorialu* napsal mu list o deseti stránkách. Dne 27. druhý list; 28. třetí; 29. čtvrtý a tak dále, každý den, bez oddechu, po celý měsíc. Las Cases s emfásí, svým velkořečným stylem, bránil se proti zabrání svých papírů, a zvláště denníku, který, bude-li uveřejněn, stane se jednou tak slavným; stěžoval si, že byl vzat do tajné vazby, prohlašoval to nezákonným a hrozil potentátovi Plantationu hromy anglického zákona. Guvernér sypal repliku za replikou, všechny neméně obšírné, zřejmě uchvácen takovou příležitostí, že může ukázati svou způsobilost k diskusím, bohatství své rhetoriky a sílu své právní vědy. Přece však nepodařilo se mu pokořiti nevyčerpatelného odpůrce. Na konec jat úctou a sympatií k duchu, který se zdál příbuzným jeho duchu,

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

rmoutě se při myšlence, že ztratí jediného člověka, s nímž se mohl čestně utkat v epištolovém sportu a v hojné argumentaci, řekl Las Casesovi, by se vrátil do Longwoodu. Las Cases odmítl. Tu Hudson Lowe naléhal, prosil, skoro žebřal. Las Cases dále odmítal a 30. prosince 1816 odplul, provázen jsa opravdovou lítostí guvernérkou. Toť jedna žertovná stránka ze Svaté Heleny.

Až prostřed roku 1821 bude zase Hudson Lowe opouštět ostrov, navalí do mezpalubí lodi, na níž odpluje, své archivy. Poveze do Anglie dvacet až třicet beden rukopisů. Aniž bychom mluvili o ostatním, jeho korespondence naplnila by snadně padesát svazků in-octavo, tištěných drobnou, hustě natlačenou literou. Z této spousty papírů jeden anglický advokát William Forsyth učinil výtah roku 1853 v knize, která by ráda byla apologií, která však jest nejhroznější obžalobou, uveřejněnou dosud proti žalárníkovi Napoleonovu. Vskutku se tam nalézají o duchu a činech Hudsona Lowea hojnost nepřiznivých údajů, jež bychom marně hledali jinde. Čtete tam třeba o pozvání generála Bonaparta, když lady Moira zavítala do Plantationu, a o deseti jiných takových hlupotách a beztaktnostech. Lze se z ní přesvědčiti, že guvernér, ačkoliv někteří jinak tvrdí, nebyl prostě nástrojem ministra Bathursta na Svaté Heleně. V systému týrání, udržovaném po čas Zajetí, měl svůj díl iniciativní. Dostával

Paul Frémeaux

ovšem instrukce z Londýna, ale tyto instrukce, jak jeho zprávy ukazují, často on našeptal; vyvolal, jich si vymohl. Kterak se tomu diviti, když víme, stále od Forsytha, o vztazích Hudsona Lowea v Evropě, když vidíme, jak si dopisuje se záštíplným Blücherem a jak hrabě Gneisenau mu píše: „Na vaší bdělosti a vaší síle charakteru závisí naše bezpečnost. Nedopusťte, aby vaši podřízení chovali se k Bonapartovi s nemístným soucitem a šetrností, nezanechejte nikdy přísných opatření proti nejlstivějšímu lotrovi světa.“

Tyto řádky jsou částí listu, v němž pruský generál chválí vojenský talent a politické schopnosti guvernérovy. Právě proto je Forsyth vydává. Většina dokumentů, jež uvádí, mají tutéž chybu: obsahují totiž vedle užitečných svědectví i místa protivná. Papíry, odkázané Hudsonem Lowem jeho obhájcům, určené k tomu, by máty napoleonské spisovatele, podobají se těm špatným střelným zbraním, nebezpečným jak rukám, které jimi chtějí střílet, tak těm, na něž jsou namířeny; vůbec není dobře bráti je do rukou.

Forsyth, a nedávno Seaton, jiný panegyrista, jako by byli zpozorovali málo důkaznosti v lejštech guvernérových. By tomu odpomohli, chápou se pravšední taktiky: aby ospravedlnili Hudsona Lowea, obviňují Napoleona. Vyčítají mu, že nesnášel neštěstí důstojně; že unavoval svět za svého zajetí přemrštěnými a malichernými žalobami a stesky.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

„Mstí se poraženému tím, že se snaží ponížiti povinnost odolávati pokoření,“ soudně poznamenal Thiers. Napoleon měl pravdu, požaduje císařského titulu, když jeho žaláři umíněně ho nazývali generálem Bonapartem. Měl pravdu, stězuje si, že jest hanebně ubytován v Longwoodu, domě těsném, vlhkém a tmavém, když přece na Svaté Heleně byl dům pohodlný, přepychový, vhodnější pro bývalého panovníka: dům Plantation, kde se roztahoval prostý úředník.

Poněvadž si činili právo čísti všechny listy, jež dostával, a všechny, jež odesílal, měl pravdu, když se pokoušel o korespondenci podloudu. Neboť proč mu zakazovali zapečetěnou obálku? Báli se; aby obálka zavřená troškou vosku neskrývala nějakého důležitého tajemství, dejme tomu plán uprchlický? Jsou pečetě něco tak jistého!

Nikoliv, otevřené listy byly týradlem, novou urážkou: jednali s ním v této věci, jako se jedná s vězněm veřejného práva.

Císař měl značné jmění v Evropě; mohl skoro vždy, díky prostředníkům, použití jich k svým potřebám na Svaté Heleně. Když, rozlámav své stříbrné náčiní, dáva je donésti a prodati u jamestownského kupce, předstírá peněžní tíseň, kterou trpěl málokdy, ba nikdy. Komédie ta však jest oprávněna; lord Rosebery ji schvaluje. Kdyby se byl Napoleon nevzepřel theatrálním gestem proti skrblictví anglických ministrů a proti je-

jich urážlivé opovážlivosti zmenšiti jeho družinu, jiné hanebnosti by byly následovaly.

Mezi mnoha záměry „svoboda ponechaná Císaři, by mohl žíti se svými krajany a by se dal obsluhovati služebníky své volby, měla mu býti odňata“. Když Piontkowski, Santini, Rousseau a mladší Archambault odešli, „předsevzali si přesvědčiti ostatní z jeho průvodčích ve vyhnanství, by ho opustili“. Kladivo, jímž roztloukal stříbrné náčiní v Longwoodu, učinilo vhodný hluk; celý svět jej slyšel a byl dojat. Ve sněmovně lordů strhla se živá rozprava a jak poznamenává ještě autor *Poslední Fase*, od té chvíle pozoruje se změna tónu v instrukcích Bathurstových; zjemněly.

Podle Forsytha a Seatonu celé pronásledování v Zajeťi není než obyčejnou trampotou, o niž se Napoleon příliš staral. Člověka jako on nic by se nemělo dotknouti; ať jakákoliv potupa ho stihne, sluší se, by zůstal kliden a by ani slůvkem se neohradil. Tito přísní moralisté litují, že Napoleon, dosáhnuv již toliké svrchovanosti, byv totiž největším vojevůdcem, největším vladařem a největším zákonodárcem dob moderních, nepříčinil se kromě toho, aby v posledních letech svého života byl též největším filosofem, světcem. Podle nich opomenul přidati k své slávě evangelickou radu, nastavití totiž s úsměvem obě své tváře urážkám.

Nuže, ano, ne Kristus . . . jen císař byl vězněn na Svaté Heleně. Nazývali ho tam s posměchem generá-

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

lem Bonapartem. A vše-li se uváží, a nechť se tvrdí cokoli jiného, snášel slušně svůj osud a zlé nakládání, ale ne v otupělosti. V jistých dnech, ztrácí trpělivost, tituloval úředníka, jenž ho střehl, pitomcem, biřicem a pisařem. -- Přes Forsythy a Seatony Historie schválí tato tři epitheta ...

Doktor Henry uviděl ponejprv Hudsona Lowea v druhém měsíci svého pobytu na ostrově, na počátku srpna 1817. Guvernér přehlížel v Deadwoodu 66tý.

Pluk ten měl dva prapory: ten, jenž právě přišel z Indie, u něhož byl Henry druhým plukovním lékařem, a druhý, jenž přišel přímo z Anglie a jenž ležel posádkou na svaté Heleně od polovice r. 1816. Celkem dvanáct set mužů. Pět set s plukovníkem Nicolem a podplukovníci Dodgin a Lascelles tábořili proti Longwoodu, zároveň s oddílem dělostřelectva; ostatek byl umístěn v kasárnách jamestownských nebo rozložen porůznu po ostrově.

Ve velkém parádním ústroji generála-lieutenanta, v šarlachovém kabátě zlatě lemovaném a s kloboukem, na němž vlál chochol z peří, Hudson Lowe, provázen jsa svými ordonančními důstojníky a houfcem modrých dragounů, jezdil na koni před rudou linií infanterie a chmurnou frontou kanonýrů. Potom, dávaje tak na jevo naprostý nedostatek taktu a svůj špatný vkus, dal sehráti na několik kroků od obvodu Napoleonova

líčený boj. Podle všeho neočekávaný rachot tisíce pušek a půl tuctu jíců dělových překvapil Císaře; vyšel ze svého domu, a doktor Henry mohl ho pozorovati, jak sledoval s kukátkem v ruce pochody řadové, formace ve čtvercích, rozvinování a útoky bodákem, pořádané guvernérem proti pomyslnému nepříteli. Směšno tak ubohých manevrů před očima takového soudce uvázlo v duchu našeho plukovního lékaře. „Poskytovali jsme mu podívanou, tak si zaznamenal, která svou nepatrností rovnala se podívané, jakou by byli poskytli Newtonovi nebo Laplaceovi chlapci, hrající si v koule, právě když pohled těchto astronomů opustil prstenec Saturnův nebo souputnice Jupiterovy. Snad by byl lépe udělal, kdyby byl skryl naše dětské hry veliteli v tolika bitvách, vítězi u Slavkova a u Jeny.“

Když se cvičení skončila, důstojníci 66. pluku byli pozváni k obědu do Plantation House.

Na severozápadní straně Svaté Heleny, v té části ostrova jako Jamestown a Briary stálo sídlo Hudsona Lowea. Byla to stavba bez architekturních okázalostí, ale krásná svou důkladností. Se svým bílým průčelím, svými poněkud vystouplými křídly a svými dvěma pochodími, opatřenými dvaceti pravidelnými okny, podobala se oněm záviděníhodným polozámkům francouzského venkova, před nimiž se prostírají široké trávníky a jež rámcují stíny stovčkových stromů. V prostorném a pohodlném tom domě bylo čtyřicet světnic,

z nichž jeden hall sloužil za dvoranu, jeden salon a jedna jídelna, všechny plny skvostného nábytku, bohatá knihovna, sál billardní, ba i místnost vyšších požitků: síň koncertní.

Hostina na počest důstojníkům 66. pluku byla shledána výbornou. Henry se podívoval jejímu uspořádání; chválí jídla a vynáší vzácnost vín. Ale zpozoroval, že hostitel, duch stále zaměstnaný Longwoodem a odpovědností svého úkolu, zůstával skoupý na slova, zdál se nepřítomen v jistých chvílích. „Na štěstí lady Loweová přičiňovala se, by rozprávka nadobro nezmlkla. Byla to žena duchaplná, půvabná, hezounké tváře, smavých očí a nejkrásnějšího krku a nejkrásnějších paží na světě.“ Měla z předešlého manželství dvě již veliké dcery; aspoň starší, jež se podobala své matce, jistě se též líbila našemu doktorovi.

Asi Henry měl nějaký doporučující list pro guvernéra, neboť po obědě, když prosil hospodář tři z pozvaných, by přijali pohostinství noci, byl náš lékař jedním z těchto privilegovaných. Nazítří, než se vypravil zase do Deadwoodu, navštívil zahrady Plantationu.

Při nahosti ostrova, na němž se neseťkáte než s pramalounkými oasami zeleně, jako Briary, tyto zahrady vzbuzovaly podiv; jejich rozsáhlost dovolovala, by se jim říkalo park i v Evropě.

Háj jedlí, vystupující stupňovitě po stráni za domem, činil tmavé pozadí jeho bělosti. Před ním, mezi

Paul Fremaux

oběma druhými stráněmi, posázenými různým stromovím, jasné pažity rozvínovaly se až na půl míle. Trávník, obecný na Svaté Heleně, *mat grass*, hustý, činící pod nohama dojem plsti, byl jim základem. Skláněly se mírným svahem k severu. Za nimi sestupovaly zalesněné terasy, schod za schodem, urychlující spád svahu. Poslední převládala několika sty stop nad hlubokým jícnem, *Youngs Valley*, romantickou to průvlakou divokých skal, na jejichž konci prostírala se modř moře.

Plantation jest sotva níže nad mořem než Longwood. Poněvadž však vysoké vrchy cloní jej proti pasátním větrům, tato nadmořská výška jest mu jen výhodná. Není tam známa ani studená vlhkost odkryté planiny, kamž byl vyobcován Císař, ani tam nebývají dusná vedra, jimiž trpí často obyvatelé v hlubokém úvalu Jamestownském. Vzduch jest tam vždy líbezně vlažný a čistý. Zřídka kdy tam teploměr vystoupne na 25 stupňů a padá pod 18. Teplota tak stejná a tak mírná jde k duhu nejrozličnějším bylinám a původu jakéhokoliv, ať pocházejí z tropů nebo z pásem mírných, ať ze starého nebo z nového světa. Zahrady guvernérovy byly divem botanických kontrastů.

Dub evropský sousedil tam s banánem indickým, bříza severu s baobabem africkým. Cedry rozpínaly tam svá veliká nehybná a přísná ramena vedle ohebného kavylu a chocholu kokosovníků, topoly třepily

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

své vrcholy nad kulovitými korunami tamarind. Pod jevnými svislými loubími buků kvetla kamelia v hustých bílých nebo růžových chomáčích a houštinkách; tu a tam namanul se vám břečtan, šplhající po pni sasafraasu, zatím co liany z Brazílie otáčely své úponky a zavěšovaly své fialové hrozny na větve kaštanů. Každému vegetálnímu druhu neobyčejně se dařilo v těchto místech. Setkali jste se tam se stromovitými kapradinami a s obrovskými bambusy, s habrovitými zimostrázy, dvoumetrovými a s neproniknutelnými houštinami aloeí. Palmy se tam těšily nezvyklému rozmachu, a nade všechny sosna norfolkská tyčila se tři sta stop do jasného vzduchu.

Když Henry uzřel ponejprv Plantation, byl měsíc srpen, na Svaté Heleně zimní měsíc. Přece však všechny stromy měly listí, i květy, i plody. Opravdu, ustavičné léto vládne v příznivých polohách ostrova, a sami skoro jen dubové jako by si vzpomínali, že jest čtvero ročních počasí; jen oni totiž odkládají šat listí jako v Evropě. Sotva však jejich nahoty si kdo povšimne v obecné bujnosti; sotva kdo věnuje pozornost jejich chvilkové zdrženlivosti v nejrozmanitějším koncertu listoví, v němž vytrvávaly chmurné ebenovníky a jasné mimosy, červené slívy a modravé eukalypty, zlatisté katalpy a stříbřité vrby. Tulipány a lilie krášlily houštiny hvězdami svých žlutých a bělostných korunek, široký a nízký okolík melanodendronu vystřídával obrovské rů-

žice sedmikrás. Broskvoně byly růžové, marhaníky úplně purpurové. A pomorančníky nabízely návštěvníkům rudé zlato svých pomorančů, limonníky své citrony bledě zlaté.

Zatím co Napoleon v Longwoodu trpěl bez přestávky ostrým váním pasátů, a oči jeho nemohly spočinouti na jiné zeleni než na ironickém listoví gumovníků, Hudson Lowe v těchto Armidiných zahradách nalézal po celý rok květnaté útulky pro své vážné meditace, procházel se ve své důležitosti vysokého žaláříka mezi magnoliemi a sosnami, a dýchal líbezný vzduch, v němž se mísila výborně odměřenými dávkami muškátová aromata tropů a balsamické vůně lesů severních.

Henry přiznává, že guvernér se mu naponejprv zprotivil. „Jeho vzezření, tak zaznamenal, bylo antipathické.“ Ale jsa mlád a galantní, přítel dobrého papání, milovník krásných krajin a poloh, náš plukovní lékař musel se cítiti puzen k člověku, který měl, v nedostatku osobního kouzla, tři přednosti, jež zvláště na Svaté Heleně měly svou cenu: hezkou ženu, výbornou tabuli a čarovný park. Jeho zaujatosti rychle zmizely. Navštěvoval Plantation, stal se takřka členem domu a domácím lékařem rodiny guvernérovy. Až bude opouštěti ostrov po smrti Napoleonově, Hudson Lowe zasype ho kvítím pochvalného denního pořádku a tato okolnost přispěje asi k jeho postupu. Byl by býval po-

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

važován za nevděčníka, kdyby byl nečinil, jak právě činil, kdyby se byl nepokoušel obhájití toho, jenž snad rozhodl o zdaru jeho kariery; jemuž chtěj nechtěj musel uznati dobré obědy, jimiž ho častoval v tak smutné posádce, zábavu vlídné ženské společnosti a potěšení zelených hájků, kde si mohly odpočinouti jeho oči z vyprahlosti Deadwoodu.

Vysvětluje: „Můj první dojem ustoupil před pozdější zřejmostí, před tím, co jsem viděl a zvěděl později...“

„Guvernér, o tom jsem přesvědčen, přišel na Svätou Helenu s nejlepšími úmysly. Chtěl se ukázati plným šetrností a blahovolností k Napoleonovi, dopřáti mu všeho blahobytu a ponechati mu veškeru svobodu, jež by byla srovnatelná s dobrým střežením zajatcovým. Po tři léta jistý důstojník z mých přátel byl architektem domu, v němž bydlel velký ten muž. Když se tam mělo začít s pracemi, Hudson Lowe, tak mi tvrdil, stále doporučoval, by se ptali na mínění Francouzů, by jim byl upraven příbytek co nepříjemnější. Dva ordonanční důstojníci, kteří po sobě následovali v Longwoodu, majoři Blakeney a Nicholls od 66. pluku tvrdili mi totéž a osobně, sám jsem viděl velmi zdvořilé listky, jimiž guvernér provázival zásilku bažantů a jiných darů na stůl Císařův...“

Henry hájí velmi nevděčné pře. Co znamená několik bažantů a občasných pozorností vedle nespočetných skrblictví a ustavičného týrání! Skoro jednohlas-

nost svědků Svaté Heleny obviňuje Hudsona Lowea; nejen průvodčí Napoleonovi jako Las Cases a Mont-holon, ale i legitimistní markýz Montchenu, Rakušan Stürmer, Rus Balmain, Angličani O'Meara, Malcolm a Stokoe. Jen čtěte a zase čtěte kronikáře Zajetí: Henry nemá pro své tvrzení, pro svou nemožnou obhajbu než přítele, o němž právě byla zmínka: plukovníka Basila Jacksona. Tento důstojník, jsa roku 1814 po-bočníkem Hudsona Lowea, byl přiveden guvernérem na Svatou Helenu a z poručíka se tam stal ihned ka-pitánem, a to v dvaceti čtyřech letech. Právě jemu, trvalému soustolovníku Plantationu, bylo dáno na péči udržovati, aby se nesřítily zchátralé stavby longwood-ské. Nucen byv každou chvíli podpírati jeho zdi a jsa příliš často doháněn, volky nevolky, pošívati střechy záplatami papíru, shledával stížnosti Francouzů pře-mrštěnými, i rozhlašuje v pamětech jejich trapnou mr-zutost, jíž nebylo možno nikdy vyhověti, lži a nášky, jimiž Bonapart pokoušel se zničiti a rozkřičeti nešťast-ného guvernéra, jenž byl vybrán, by ho hlídal. Henry uvádí se zálibou mínění Jacksonova. Ale jaká to mí-nění, ještě podezřelejší než jeho stranické úsudky, a čím mohou přispěti k jeho obhajbě?

Seznámiv se s Hudsonem Lowem, náš plukovní lékař strojí se teď k návštěvě u Napoleona. Když jest tak přízniv guvernérovi, nebude nám divno, bude-li mluvíti o Císaři bez sympathie.

K a p i t o l a 3.

C Í S A Ř

Dne 1. září 1817, o čtyřech hodinách odpoledne, důstojníci 66. pluku, vedeni hlavním velitelem posádky Svato-Helenské, sirem Georgem Binghamem, představili se v Longwoodě.

Vyžádali si u Císaře, by je přijal, a přicházeli sborem vykonati jaksi úřední návštěvu.

Všech bylo třicet sedm, všichni v slavnostních uniformách: červený kabát s límcem a výložky žlutými, stříbrné epaulety, karmazínový pás, kord, bílé kalhoty, měkké boty a klobouk ozdobený péry.

Henry, vypravuje o setkání, počíná takto:

„Ve chvíli, kdy mám psáti o Napoleonovi Bonapartovi, jímá mne bázeň; mám strach, že připomenu často uváděný příklad domýšlivosti: příklad o mouše, která chce změřiti sloup a opovažuje se při tom posuzovati jeho velikopé rozměry. Moje smělost má však omluvy. Tisíce osob se odvážilo, čeho se chci já odvážiti, a dříve, než jsem uviděl Hosta longwoodského, četl jsem pozorně jeho historii. Znal jsem též dobře francouzskou Revoluci a hlavní události, jež se

udály v Evropě za čtyřicet nebo padesát posledních let. Dodám, že jak jsem se nikdy nezúčastnil napoleonské modloslužby, tak jsem zase nikdy neupadl v opačnou krajnost; nikdy jsem se nepřipojil k davu těch, kteří zasypávali urážkami jméno Císařovo a nechtěli zpozorovati v jeho díle než ohavný sled zločinů. Ostatně, nezatajuji si, snad není dosud možno ani duchu nestrannému, posouditi tohoto velikána s žádoucí umírněností a spravedlností. Chodíme po sotva ochladlém popelu vulkánu po výbuchu, k němuž sám přispěl, jehož soptění prodloužil. Oheň nepřestal doutnati *sub cinere doloso* a nepokoj nám rozrušuje nervy.“

„Napoleon se mi vždy zdál bytostí zvlášť postavenou, jedinou svého druhu v lidstvu. Jsa uschopněn zploditi nejskvělejší podniky, v okamžiku postřehnouti všechny jejich obměny, obejmouti jedním pohledem mnohonásobné a nejmenší jejich podrobnosti, dosáhl rychle, a okolnosti mu přály, vysokého postavení; jsa nad to dokonalým politikem, geniálním generálem, jehož s jásosem provázeli a mu pomáhali nadšení vojáci, dobyl záhy moci svrchované. Ale jak už bylo přede mnou řečeno, stav se pánem Francie a skoro celé Evropy, nebyl nikdy pánem malého světa vnitřního: toho, který nosil v sobě. Zuřivé italské vášně vřely v jeho hrudi a často neuměl jich udržeti na uzdě. Ustavičnost jeho úspěchů ho opájela. Dostupoval nesmírné výšky, když náhle zmocnila se ho zavrať. Nejprve sklouzla mu noha

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

s věží Eskuriálu, potom s kupole Kremlu. Statečně, dlouho zápasil, aby nepadl, a i ve svém pádu podal důkaz nadlidské energie. Konečně spadl na zem, ztracen, s přeraženou páteří, aniž ho kdo politoval, aniž od koho uslyšel útěšného slova sympatie.“

„Ve smyslu morálním sotva jeho nejohavnivější advokáti odvažují se ho hájiti. Naprosto neměl nějakého mravního principu, byl lhostejný k dobru a zlu, zbaven svědomí a výčitek. Jeho životním pravidlem byla zásada: účel posvěcuje prostředky.“

Henry hned v první řádce této předmluvy pokorně se bije v prsa a prohlašuje se trpaslíkem, obává se směšna, bude-li kritisovati obra; v druhé řádce chlubí se hlubokou znalostí historie své doby a považuje se dosti kompetentním, by mluvil o Napoleonovi. Osvědčuje svou nestrannost, ale dodává, že nestrannost není snad možna v době vášnivé, v níž píše. Čekalo by se, že se přidrží logiky a že po takových úvodech zachová opatrnou zdrženlivost. Dalek toho, pronáší ihned přísný a rozhodný soud o povaze, která mnohem později, když bude již studována z nespočetných dokladů, o nichž Henry nemá ani potuchy, v klidu a v náležitém odstupu, uznávána bude obecně aspoň hádankovitou.

Proč Henry v tolika odporech chvátá se závěrky? Chce působiti na čtenáře a připraviti ho na fysickou podobiznu Napoleonovu, stejně málo lichotivou, kterou chce načrtnouti, na fisiognomii antipathickou,

kterou mu přiřkne, na způsob, jímž bude vykládati jeho slova a jeho gesta; jedním slovem na dojem, jež, jak tvrdí, odnesl si ze své návštěvy v Longwoodu. Jest nebezpečí, a on to ví, že tento dojem vzbudí podiv, že svede obecné mínění s cesty; lišíť se zajisté od dojmu, jehož zakusili obyčejně jeho krajané v přítomnosti zajatce ze Svaté Heleny.

Co praví vskutku o Císařovi, kterak ho líčí a pó-suzují Angličané, kteří ho viděli mezi těmito dvěma daty: v osudné ráno, kdy v rejdě rochefortské ztrácí svobodu, svěřuje se britské šlechetnosti, a večer 5. května 1821, kdy smrt ho osvobozuje od žalostného živoření na skále?

„Když Napoleon vystoupil na palubu mé lodi 15. července 1815, vypravuje kapitán *Bellerophonu*, Frederick Maitland, chyběl právě měsíc, aby mu bylo čtyřicet šest let, neboť se narodil 15. srpna 1769. Zdál se silný, pevné stavby. Byl vysoký asi pět stop sedm palců, údy jeho byly dobře rostlé, jemně skloubené, chodidla a ruce malé; jeho ruka byla buclatá, spíše ruka ženy než muže; oči měl jasně šedé, zuby dobré. Tvář jeho, smutná a chmurná, když se mu stavělo něco na odpor, nabývala neobyčejné příjemnosti, jakmile se usmíval. Jeho vlasy, nahnědlé přecházející do černa, nechávaly čelo a temeno hlavy poněkud olyselé, ale ani jeden nebyl bílý. U nikoho jsem neviděl takové pleti, jak on měl: zvláštní žluté bledosti.“

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Následuje chvála zábavných a vlídných způsobů Napoleonových, chvála, jež dodává nevšední ceny okolnostem, v nichž Císař jí zasloužil:

„Zúčastňoval se všech rozprávek, vypravoval anekdoty a usiloval o dobrou náladu kolem sebe. Dopřával velké svobody svým sluhům a slyšel jsem, jak tito, obyčejně velmi uctiví, mu výslovně jednou nebo dvakrát odporovali. Měl v neobyčejné míře dar příznivě působiti na lidi, s nimiž hovořil. Dařilo se mu to, zdálo se mi, proto, že zaváděl hovor na věci, o nichž se domníval, že jsou milé jeho spolurozpravěčům, a při nichž každý mohl se ukázati ve výhodě.

„Nesnadno si představíme pro jednoho člověka tak strašné zkoušky jako ty, jichž zažil od svého pobytu na *Bellerophonu*. Nikdy však, ani přede mnou, ani v mé nepřítomnosti, pokud vím, nevypustil slova bolesti nebo hněvu. I když sir Henry Bunbury mu oznámil, že jest vypověděn na Svatou Helenu, jeho chování se nezměnilo; mluvil s námi dále bez hořkosti a tonem ne méně přirozeným.

„Říkalo se, že se má na pozoru, že hrá úlohu. Pochybuji o tom. Ale i to, že uměl hráti takovou úlohu a nezadati si v postavení tak tragickém a tak dlouho, dokazovalo by úžasnou sílu duše.“

S *Bellerophonu* byl Císař přepraven na *Northumberland*, který ho měl zavézt na ostrov vyhnanství. Přestoupení s první lodi na druhou dalo se 7. srpna 1815 při

březích anglických v Torbay. Očitý svědek, chirurg britského námořnictva Warden, popisuje takto výjev ten:

„Čestná hlídka pod rozkazy jednoho kapitána byla na zádi postavena do řady; četní důstojníci a význačné osobnosti naplňovaly zadní část lodi...

„Když člun, na němž byl Napoleon, přistal, hluboké ticho se rozhostilo a tváře, zvažněvše, prozrazovaly živé pohnutí...

„Hrabě Bertrand vystoupil první, uklonil se a hned se zařadil, by udělal místo tomu, jehož považoval vždy za svého pána... Očekávání v té chvíli zastavilo dýchání ve všech hrudích.

„Jedna podrobnost ukáže, do jaké míry nás zaměstnávala jediná myšlenka. Lord Keith doprovázel Francoze. Jeho Urozenost velela eskadře La Mancheské, k níž jsme náleželi; měl skvostný ústroj admirálský, prsa samý řád, až zářila. Nikdo si ho však ani nevšiml.

„Pozvolně, klidně Napoleon vylézal po žebří na loď. Stanuv na palubě, smekl a nazdvihl klobouk, a stráž vzdala mu zbraněmi čest, bubeníci třikrát zavířili v bubny. Přiblížil se pak k jenerálnímu štábu *Northumberlandu*, jenž postoupil velmi vpřed s odkrytými hlavami, a znova s nezdvořilejší a nejvlídnější tváří pozdravil...

„Měl uniformu generálů císařské pěchoty, zelený kabát s bílou podšívkou, vestu, kalhoty a hedbávné, rovněž bílé punčochy...“

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Císař vystoupil na břeh Svaté Heleny 16. října 1815. Nazítří ve společnosti hraběte Bertranda, sira George Cockburna a dvou anglických důstojníků navštívil letohrádek des Briars. Betsy Balcombe vypravuje, že ji jeho jménem strašivali. V pěti letech líčili jí Bonaparta jako lidožrouta, jehož jediné a rudé oko planulo uprostřed čela, a jehož velké zuby — to zvláště ji znepokojovalo — trhaly v kusy děvčátka, která zarmucovala rodiče. Teď, v čtrnácti letech, myslela ještě, že jest nejškaredějším a nejzlostivějším člověkem na zemi.

A hle, kterak se jí zjevil jednoho zářného odpoledne, z jara na jižní polokouli.

„U vrátek naší ohrady jezdci sestoupili. Císař sám zůstal v sedle; mezi admirálem Cockburnem a hrabětem Bertrandem, vždy věrným průvodčím, projel alejí, která šla napříč zahradou. Mám ještě ve svěží paměti s neobyčejnou jasností dojem hrůzy, smíšený s obdivem, jehož jsem zakoušela patříc na toho, jímž mne tolik strašivali.

„Jeho kůň byl nádherné zvíře, leskle černé jako gagát. Neslo se krokem netrpělivým, hryzalo uzdu, u huby mělo bílou pěnu. Zdál se mi koník ten velmi hoděn toho, by nesl bývalého pána celé Evropy.

„Napoleon působil dojmem velikolepým a ušlechtilým; kdo ho takto viděl, ani si nepomyslel, že by mohl býti menší postavy. Měl na sobě zelený kabát, ozdo-

bený oslňující hvězdou; sedlo a čabrak jeho koně byly z karmazínového sametu, bohatě zlatem vyšíváného.

„Sestoupil s koně před domem a sir George Cockburn nám ho představil.

„Císař se teď jevil spíše malým, zvláště vedle admirála, vysoké postavy. Také neměl onoho vznešeného výrazu tváře, který okamžik předtím mne tolik ohromil, ale jeho rysy smrtelné bledosti, zachovávaly veškeru krásu přes svou chladnost, svou bezcitnost a tvrdost. Jakmile promluvil, jeho okouzlující úsměv a mírnost jeho způsobů rozptýlily až do poslední stopy mé obavy.

„Sedl si na jednu selskou židli, přelétl svým orlím pohledem světnici a blahopřál mamince z příhodné polohy Briars. Zatím co rozprávěl, měla jsem kdy dopodrobna prohlédnouti si jeho obličej. Nikdy jsem se nesečkala s tváří tak pozoruhodnou. Rozličné podobizny vyobrazují dosti dobře Napoleona, ale žádným štětcem nebylo možno vymalovati právě jeho úsměv a jeho úžasné výrazné oči; jedním slovem, co dodávalo tolik svůdnosti jeho osobnosti. Jeho vlasy ztemnělé hnědě byly tak jemné, tak hedbávité jako vlasy nějakého dítěte; ba byly příliš jemné na muže a dodávaly mu svým měňavým leskem vzhledu lehké plešatosti. Měl zuby černé, ze zvyku, jak jsem později poznala, že žvýkal lekořici, jíž míval vždy zásobu v kapsách.“

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Po několika dnech Betsy, dokonale spřátelená s li-
dožroutem svého dětství, začala ho pronásledovati
čtveračivými kousky. Jak roztomilá kniha, v níž —
stavší se mistress Abellovou a již stará — vypráví, po
řádkách, jež jsme právě četli, svou neuctivost a své o-
povážlivosti, a vzdává chválu trpělivosti Císařově! Vy-
pravování ženské, špatně komponované, nedbalé, vy-
motávající se náhodně ze vzpomínek, ale výborné ci-
tem, zároveň melancholickým a veselým, který se zdá,
jsa poslouchán, rozkošným žvatláním. Jest v drsné a
smutné literatuře Svaté Heleny, čím bylo v jejím še-
dém rámci skal tak zelené sídlo Briars, kde skvělé ka-
kosty a bledé růže kvetly vedle sebe při svěžím šumotu
potoka, tvořícího se z malého vodopádu.

Kritikové za kanálem La Mancheským, nechtějíce
podle Henryho Napoleona sympatického, vzali v po-
chybu pravdivost Mrs. Abellové a vlídnou shovívavost
Císařovu k naší čtveračce. O'Meara, Las Cases, Mon-
tholon, Warden, Montchenu, Stürmer a Balmain po-
tvrzují na rozličných místech anekdoty a malby Bet-
syny.

A tak jiní ještě, méně známí, čehož svědkem jest
tato stránka jisté Angličanky, provdané za jednoho
důstojníka od 53. pluku, jenž tábořil před plukem 66.
v Deadwoodu:

„Žila jsem dvě léta v sousedství Napoleonově, ně-
kolik set kroků od tohoto velikána. Ale právě v leto-

P a u l F r é m e a u x

hrádku Briarském uzřela jsem ho ponejprv, a to v provincii 1815, šest nebo sedm týdnů po jeho příchodu na Svatou Helenu.

„Byla jsem mu představena způsobem dosti původním slečnami domu, veselými školačkami, jež právě unikly z kteréhosi pensionátu v Anglii.

„Procházela jsem se zahradou s nimi a se svou dceruškou, osmiletou, když Císař vyšel z jakéhosi stanu, postaveného u pavilonu, v němž bydlel...

„Napoleon byl tlustý a krátký. Měl hezké rysy, naolivělou pleť a oči sivé. Když mlčel a nic ho neoživovalo, zdál se nemotorný a uzavřený, když však mluvil, když se o něco zajímal, ihned výraz jeho obličeje stával se překrásným a nepoznala jsem nikoho, kdo by byl měl úsměv tak laskavý. Byl zvláště marnivým na svou ruku, již měl malou a jemně ztvárněnou; opravdu, myslím, že se s ní honosil více než tím, že dobyl polovice světa. Velmi často za mého pobytu na ostrově dotazoval se mne na ruce paní, jichž neznal. To zdálo se mi býti pro něho kriteriem vznešenosti.

„Odpoledne našeho prvního setkání Napoleon měl kabát zelený, hedvábné punčochy, střevíce se zlatými přeskami, rohatý klobouk a stužku jakéhosi řádu v knoflíkové dírci.

„Obě slečny Briars byly velmi důvěrný s Císařem. Běžely za ním, jakmile ho zpozorovaly, a táhnouce mne za sebou, křičely na něho: „Tato paní jest matka

děvčátka, které vás tolik onehdy bavilo, zpívajíc vám italské písně!“

„Napoleon mne pozdravil; obřadně jsem se uklo-
nila, poněkud zmatena tak stručným a tak náhlým před-
stavením.

„— Paní, pravil, máte roztomilé dítě. Kdo pak je
učí těm písním?“

Odpověděla jsem, že já sama.

„— Tu vám blahopřeju. Z které země jste?

„— Z Anglie.

„— Kde jste byla vychována?

„— V Londýně.

„— S kterou lodí jste sem připlula? V kterém plú-
ku slouží váš muž? Jaká jest jeho hodnost?...

„Vyptával se mne v italštině, ale otázky se střídaly
s takovou rychlostí, že jsem ho musela poprositi, by
mluvil francouzsky; znala jsem lépe tento jazyk.

„Za naší rozprávky děvčátka Balcombova a moje
dceruška si hrály a honily se kolem nás, dotírajíce na
heroa s všelijakými otázkami, a tento se usmíval, zdál
se býti unesen jejich způsobu tak čilými a tak přiro-
zenými...“

Když Napoleon opustil Briarsy, méně snadně se
mu mohli Angličané přiblížiti. Přišel na Svatou Helenu
Hudson Lowe a jeho povolení se stalo nezbytným kaž-
dému, kdo chtěl Císaře navštívit. Guvernér buď žá-
dosti zamítal, buď zastrášoval zvědavost svých krajanů

podezříváčnými otázkami, výstrahami i vyhrůžkami: „Proč si tolik přejí vniknouti do Longwoodu? Zavazují se svou ctí, že nenesou žádného tajného poselství generálu Bonapartovi? Vědí-liž, že kdyby mu pokoutně odevzdali nějaký list, brožurku, noviny, kdyby mu pomáhali ať jakkoliv dorozumívati se s vnějškem, nebo i kdyby mu dávali na jevo přemrštěnou úctu, kdyby ho nazývali třebaš *Sirem*, vydávají se podle velikosti činu okamžitému vypuzení z ostrova nebo uvěznění?“ Takto předem jsou bráni v podezření, většinou se zaráželi, zmocnil se jich strach a konečně usoudili nejmoudřejším, vzdáti se svého přání.

Ostatně dovolení Hudsona Lowea, vydané ve formě lístku na volný průchod, vztahovalo se jen na prostý přístup k obvodu longwoodskému. Bylo možno obíhati celé hodiny, celé dni na tomto obvodu, aniž Napoleon se ukázal. Sotva vycházel ze svého příbytku; aspoň málokdy opouštěl okolí svého domu.

By mohli spatřiti „neobyčejného muže“, Angličané se museli domáhati cti uvedení prostřednictvím hraběte Bertranda. Odpověď nebyla vždy taková, jaké doufali.

Přece však Císař přijímal dosti ochotně hodnostáře a vysoké úředníky, zavítavší na Svatou Helenu, zasloužilé nebo vyšší důstojníky, výzkumce a učence, všechny osobnosti, jimž guvernér se neodvážil odepřítí svého schválení.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Právě takto byla audience udělena zejména lordu Amherstovi a kapitánu Basilu Hallovi. Návštěvy tohoto velmože a tohoto znamenitého námořníka v Longwoodě se udály jen několik týdnů před návštěvou sboru 66. Jsou o nich zachovány zprávy, jež budeme hned čísti. Maitland, Warden a Mrs. Abellova, přísně vzato, by stačili, aby vynikla zlomyslnost-náčrtku Henryova. Arci, kdyby byl živ, neopomenul by dokazovati, že zevnějškem, tvářností a chováním Napoleon, který žil v Longwoodě, snadno se mohl lišiti od Napoleona v Briarsech, na *Northumberlandu* a *Bellerophonu*. Buďte tedy dobře, když vyslechneme o Císaři Angličany, kteří ho viděli v tutéž dobu a na témže místě jako náš plukovní lékař.

Lord Amherst se zastavil na Svaté Heleně vraceje se z jakéhosi zvláštního poselství do Číny. Byl přijat Napoleonem 1. července 1817 a přistoupil k němu s těmito slovy: „Již dvacet let si velmi přeju spatřiti vás.“ Podle O'Meary, Císař se jal hovořiti o svém nynějším stavu, vylíčil svou samotu a své smutné dny člověka, jenž se z domu nehne, potom, chtěje vysvětliti svou fysickou nečinnost a svůj odpor přestupovati obvod longwoodský, otázal se: „A vy byste, pane, vycházel, kdybyste, kromě přítomnosti jednoho důstojníka, nemohl lidem, jež potkáte, říci jiného slova než „Dobrý den“? Namítnete, že guvernér odvolal tento zákaz. Zítřka však jeho vrtoch může jej obnoviti. Chtěl byste

Paul Frémeaux

se procházeti po cestě, s níž by vám bylo zakázáno vybočiti na metr na pravo nebo na levo? Odvážil byste se vzdáliti několik kilometrů od svého domu, přestoupiti mezi čtyř mil a tak se vydati v nebezpečí, že když se budete vraceti pět minut po šesté večer, uslyšíte hlídky: „Kdo tu!“ a když vás ihned poznají, že budete uchopen za límec?“ Lord Amherst prý odpověděl, stále podle O'Meary: „Učinil bych jako vy, ne vycházel bych ze své světnice.“

Později lord odpíral těmto slovům schválení, ostatně bez velkého úsilí a — okolnost hodná poznamenání — na prosbu Hudsona*Lowea, když tento již potrestán, již nešťasten, začal po smrti Císařově pozorovati, jak mínění jeho vlastní země se proti němu pozdvihuje.

Ať tomu jakkoliv, to dlužno vyznati, že víme pramálo z rozprávky, která trvala více než hodinu.

Ale lord Amherst přišel do Longwoodu s dosti četnou družinou. Když jeho audience byla skončena, vyslanec představil Napoleonovi předně tajemníka toho poselstva Henry Ellisa, samého; potom osm jiných Angličanů, pohromadě. Celkem devět osob, z nichž tři vypravovaly svůj dojem: Henry Ellis, chirurg námořnictva Mac Leod a doktor Abel.

První činí tak těmito slovy:

„Štěstí Bonapartovo se velmi změnilo... a přece bych lhal, kdybych řekl, že ve chvíli, kdy jsem měl

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

předstoupiti před tohoto muže, jenž kdysi byl hrůzou a úžasem světa, byl jsem ve svém obyčejném klidu. Zajisté sň, v níž jsem čekal, nepodobala se nikterak sňm Tuilerií, ale excísař podle mého mínění mohl se obejít bez dekora paláce; jeho činy stačily, by se člověk před ním chvěl. Nesoudil jsem, že by ho bylo u- byle ztrátou panovnické hodnosti, neboť jeho někdejší moc, jeho strašné armády a skvělý dvůr, kterého mu záviděli dědiční monarchové, sotva co, podle mne, přidávaly k slávě jeho genia. Cítil jsem, že budu státi co nevidět před duchem, jehož povaha a rozsáhlost neobyčejně přesahovaly můj rozum. Proto také, přes mou zvědavost, nepřišlo mi na mysl ani na okamžik, bych se vyptával Hosta longwoodského o hlavních okolnostech jeho života a pohnutkách jeho politiky. Připravoval jsem se prostě ho poslouchati — a uchovati v paměti jeho slova.

„Lord Amherst mne představil. Napoleon hned ponejprv mi řekl, že se mu mé jméno nezdá neznámým. Neposlala-li mne vláda do Ruska? Do Cařihradu?

„Odpověděl jsem, že nikoliv; ale šel jsem přes Cařihrad s jednou missí do Persie.

„— Ano, ano, pravil, vzpomínám si teď, to já jsem vám ukázal cestu tou krajinou. Jak se daří mému příteli šachovi? Co dělají teď Rusové v tu stranu?

„— Po jejich poslední válce byly jim postoupeny všechny krajiny, zabrané jejich vojskem.

„—Tomu se nedivím. Rusko jest nejrozpínavější a nejhroživější z mocností. Alexandr může postavit armád do pole, kolik bude chtít. Jeho poddaní zlepšují si své postavení, stávajíce se vojáky. Když jsem žádal od Francouze, aby opustil svou vesnici, žádal jsem na něm, by obětoval svůj blahobyt. Ruský sedlák naopak jest ubohý nevolník, jemuž narukování dává poměrnou svobodu a uděluje hodnost...

„Zvláště kozáci tvoří hroznou jízdu. Pohybují se na způsob Arabů pouště, postupující směle do krajin, jež jim jsou úplně neznámy... Kdyby Rusko si umělo přizpůsobiti Polsko, jeho síla by se stala nezdolnou.“

Po tomto úsudku Napoleon opustil říši carů a skoro bez přechodu přešel na politiku anglickou. Tím se rozprávka stala pro Ellisa a lorda Amhersta ještě zajímavější.

„Anglie, pravil v podstatě Císař, marně by se pachtila po úloze velké válečné moci. Poněvadž její armáda počítá jen čtyřicet pět tisíc mužů, bude vždy v této úloze nižší ostatních národů. Spojila se proti mně s Pruskem, Rakouskem a Ruskem; tyto poslední mocnosti samy těžily ze zdaru zápasu a smluv z 1815.

„Anglie drží Oceán; tam jest svrchovaná. Bláznovstvím jest, když sestupuje se svých lodí, aby běhala po dobrodružstvích a bojovala na souši.

„To jest stejné s tím, jak si počínal František I. v bitvě u Pavie. Pětačtyřicet kusů děl, nejdůkladnější

STARY DUM LONGWOOD

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

sbírka ohnivých jícňů, jaké do té svět neviděl, zajišťovala mu vítězství; jejich koule by byly nepříteli decimovaly. Ale František, tasiv svou velkou šavli a chtěje útočiti v čele svého četnictva, postavil se právě před toto dělostřelectvo a přivedl je k mlčení. Nedělejte právě tak. Vaše námořská převaha jest drtivou baterií, jíž nesmíte překážeti stavějíce se v posice na pevnině. Pokud zachováte si moc a panství nad moři, nepotřebujete leč vyslanců, byste dosáhli, čeho se vám zachce. Neboť můžete blokovati celou Evropu; a já znám účinky blokády. Dvěma bídnými dřevěnými skořápkami zpusťšíte dlouhou linii břehů; uvedete zemi v postavení těla natřeného olejem, jež nemůže se vypocovati. Hleďte! trpím právě na tváři zácpou porů kožních. To jest něco podobného.

„Co jste tím získali, že jste proti mně bojovali? Zmocnili jste se mé osoby — a tím jste se ukázali vítězi bez ušlechtilosti.“

Císař mluvil takto asi půl hodiny. Ellisovi se zdál ton jeho řeči přesvědčivým, výmluvným, ale příliš prudkým.

„Slova, praví, zdála se mu plynouti skoro tak rychle, jako myšlenky.“

V Londýně rádi ho vyobrazovali, jako by byl stížen groteskní otylostí; karikaturisti ho kreslili jako náramného břicháče.

„Na svůj věk však nebyl příliš tělnatý.“

„Jeho způsoby byly příjemné; jeho chování pozoruhodná směs prostoty a vědomé povýšenosti.“

Učinil konec rozprávce znamením ruky a rozkázal, aby byla uvedena skupina návštěvníků, která čekala ještě v předsíni. Hrabě Bertrand uvedl syna lorda Amherstova, jínocha; soukromého sekretáře Hayna; kapitána lodi Murraye Maxwella; chirurga Mac Leoda; poručíka Cooka od lodních střelců; doktory Abela a Lynna a pastora Griffithsa.

Všichni tito Angličané přicházeli z nejzazšího Východu s vyslancem, po výpravě spíše nešťastné. V Pekingy panovník Číny odepřel je přijmouti z důvodů ceremonálních a u úžiny Soudské ztratili svou hlavní loď *Alcestu*.

Hrabě Bertrand je uspořádal do kruhu kolem Císaře, a když lord Amherst, jak vypravuje Mac Leod, počal představování kapitánem Maxwellem, Napoleon vyčítal tomuto tonem dokonale dobráckého humoru, že zajal kdysi jednu z jeho fregat, *Pomonu*: „Ah! byl jste tehdy velmi zlý, a vaše vláda, pamětlivá tohoto činu, může vám odpustiti ztroskotání *Alcesty*.“ Blahopřál potom synu vyslancovu, že se vrací tak mlád z cesty tak daleké, bavil se s ním o *magotech* a mluvil k němu lichotivými výrazy o jeho matce. Mac Leod, stojící na třetím místě, byl tázán o povaze a trvání svých služeb. Doktora Abela, přírodovědce výpravy, Císař se otázal, zda znal učence Josefa Bankse, „jehož

Poslední dny Císařovy

jméno bylo považováno ve Francii za války za průvodní list“; poručíka Cooka, zda pochází z rodu slavného plavce; doktora Lynna, na které universitě studoval. „V Edimburku,“ odpověděl tento. — „Tedy jste v praxi *buronář*.*) Pouštíte žilou a předpisujete rtuť tolik, jako naši lékaři na Svaté Heleně?“ Potom dvojitíhodnému Griffithsovi, zlomyslně: „Nuže, pane, objevili jste, jaké náboženství vyznávají Číňané?“ — „Hum!“ odvětil *clergyman* v rozpacích, bude to nějaký polytheismus.“ Napoleon jako by byl neporozuměl tomuto slovu, pronesenému po anglicku, a hrabě Bertrand zakročuje vysvětlil: „Mnoho bohů“. — „Ah! množství bohů. A věří v nesmrtelnost duše?“ — „Myslím, že mají nějaký pojem o životě budoucím.“ Císař se usmál na tak neurčité poučení a řekl lordu Amherstovi: „Tomuto statečnému muži musíte vymoci nějaké obročí, až se vrátíte do Anglie.“

Učinil ještě jednu nebo dvě otázky sekretáři Hayneovi a propuštěné poselstvo se ubíralo okouzleno, neboť každému z jeho údů se dostalo památkou vlídného slova.

Mac Leod činí tu zvláštní úvahu, která ukazuje zaujatosti, jež jistí Angličané přinášeli do Longwoodu,

*) *buron*, salaš, v níž se dělá sýr v Auvergni. Kdo hned na místě, v těchto salaších, dělá sýr, jest *buronář*; asi přezdívka lékařů, kteří se dlouho nerozmýšlejí s procedurami lékařskými.

přicházejíce tam Plantation Housem: „Bychom uzavřeli, Bonapart byl zdvořilý a přívětivý, a ať jsou jakékoliv jeho obyčejné způsoby, jest jasno, že se umí chovati velmi dobře, když chce.“ Zřejmě takový jazyk, jakým mluví inspektoři trestnice, chtějí-li dáti dobrou zprávu o chování nesnadného trestance, má svůj původ v naučeních Hudsona Lowea. V očích Loweových Napoleon není než vězněm, jemuž ještě mnoho chybí do polepšení. Jdete ho navštívit? Guvernér žalárník nikdy vás neopomene upozorniti, že jdete k nebezpečnému zvířeti.

Vypravování Ellisa a Mac Leoda doplňuje dosti původní stránka doktora Abela. Tento se nestará o slova pronesená a neuvádí jich. Jeho zajímalo u Císaře, jak jest utvářena jeho lebka, jak má širokou hrud, jaká jest úměrnost údů, jakou má postavu, držení hlavy, chůzi, hru svalů a výraz oka. Jsa přírodozpytcem, pozoroval velikána, jako pozoroval zvířata, která jsou s exotickými rostlinami obyčejnou látkou jeho studia. Popisuje ho jako popisuje na místech své knihy — *Narrative of a journey in the interior of China* — takového ssavce čínské fauny, hroznýše z Javy nebo orangutana z Bornea. Nesmějte se! Jeho péro učence, exaktní, úzkostlivé, zručné v zachycování tvarů a stavů zevnějších, anatomických podrobností a fysických projevů, načrtává výbornou a velmi živou podobiznu Napoleonovu.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Shodně s Ellisem — a ostatně též s Mac Leodem — doktor Abel nepřisuzuje Císaři leč tělnatost obyčejnou. „Ovšem, praví, Bonaparte měl poprsí velmi široké na svou postavu, asi pět stop a sedm palců vysokou, ale tím se nestával ani hřmotným, ani tlustým na pohled. Často bylo upozorněno na krásu jeho údů; trvala do- savaď. Jeho noze třebaš co do linií nebylo nic vyčítati, ač byla velmi svalnatá. Celé jeho tělo, stavby kom- paktu, vyjadřovalo statnost, pevnost. Pozoruhodná protiva: kráčel krokem lehkým a ladným, a jakmile se zastavil, stál v přísném, ztuhlém postoji sochy. Jeho tvářnost způsobovala obdobná překvapení. Činil-li prá- vě otázky, utkvíval pohledem naléhavě několik vteřin na osobě, jíž se chtěl tázati, a tu jeho rysy tuhly v skulp- turální nehybnost. Jakmile hovor počal, tytéž rysy od- rážely úžasně intenzitu a všechnu rozmanitost citů.

Též jeho oko měnilo jak barvu, tak výraz. Kdy- bych se byl naň díval jen, když svaly tváře a zvláště svaly čelní byly v činnosti, nezdráhal bych se prohlá- siti ho černým. Ale v jiných chvílích, když jsem ho pozoroval, jevil se mi jasným, světlým a lesklé pleti. Odstíny tak ostatně nestálé, že po schůzce, nechť kdo- koliv, myslím, by pozoroval pozorně Bonaparta, za- vdávaly podnět k sporným názorům...“

K řadě dojmů Ellisových, Mac Leodových a Abe- lových o Napoleonovi, připojuje se, co do původnosti, vypravování, jež kapitán Basil Hall zanechal o své ná-

vštevě v Longwoodě. Žádná není tak zajímavá. Císař jest tam pozoruhodně vylíčen ve svém zevnějšku a ve svých gestech a zvláště ve svém způsobu řídití rozovor. Žasem plní, oslňuje a okouzluje posluchače. A Henry shledá jeho řeč prostřední! Uvidíte hned, že podle úsudku jiného Angličana měl přece nějaký talent společenského hovoru.

Kapitán Basil Hall, z královského britského námořnictva, provázel poselstvo Amhersta do Číny na své brize *Lyra*. Tato loď a fregata *Alcesta*, vypluvše ze zálivu Pečilského, ohledaly břehy poloostrova korejského, navštívily neznámý ostrov Lu-Ču a posléze se oddělily u Manilly, by se různými cestami vrátily do Evropy. Zatím co fregata narazí na útes při vstupu do moře Javanského, překotí se a zničí a musí býti opuštěna svým mužstvem, briga přepluje úžinu Malackou a dostane se do Bengalu: nesla depeše do Kalkuty, potom do Madrasu. Byla zadržena, ztratila dosti dlouhý čas v těchto obou přístavech. Takže přes své nehody ztroskotanci *Alcesty*, vracejíce se na lodi Indické společnosti, dorazili dříve než briga na Svatou Helenu.

Kapitán Basil Hall přistal v Jamestovnu 11. srpna 1817. Postaral se ihned o audienci, po níž již měsíce toužil. Vyhledal hraběte Bertranda a lékaře Napoleona, doktora O'Mearu, prosil je, by se za něho přimluvíli, a celé jedno odpoledne čekal v Longwoodě úzkostlivě na výsledek jejich kroků. Císař se nezdál býti

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

naladěm přijmouti ho, když námořník si vzpomněl dovolávati se svého otce, skotského učence Jamesa Halla, jenž pobyl delší dobu návštěvou v Brienne, v době, kdy tam mladý Bonapart byl žákem. Poněvadž jméno to připomínalo mu léta, k nimž teď, zdá se, duch Napoleonův se zalíbením se uchyloval, působilo magicky. Tolik žádané návštěvy bylo mu dopráno na 13. srpna. Když vstoupil do světnice, v níž ho čekal Císař, uviděl ho pohřížena, jakoby ztracena ve vzpomínkách:

„Stoje u ohně, Napoleon stál opřen lokty o mramor krbu s čelem skloněným. Pozdvihl oči, popošel ke mně a odpověděl na můj pozdrav lehkým pokynem hlavy. Jeho počáteční slovo bylo: „Jak se jmenujete?“ Potom řekl: „Ah! ano, Hall... Znal jsem vašeho otce na škole v Brienne... Vzpomínám si naň dokonale... Miloval velmi matematiky... Nemíchal se mezi žáky a dával přednost společnosti profesorů...“

„Na okamžik se odmlčel. Vyjádřil jsem mu své překvapení, že si mohl zapamatovati prostého mimořádného učitele, po tak dlouhé době a po tak velikých událostech; znovu se ujal slova: „Divíte se neprávem. Váš otec jest první Angličan, s nímž jsem se setkal. Právě proto jsem naň nezapomněl...“

„Nové mlčení. Potom se otázal s jakousi škodolibostí v pohledu a jako by se bavil tou otázkou: „Slyšel jste kdy svého otce mluvití o mně?“

Paul Frémeaux

„ — Velmi často.

„ — A co říkal?

„ — Vyslovoval se s živým obdivem nad tím, jak jste přál za své vlády vědám.“

„Přijal s úsměvem tuto poklonu.

„ — A nevyslovil nikdy žádost viděti mne?

„ — Často jsem ho slyšel říkati, že nikdo na světě nezasluhuje tolik býti viděn jako Napoleon...

„ — Velmi dobře! Považuje-li mne však váš otec za tak velkou vzácnost, má-li takové přání mne viděti, proč nepřijde na Svatou Helenu?

„Tato otázka mne uvedla poněkud do rozpaků. Byla vážná nebo ironická? Odpověděl jsem na zdařbůh: „Můj otec jest příliš zaměstnán, aby mohl opustiti svou zemi.“

„ — Jest tedy v nějakém veřejném úřadě?

„Nic takového. Ale jest presidentem Královské společnosti v Edimburku. Jest to úřad čestný, jenž zabírá mnoho času...“

„Zdálo se, že Napoleon v duchu počítá a pak poznamenal: „Váš otec jest, myslím, o devět nebo deset let starší než já... více než devět... spíše o deset. O kolik vlastně?“

„ — O deset let,“ odvětil jsem.

„Zasmál se, otočil se na podpatku, potřásl několikrát hlavou. Neodvážil jsem se ho zeptati, co ho tak rozjařilo. Snad to, že jeho počet byl tak správný...“

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

„Když se mu myšlenky ztočily jiným směrem, počal se mne vyptávat o cestě, již jsem právě vykonal v mořích východních.

„Mnohonásobné zkušenosti, jichž nabyl ve svém minulém postavení, a jeho rozsáhlá paměť velmi znesnadňovaly pověditi mu něco nového. Proto také považoval jsem se za šťastna, když zaběhl na věci, jimiž hovor mohl se uchrániti obyčejných banalit audiencí.

„Často bylo řečeno, že Napoleon se zcela zvláštním zájmem utkvíval na Východě. To mi bylo dokázáno dychtivostí, s jakou přijímal mé zprávy o Říši Středu, o Korei a Lu-Ču.

„Ale tvrdilo se kdesi, že jeho geografické vědomosti přály by si doplnění, zvláště co do krajín vzdálených. Byl jsem tedy velmi překvapen, vida, že má správnou znalost o poloze pobřežních zemí moří čínských.

„Když jsem mu jmenoval Lu-Ču, otevřel oči jako člověk, jenž se diví a jenž hledá. Otázal se mne, jak jest ostrov vzdálen od Kantonu, potom od Manilly, konečně od Japonu. Z těchto tří vzdáleností umístil jej velmi správně ve svém duchu, o čemž jsem se mohl přesvědčiti z jeho následujících poznámek.

„Chtěl, abych mu vyprávěl o obyvatelích. Vyptával se mne o nich s tím důrazem, jež nazvu *opravdovou přísností při zkoušce*. Jeho otázky se nestřídaly náhodně. Každá se zdála důsledkem předešlé a připravovala tu, jež měla následovati. Zakrátko cítil jsem

Paul Frémeaux

se zabrán a jako spoután v tak sevřené pátrání, že, i kdybych byl chtěl, bylo by mi bývalo nemožno něco utajiti, aniž mu skrýti nejmenší podrobnosti. Takové byly vskutku i jeho hbitost v chápání i podivuhodná snadnost v třídění a zobecňování detailů, které ho zajímaly, že často předbíhal má slova, připravoval mne o slávu mých závěrků, olupuje mne takřka o konec mého vypravování.

„Přece však jisté okolnosti vztahující se na Ľu-Ču krajně ho překvapily a bavilo mne, když jsem viděl, že se ocitá v rozpacích, maje si je vysvětliti. Když zvěděl, že neobyčejní ti ostrované, jež jsme navštívili, neměli zbraní, řekl:

„— Žádných zbraní! Když nemají děl, tož snad pušky?

„— Ani pušek.

„— Tak kopí, nebo aspoň luky a šípy!

„— Ani kopí, ani luků, ani šípů.

„— Tedy dýky.

„— Ani těch ne.

„— Ale, otázal se Napoleon rozehřívaje se, nemají-li zbraní, kterak se bijí?

„Vysvětlil jsem, že pokud vím, lidé ti neměli nikdy válek ani občanských, ani cizích a žijí v ustavičném míru.

„— Nikdy válek! zvolal tonem opovržlivým a nevěřícím, a jakoby bydlení pod sluncem národa nevě-

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

donedávka o válce bylo obludnou výjimkou a nesprávností.

„Rovněž, ač s menší živostí, zdál se pochybovati o tom, co jsem mu pak vyprávěl, že totiž obyvatelé Lu-Ču nemají peněz a nepřikládali žádné ceny našim zlatým a stříbrným mincím. Chvilku uvažoval a slyšel jsem, jak šeptá: „Neznati peněz! Nestarati se ani o zlato ani o stříbro!“ Potom najednou, pozdvihuje hlavu: „A jak jste to udělal, kapitáne, byste zaplatil těmto neobyčejným lidem voly a jiné dobré věci, jichž vám poslali hojnost na loď?“ Když jsem odpověděl: „Nikdy nechtěli přijmouti žádného zaplacení,“ projevil svůj podiv a dvakrát uložil mi opakovati řadu věcí a plodiny, jimiž jsme byli tak šlechetně zásobeni.

„K radě hraběte Bertranda přinesl jsem do Longwoodu několik náčrtek poloh a krojů z Lu-Ču a Koreje. Použil jsem jich k svým vypravováním. Napoleon mi vzal jeden z rukou, na němž bylo několik postav, a přejížděje po něm očima, činil si pro sebe tyto poznámky: „Stařec s velkým kloboukem a krásnými bílými vousy... Ah! drží dlouhou dýmku... Jakýsi sekretář, ten píše... Čínská rohožka, čínské sukně... Všechno to jest velmi dobře, velmi dobře kresleno.“

„Prosil mne, bych mu řekl, kde se vyrábějí rozličné látky, jimiž se odívají domorodci obou zemí, a cenu těch látek... otázky, na něž jsem nemohl odpovědět. Přál si znáti stav agrikultury v Lu-Ču... vzdělávali se

tam země s koni nebo s voly... kterak se tam seje a kterak se tam žne... zda pole jsou tam také tak dobře zavlažována jako v Číně... Zvídal o podnebí, o vzhledu ostrova, o stavění a tvaru domů a lodí, o krojích, o tkanivech, z nichž šijí oděv, ba i o výrobě sandalů a měchuřin na tabák... Zdálo se, že ho velmi bavila umíněnost našich dobrých hostitelů, s kterou nám skrývali své ženy; ale při této kapitole a při jiných chválil kapitána Maxwella, že se chránil odporovati jejich předsudkům a urážeti jejich city...

„Znal podobnost čínských bonzů s kněžími katolickými. Věděl, že jisté obřady katolicismu a budhismu se sobě též podobají. „Přece však na tom, upozorňoval mne, zastavují se analogie, že bonzové nepůsobí činně na ducha lidu a nemíchají se nic do jeho časných záležitostí...“

„Kromě pohybu opovržlivé nevěřivosti, když jsem mu vyprávěl o obyvatelích Lu-Čuských, že neznají války ni nástrojů ničivých, Napoleon byl v dokonale dobré náladě po celou naši rozprávku. Jeho veselost, řeknu lépe jeho důvěrnost, přiváděly mne v nenucené obcování do té míry, že jsem několikrát zapomněl oné uctivé pozornosti a zdvořilosti, jež jsem měl z povinnosti — a bylo to též mým upřímným přáním — prokazovati svrženému panovníku. Poněvadž zájem, jímž provázel mé vypravování, rozohňoval mne a překážel mi, že jsem se nemohl dokonale držeti v

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

mezích, vícekrát jsem se přistihl, že jsem k němu mluvil s tou volností, pro niž obyčejně pak býváme zmateni. Ale tu on mne povzbuzoval, bych mluvil dále tímž tónem, a to způsobem tak blahovolným a tak upřímným, že brzy jsem začal znovu.

„ — Což, znají vaši přátelé Lu-Čuští, uzavřel, i jiné země?

„ — Neznají, odpověděl jsem, leda Čínu a Japonsko.

„ — Ano, ano, ovšem; ale Evropu, co znají z Evropy?

„ — Neznají nic z Evropy, nic z Anglie, nic z Francie, ba, dodal jsem, ani nikdy neslyšeli o Vašem Veličenstvu.

„Napoleon se od srdce zasmál této neobyčejné zvláštnosti, zvláštnosti, mohl tak mysliti, kterou se odlišoval Lu-Ču od ostatního světa.

„Mezi kresbami, jež jsem držel v ruce, byla jedna zobrazující pustou a osamělou skálu v moři Japonském, *Sirný ostrov*. Císař ji chvíli prohlížel a zvolal: „Ale vždyť to jest Svatá Helena!...“

„Velmi se lišil, a tomu jsem se nemálo divil, od podobizen a poprsí, jež jsem tu a tam vidíval. Jeho tvář byla širší a čtverhrannější, než jak malíři malovali a sochaři tesali. Tělnatost, o níž se říkalo, že jest ohromná, byla obyčejná. Tělo daleko nebylo zalito tukem, nýbrž zdálo se pevné a svalnaté. Na jeho tvářích nebylo vůbec barvy a jeho pleť měla jaksi odlesk mra-

moru. Ale žádná vráska nevraždila mu čela, neznamenala starobou jeho rysů. A přes mínění rozšířené v Anglii, jako by umíral zármutkem a všemožnými nemocmi, zdál se dokonale veselým a jako člověk, je- muž se dobře daří.“

Tato poznámka kapitána Basila Halla, že Napoleonův zevnějšek jevil zdraví uprostřed roku 1817, nalézá se rovněž ve vypravováních Ellisa, Mac Leoda a doktora Abela. Všichni členové z poselstva Amherstova, jako velitel *Lyry*, byli překvapeni statnou a zdravou tváří Císařovou. A přece zakoušel již množství nevolností a počínal pociťovati různé nemoci.

„Vyjadřoval se způsobem spíše zvolným, končí náš kapitán, článkoval velmi jasně. Očekával s velkou trpělivostí moje odpovědi na své otázky.

„V jistých okamžicích, když nějaká podrobnost ho živě zajímala, nebo když se rozjařil, plamen, skvělost jeho pohledu byly oslňující.

„Ničím by se nevyjádřila líbeznost, výraz dobrotivosti jeho obličeje za naší schůzky, a jestli náhodou a podle běžného mínění trpěl fysicky nebo morálně, uměl se opravdu podivuhodně ovládati.“

Ještě jednou, Císař znal utrpení fysické. Zrovna tak, ba více trpěl též morálně, jak v následujícím bude ukázáno. Chce však kdo až do dneška po všech těchto vypravováních shrnouti a oceniti poučení, jež poskytují zprávy o fysiognomii, chování, slovu a gestech

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Napoleonových? Osmero předešlých vylíčení takto byvši shrnuto a zhuštěno, vydá jakousi synthetickou podobiznu, o níž možno říci s jistotou: hle, kterak zajatec Svaté Heleny jevil se obyčejně Angličanům.

Jsouce obyčejně velké postavy, viděli ho spíše malým, než byl 1 metr 67 vysoký. Právě tak jsouce z račy hubených, rádi se dívali na jeho tloušťku. Nuže, prohlášují o něm, že jeho tělnatost byla přiměřená.

Shledávají, že jeho tělo jest pevně stavěno, velmi úměrné, jen poprsí poněkud široké; skloubení a končetiny jemné, noha krásná a svalnatá, chůze svižná, lehká.

Neobjevují na něm ani vrásek, ani šedých vlasů.

Většina ho popisuje bledým, zvláštní, neobyčejné bledosti, a sami cítí, že jejich epitheta *smrtebná, mramorová* bledost, dobře věci nevystihují.

Jeho rysy naponejprv je rozrušují. Nepoznávají v nich často, z úřední masky nebo z nesprávného populárního obrázku, které mají v duchu, leč studenost nebo přísnost. Ale Napoleon k nim mluví; ihned jeho nehybná podoba se mění v nejvýraznější a nejblahovolnější tvářnost; oko předtím chmurné, černé, neproniknutelné, osvětluje se, blýská, plane; myšlenky a city se v něm zrcadlí, duše se stává čitelnou. Úsměv, jehož svůdnost jest nezdolná, dokončuje dobytí cizince.

Císař beseduje s tváří plnou vrozené důstojnosti a povýšenosti, se způsoby vlídnými a prostými. Jeho o-

Paul Frémeaux

tázky usnadňují odpovědi těm, jichž se dotazuje. Vztahují se na věci, jež se jich týkají osobně: na jejich zemi, jejich rodinu, jejich zaměstnání, jejich vojenskou službu, jejich vědecká badání nebo jejich cesty. Odpovědi bývají snadné; čeká jich obyčejně dosti trpělivě, bývá shovívavý, když se rozprávka děje ve frančině, k rozpakům svých hostů, nemohoucích se dobře vyjádřiti v tomto jazyku. By mu lépe rozuměli, sám se přičiňuje mluvití pomalu; vždy se mu to nedaří, zvláště když popouštěje uzdu svému hněvu stěžuje si, jako při audienci Ellisa a lorda Amhersta, na týrání Hudsona Lowea a na jednání Anglie.

Takový jest s Angličany, kteří ho mohou viděti, a podle souhrnu hodnověrných svědectví Napoleon Zajetí.

Henry jinak ho však bude líčiti.

Četli jsme úvod, jímž začíná vyprávěti o návštěvě 66. pluku v Longwoodu. Lze z něho tušiti zlomyslnost; a ta se ihned vyhraňuje, jakmile se plukovní lékař pustí do podrobností svého vypravování.

Vedeni hrabětem Bertrandem, provázeni baronem Gourgaudem a hrabětem Montholonem, generál Bingham a jeho třicet sedm důstojníků přestupuje práh salonu, v němž je Císař přijímá. Tento stojí prostřed světnice, klobouk maje pod paždím. Protivou ke skvělému kruhu, který se kolem něho tvoří, k červení a stříbru uniforem, které ho obklopují, oděn jest sám

ÚDOLÍ Z OSTROVA SVATÉ HELENY

P o s l e d n i d n i C i s a ř o v y

tmamoželeným kabátem bez epaulet a bez prýmků, na němž se skvěje jenom hvězda čestné Legie a zlaté knoflíky s ražbou jakéhosi rytířského vyobrazení. Ostatek jeho ústroje se skládá z bílých kalhot, z rovněž bílých hedvábných punčoch a ze střeviců s oválnými zlatými přeskami.

„Nic imponantního v jeho zevnějšku, počíná Henry. Byl postavy hřmotné a krátké, hlavu měl vraženu do ramen, tvář tlustou, široké záhyby pod bradou, pleti byl olivové. Jeho údy se zdály silnými a úměrnými. Jeho fysiognomie odpuzovala, majíc zamračený, příšerný výraz... Heroj moderních dob se podobal otlému španělskému nebo portugalskému mnichu.

„Nejprv otočil se v kruhu pokoušeje se nabýti svého okázalého vzezření z dřívějšíka...“

Jeho okázalé vzezření! To se velmi různí od prostých a důstojných způsobů, jež Ellis, Abel a Basil Hall přisuzují Napoleonovi. A neřeklo by se, když slyšíme, jak náš plukovní lékař vyvolává minulost, by zesměšnil přítomnost, že dříve, než byl přijat v Longwoodu, mohl navštěvovati Tuilerie?

Zatím však započala se řada představování. Hrabě Bertrand a generál Bingham, více nebo méně domácí, jeden v angličtině, druhý ve frančině, zastávají úkol tlumočnicků. Císař se obrací k plukovníkovi Nicolovi.

„— Ležel jste posádkou v Bengalu, pravil mu. Když přicházíte z tak bohaté krajiny, měly by býti vaše uni-

formy pokryty zlatem, a ne stříbrem. Jak dlouho třeba, by Evropané přivykli v Indii?

„— Dvě nebo tři léta. Prvním rokem ztrácí se něco mužstva, více v druhém, ale úmrtnost se zmenšuje mnoho v třetím roku.

„— Což vaši důstojníci, uspořili si tam něco?

„— Ne, příliš se utrácí.

„— Kolik jste mívali sluhů?

„— Mezi třiceti a čtyřiceti. Myslím, že třicet devět.

„— Myslíte, že pluk uchová svou zdatnost po dvacetileté službě v Indii?

„— Ano; matka vlasť zásobuje jej čerstvými silami.

„— Jací jsou vojáci, ti spahiové?

„— Výborní, aspoň ti, které my cvičíme.

„— S kolika pluky spahiů, stejnými počtem s vašimi pluky, pustil byste se v boj se 66tým?

„— Záleží na tom, zda spahiům by veleli Angličané, nebo zda se rozumějí jen tlupy úplně domorodé?

„— Obojí.

„— Pluky spahiů, jimž velí Angličané, bývají dobré a zdatné; nerad bych měl velkou nerovnost. Co se však týká pluků domorodých knížat, čtyři nebo pět snadno bych jich zahnal se 66tým.

„— Velmi dobře! Jste statečný vojín. Kolik jest důstojníků při vašem messu v Deadwoodu?

„— Šestnáct.

P o s l e d n í d n i C i s a ř o v y

„ — Prý zůstáváte dlouho u stolu, někdy až do půlnoci?

„ — Můj Bože! Přijdou-li k nám veselí společníci, nerozejdeme se až při prvních červácích.

„ — A tu ovšem jsou již opilí?

„ — Ó ne.

„ — Právě mi napadá, nemáte mezi sebou nějakého katolíka?

Plukovník naznačil na druhé straně kruhu vysokou postavu zarudlé pleti, poručíka Mac Carthyho.

„ — Nedávno odešel do Rio-de-Janeiro, vidíte?

„ — Ano, právě přišel.

„ — Nekonal té cesty, by tam snad dosáhl rozhřešení svých hříchů?

Prolétl přidušený smích. Mac Carthy, bázlivý, obhroublý hoch ze zarudlého zešarlachověl, a Napoleon otočil se k podplukovníkovi Lascellesovi.

„ — Z které jste země?

„ — Angličan.

„ — Z které části Anglie?

„ — Z Yorkshiru.

„ — Jste narozen v městě Yorku?

„ — Nikoliv.

Přišel na řadu podplukovník Dodgin, nádherný voják, veliký, široký, martiálního vzezření, který se zvláště vyznamenal na bojištích Pyrenejského poloostrova.

Paul Frémeaux

Měl prsa pokryta medaillemi. „Napoleon, zálibně ho pozoruje, vzal do svých prstů, tak vypravuje Henry, nejskvělejší dekoraci, kříž od Vitorie. Ale ihned prudce ji pustil; přečetl na ní toto *jméno úděsné*. Pohyb ten, jak každý pozoroval, byl naprosto jako pohyb někoho, kdo by nedopatřením sáhl holou rukou na žhavé železo.“

Ať se zde obdivuje velmi charakteristický nezpůsob Svaté Heleny. Důstojníci 66. pluku se domáhali přízně návštěvy u Císaře. Nechtěl jim odepřítí audience, svolil ukojiti jejich zvědavost. A tito lidé se mu za to odměňují tím, že nesou okázale do jeho salonu dekoraci, s kterou by se tam již z pouhé slušnosti, z prosté vojenské šlechetnosti neměli ukazovati.

To majíce na zřeteli, nesnadno připouštíme výklad, který plukovní lékař dává asi mimovolnému gestu, když víme, s jakým klidem Napoleon po celé Zajetí přenášel svou myšlenku k neblahým událostem své dráhy. Proto také často jako o svých vítězstvích hovořil se svými společníky o svých nehodách, vyprávěl tímž klidným tónem cizincům — dvacet anglických zpráv to dosvědčuje — o Moskvě a Jeně, o Waterloo a Slavkově. Nikdy necouval před trapnými vzpomínkami. Zajisté se honosil mezi rozličnými způsoby odvahy i tou. — a ta není nejmenší — která čelí s bezcitnou tváří i bolestné minulosti.

· Kdyby připomenutí porážky u Vitorie bylo ho tak vzrušilo, jak podává Henry, byl by se hned nato tázal

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

podplukovníka Dodgina právě na osudnou válku Španělskou?

„ — Byl jste u Salamanky a u Toulousu?

„ — Nikoliv.

„ — Váš pluk se zúčastnil bitvy u Talavera?

„ — Ano.

„ — Byl jste raněn?

„ — Dvakrát.

„ — Vaše jméno nebylo uvedeno v denním rozkazu?

Podplukovník, příliš skromný, zdráhal se odpověděti: „Třikrát“, vmísil se kapitán Baird, jeho soused. Císař se obrátil k tomuto.

„ — Jste kapitánem granátníků?

„ — Ano.

„ — Jak dlouho sloužíte?

„ — Bude tomu brzy dvacet let.

„ — A pořád kapitánem?

„ — Pořád.

Další v kruhu byl kapitán Jordan. Tento důstojník se oženil se sestrou jisté dívky, jejíž krásu vychvalují kronikáři Svaté Heleny, jíž přezdívali „nymfa“ a Napoleon ji znal, povšimnuv si jí na svých procházkách v prvních dnech Zajatí, dokud ještě nežil docela zavřen v Longwoodu.

„ — Jste ženat? otázal se.

„ — Ano.

„ — Prý vaše žena jest hezká. Kolik máte dětí?

Paul Frémeaux

„— Dvě.

Několik ne méně krátkých otázek kapitánu Dunneovi a Císař přišel ke komusi, jenž se nezdá býti z přátel Henryových, neboť doktor, označiv ho toliko začáteční písmenou, popisuje ho jako člověka hrubého zevnějšku a odporné tvářnosti, „jistě nějaký potomek barbarů, usazených v kraji cambridgeshireském nějakým římským Cesarem“. „Tento Vandal,“ tvrdí, jistě byl odporný i Napoleonovi, neboť, aniž se u něho zastavil, přešel ho a vyptával se kapitána L'Estranga, „statečného chlapíka kůže neobyčejně načernalé“.

„— Kolik let sloužíte?

„— Čtrnáct, z nichž dvě léta v Indii.

„— Byl jste tam nemocen, že vaše pleť jest tak černá?

„— Nebyl.

„— Tedy pijete?

L'Estrange se usmál místo odpovědi. Napoleon zvědál žertovně v angličtině: „Drink? Drink?“ Potom k následujícímu, kapitánu Duncanovi:

„— Jak dlouho vy sloužíte?

„— Více než dvacet let.

„— Byl jste v Indii?

„— Ano.

„— Byl jste někdy raněn?

„— Nikdy.

„— Máte štěstí.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

Teď došlo na lékaře 66tého pluku, doktora Heira. Při jeho představování se stalo zábavné nedopatření a okolnost, která přes svou bezvýznamnost jistě se zdála důležitou a velmi politováníhodnou formalistovi Hudsonu Loweovi. Také uvidíte, že proto již nedovolil důstojnickému sboru žádné návštěvy v Longwoodu.

Napoleonovi nemělo býti nikdy dáno císařského titulu některým britským poddaným. Ale zajatec Svato-Helenský uchovával něco příliš vznešeného ve vzezření, ať cokoliv tvrdí Henry, by tomuto předpisu mohlo býti přísně vyhověno. Mnozí zakoušeli rozpaků a cítili, že by bylo hrubostí nazývati ho „generálem“. Ostrovní venkované ho pozdravovali na počátku Zajetí slovy: „Dobrý den, pane Císaři.“ Důstojníci jako kapitán Basil Hall zúmysla mu říkali: „Vaše Veličenstvo.“ A tohoto dne se dopustil z nedopatření Sir George Bingham podobné chyby.

Podle postavy více než šestistopé bylo možno doktora Heira považovati za plukovního bubeníka. Sir George Bingham, jenž vyslovoval špatně frančinu, a hrabě Bertrand, jenž rozuměl nedokonale anglicky, zaměnili plukovního chirurga (surgeon-major) v šikovatele (sergeant-major).

Napoleon byv překvapen oznámením tak nízké hodnosti a hledaje vysvětlení, pravil: „Ah! ano, vždyť lord Wellington povýšil za války Španělské jistý počet svých šikovatelů do řad důstojnických?“

Paul Frémeaux

„ — Opuště, Sire, opravil ho Bingham, snaže se lépe článkovati to slovo, odpusťte, p. Heir jest *chirurgem pluku*.

„ — Ah! velmi dobře! Dokonale! Máte, doktore, mnoho nemocných v Indii?

„ — Ano, země není zdravá.

„ — Mnoho zánětů jater?

„ — Mnoho.

„ — A předpisujete hodně kalomel?

„ — Ano.

Věc zajímala Napoleona, neboť se právě této nemoci obával; proto přešel rychle mimo poručíka Mofatta a několik jiných, ptal se znova, tentokrát plukovního lékaře Henryho:

„ — Jest tedy zánět jater obecným v Indii?

„ — Ano, častější než v pásmech méně horkých.

„ — Nepijí příliš i vaši vojáci?

„ — Na neštěstí ano, milují alkohol, tamější podnebí vzněcuje žízeň, a arak jest v Bengalsku laciný.

„ — Dával jste užívati silné dávky kalomelu a pouštíval jste žilou, jak činí zde vaši kolegové?

„ — Ovšem. Všude se to dělá stejně.

„ — Tak jste ještě fanatikem lancety, jak vidím, doktore.

„ — Toť naše nejlepší zbraň.

„ — Na léčení nebo na zabíjení?

„ — Na léčení.

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

„— Bůh mne chraň!

Nezbývali leda praporečníci na konci kruhu. Císař k nim promluvil několik slov, zeptal se po druhé plukovníka Nikola na spahie a chvíli se pozdržel s generálem Binghamem. Potom se všichni angličtí důstojníci před ním uklonili a beseda byla u konce.

Henry přidává ještě tento komentář:

„Vystřízlivění bylo obecné, když jsme se vraceli do Deadwoodu. Ani zevnějšek, ani způsoby, ani slova Bonapartova neodpovídaly našemu očekávání. To by nás ostatně nemělo překvapovati; aureola, kterou zdobíme příliš často slavné lidi do vzdálenosti, mizí hned, jakmile se jim přiblížíme. Při světle skutečnosti jsme právě viděli, jak se rozplyne jako přízrak na denním světle oslňující klam osobnosti, která tak dlouho strašila naše obraznosti, a jak se veliký Napoleon mění v malého otlého dobráka, spíše ošklivého.

„Přes to tato návštěva měla být událostí v životě každého z nás a večer u messu se hovořilo jen o ní.

„Mnozí, špatně spokojeni svými odpověďmi Císaři, přáli si, by se návštěva znovu opakovala; mnohem prostěji; dva nebo tři hoši se přiznávali s veškerou upřímností, že ztratili všechnu duchapřítomnost...

„Dobírali si poručíka Moffatta, že skoro křičel na Bonaparta, když se ho tázal po jeho náboženství: „Jsem protestant!“ Škádli Mac Carthyho s jeho poutí do Ria. Škádli i mne s nemírným užíváním lancety. Moji

druhové schvalovali zvolání: „Bůh mne chraň!“ a jednohlasně mu přisvědčovali...

„Mnoho se smáli domnělé zálibě Estrangeově v božské láhvi a pověstnému „Drink? Drink?“ ale marně se pokoušeli pochopiti, jakým sdružením ideí Císař usoudil ze zčernalé kůže na nemírnost v pití...”

Vysvětlení jest snad toto: takové zabarvení pleti jako u Estrangea může znamenati zánět jater, a alkoholové zvláště snadno si tuto nemoc v Indii uhnali.

Napoleon se škodolibou zálibou, poněkud upřílišněnou, se zmiňoval o pití ve svých rozprávkách s Angličany. Třeba říci k jeho omluvě, že ožralství bylo tehdy neřestí hlavně britskou, a on znal osobně toho příklady. Na ostrově Elbě poctil svou přítomností jakousi slavnost na palubě fregaty *L'Undaunted*; Pons de l'Hérault vypravuje, že po jeho odchodu se důstojníci té lodi zpili na mol a činili se tak, že pozvané dámy musely loď opustiti. Právě za návštěvy 66. pluku byl ordonančním důstojníkem, přiděleným Longwoodu, kapitán Blakency; pil nemírně a jeho žena, oddaná s ním vášnivě alkoholu, přišla jednoho dne až před Císaře ve stavu opilosti.

„Celý mess, píše dále Henry, potvrzoval chvály, jichž ušetřil náš velitel spahiům. Jiný než plukovník Nicol byl by snad dopustil, by byla snížena jejich hodnota, aby tím více vynikla hodnota jeho pluku, a právě tomu snad chtěl Bonapart, jenž rád opovrhoval naší

P o s l e d n í d n i C í s a ř o v y

armádou v Indii. Nejen že mu byla odpornou jako strašná, byť vzdálená bašta anglické moci, ale připomínala mu ještě znamenitou osobnost, které, jak snadno pochopíte, pranic nemiloval. Tuto osobnost, lorda Wellingtona, jednou opovržlivě pojmenoval v kterémsi článku *Moniteura*, jenž se považuje za jeho osobní dílo, když Massena nabyl vrchu proti řadovému vojsku Torrès-Védrasovu, „generálem spahiů“.

Kde náš plukovní lékař odhaluje zadní myšlenku a past nalíčenou plukovníkovi, my nevidíme než zvědavost, touhu zvědět něco nového, obyčejné to vlastnosti u Napoleona.

„Okolnost s křížem Vitorie byla velmi přetřásána a dala podnět k četným úvahám. V pravdě však nebylo-liž přirozeným gesto Císařovo upouštějící tento kříž, jenž připomínal bitvu, která kromě svých následků ve Španělsku konečně ve vážné hodině rozhodla u Rakouska, že se obrátilo proti němu?“

A Henry končí frásí okázalého soucitu — vlastně však triumfu, neboť cítíme, že se v ní vztyčuje pýcha Angličana, konečně vítězného a pána velikého odpůrce:

„Ubohý člověk! po všem tom. Jaká změna štěstěny! Kdysi na trůně v Tuileriích, obklopen jsa hrdiny od Marenga a Slavkova, *a teď zajatec uprostřed jiných vojáků, vyznamenaných medailemi, nabytými v boji proti jeho armádám!*“

Z OSTROVA SV HELENY „ĎABLŮV PUNČOVÝ POHÁR“

Kapitola 4.

NUDA NA SVATÉ HELENĚ.

Svatá Helena byla zemí nudy.

Deset let před zajetím Napoleonovým poznamenal cestovatel v knize, vyšlé v Londýně r. 1805: „Zdá se, že je velmi málo obyvatelů toho ostrova, kterým se tam líbí. Je zvláštní, i ti z nich, kteří se tam narodili, mluví vám s pohnutím o své touze, vrátiti se do vlasti. Chtějí říci... do Anglie.“

Vrátiti se do vlasti! *To go home!* Oba výrazy jsou si navzájem překladem. Přes to je výraz anglický silnější a širší než francouzské „retourner au pays“, vybavuje drahé představy mnohem četnější a přesněji je určuje. Vyslovuje žádost spatřiti zase nejen neurčitě a všeobecně rodnou zemi, nýbrž právě určité město nebo určitou vesnici zvláštní, určitou zvonici, kout ulice, otcovskou střechu, krb, staré, zšedivělé rodiče. Ve třech slovech je to vše. A tato slova touhy tak něžné a smyslu tak širokého a při tom tak přesně určeného vyslovovali vzdychající lidé, mající dům a rodinu na Sv. Heleně, hledíce směrem ke končině světa, z níž neznali téměř nic, ani bytostí živých ani věcí, kde většinou neměli žádného zájmu, žádného vztahu citového

Paul Frémeaux

a kde by byli bývali úplnými cizinci. Proč? Poněvadž se jim zdálo, jako by byli na své skále ve vyhnanství, i když tam byli doma po několik pokolení; neboť nechtějíce viděti vlasti ve svém ostrově, osamělém a pustém, hledali vlasti jinde.

Do ohromných dálek obklopovalo je moře nepřetržité a prázdné: 240 mil je oddělovalo od Ascensionu, jiného takového skaliska; 475 mil od nejbližšího břehu afrického; 725 od pevniny americké. Ze Sv. Heleny do Anglie se počítalo okolo 2000 mil a mohlo by se skoro říci, že bylo třeba počítati jich dvakráte tolik směrem opačným, z Anglie na Sv. Helenu, dokud se neužívalo páry při plavbách námořních. Plachetním lodím, které chtěly plouti z Evropy do malého přístavu Jamestowna, bylo se opravdu ubíratí od rovníku, kde začínal váti jihovýchodní pasát a překážel plavbě směrem přímým, k svému cíli oklikou a opsati jaksi nesmírný oblouk. Pluly chvíli podél pobřeží brasilského, daly se k ostrůvkům Martin-Vazovým a k Trinidadu, pak pluly uhýbajíce se lehce k východu dále dolů do jižního Atlantiku až k 32. rovnoběžce. Od této šířky — šířky mysu Dobré Naděje, s rozdílem asi tři stupňů, kdežto Sv. Helena je mezi rovnoběžkou 15. a 16. — vracely se šikmo na sever, přicházely nakonec celkem po dvouměsíční plavbě do větru vanoucího k ostrovu a mohly se jen nechatí k němu unášeti. Ale někdy, vypravují staré cestopisy, minuly jej, přepluly jej, poněvadž

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

byl tak malý mezi vlnami, a mlhy, halící jej, působily, že hlídky lodní jej pokládaly z dálky za nějaký mráček nízko na kraji obzoru; v tom případě, poněvadž pasát nepřipouštěl, aby se vrátili, bylo kapitánům, zuřivým a zoufalým, klejícím a skoro plačícím, buď se vzdáti myšlenky, že zakotví v Jamestowně, nebo se vrátiti do končin rovníkových a pustiti se znova na namáhavou okliku.

Sv. Helena, byvši objevena r. 1502, byla s počátku v držení Portugalců, pak Holanďanů; když tam Napoleon podstoupil své vyhnanství, náležela od půl druhého století anglické Východoindické společnosti. Dočasně byvši při této příležitosti podržena přímému dozoru vlády anglické, stala se korunní osadou teprve r. 1836.

Nebýti pravidelného působení větrů, vlastních jižnímu Atlantskému oceánu, a také chudoby plodin, byl by ostrov državou velice cennou. Jeho poloha jej určovala jako stanici pro lodi slavné společnosti, které neustále objížděly Afriku, plující po veliké cestě z Evropy na nejzazší východ kolem mysu Dobré Naděje. Nemohly, bohužel, ubírajíce se do Asie, zajeti do Jamestowna, poněvadž protivné větry je příliš odtud uchylovaly. Jihovýchodní pasát je tam přiváděl jen při návratu. Nabíraly tam vody. Kromě vody jim Sv. Helena neposkytovala jiných občerstvení než řeřichy, bramborů a yamů. Nejen že skutečně nemohla zásobiti lodí,

naopak lodím bylo jí dodávati potravin. Všecka mouka, z níž pekla svůj chléb, přicházela z Anglie nebo z Kapska; z Kapska také, z portugalského pobřeží angolského, nebo z Brasilie jí přicházelo téměř všecko maso. Bylo-li viděti na ostrově nějaké ovce nebo nějaké krávy spásati trávu na některých lukách, přicházela tato zvířata obyčejně ze zámoří a jakmile se vzpamatovala z útrap dlouhé plavby, zabíjeli je. Kozy, vepři a chabtrná drůbež, to byl téměř všecken domácí chov zvířat.

Sv. Helena majíc cenu nevalnou jako místo odpočinku a jsouc takřka bez ceny jako místo zásobování, tvořila především námořní pevnost, u níž nacházely v čas války lodi Východoindické společnosti útočiště od mořských loupežníků a nepřátelských loďstev. Již její kyklopské, strmé břehy činily ji pevnou. Umění inženýrů převýšilo ještě zdmi přirozený val, opatřilo kasematami terasy čedičové, rozmnožilo za století hradby, reduty, baterie. A hrabě de Montholon zjistil, přišed před Jamestown: „Ať pohlédneme s kterékoli strany, do kterékoli výše, nevidíme nic než řady děl a černé zdi.“ A když admirál Cockburn sestoupil s Napoleonem s lodí *Northumberlandu* a prohlížel opevnění ostrova, našel tam čtyři sta děl, namířených na všechny strany oceánu.

Z přílišné opatrnosti obsadili Angličané za prvních měsíců Zajetí Ascension. Pro — poměrnou — blízkost ostrovu vyhnancovu obávali se, aby se tam neustrojil

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

nenadálý pokus o vybavení císařovo. Bídna skála, naprosto neúrodná, kde i voda je přepychem, má od té doby posádku a hradby. Ale vláda britská jí nepokládá za zemi. Ascension je podřízen admiralitě. Námořní kapitán tam velí; ostrov je spravován, zásobován, opatřován přiděly jako válečná loď, loď stále zakotvená uprostřed Atlantského oceánu. Nazývají jej kamennou fregatou. Sv. Helena byla čímsi podobným: jakousi velikou lodí, chudě zásobovanou, věčně nehybnou, k níž přicházely se zakotviti, plující mimo, a to velmi zřídka, lodi pravé, které mohly brázdit oceán a měly potěšení projížděti světem.

Osamělost ostrova, jeho vzdálenost od pevnin a jeho chudoba činí pochopitelnou tesknou náladu jeho obyvatelů. A pomysleme pak na onu druhou nepůvabnost: jeho divokou přírodu, jeho rozervaný zjev. Představte si na ploše sotva větší, než je plocha Paříže, seskupení hor tak příliš nahromaděných, že by mohly jinde, jsouce méně nakupeny, méně soustředěny, sníženy a rozloženy, pokrýti téměř provincii. Země, kterou prostupují pásma horská a rozdělují ji do nekonečna, země všecka zprohýbaná, samé hřbety a rokle, taková je Sv. Helena! Zdá se tím ještě menší. Máte tam všude pocit stěsnanosti, sevřenosti. Kromě čtyř nebo pěti planin žádných ploch poněkud rozlehlých. Stále úzké čáry ostrých hřebenů nebo úžlabiny bez obzoru, kde jste obklopeni jako zdmi.

Brzo vás omrzí, když je poznáte, procházeti územím tak měnivým a přece povahy tak jednotvárné. Patnáct set obyvatelů Jamestowna nevycházelo nikdy z úžlabí, v němž živořili. Slézati příkré svahy, které vystupující po obou stranách městečka vedly do nitra ostrova, zdálo se jim věci skoro zrovna tak únavnou jako cesta do Anglie a lákalo je méně. Slabé skupiny obyvatelstva usazené mimo hlavní město — okolo třinácti set duší — obyčejně schoulených v hloubce údolíček, aby se vyhnuli pasátu, majíce spojení mezi sebou jen po stezkách pro kozy, zůstávali však stejně doma a žili, nevědouce skoro navzájem o sobě, životem ještě tupějším, lhostejnějším a chmurnějším.

Nemajíc půvabu pro *Yamstocky*, — tak nazývali žertovně domorodce podle jména jedné z jejich hlavních potravin, kořene yamu, — zdála se Sv. Helena nezbytně hrozným pobytem lidem, kteří by se tam usadili, a s počátku důstojníkům, kteří se tam vystřídali posádkou za příčinou zajetí Napoleonova.

Za posledních válek většina těchto důstojníků viděla právě Egypt, Neapol, Sicilii, Španělsko; někteří, jako Henry, znali Indii. Jaká změna, octnouti se po jasném pobřeží středomořském, zvláště po zemi pokryté množstvím lidí a divy, kde se vypíná Himalaja, kde Ganges zrcadlí pagody a ohromné paláce, kde krajina se nazývá džunglí, po oslňující zemi golkondské, zemi rajahů a bajadér, na ztraceném ostrůvku, čtyři míle

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

dlouhém, tři míle širokém, chudém a zasmušilém, sotva obydleném!

Nejobyčejnější kratochvílí Henryho a jeho druhů mimo službu byla nyní zábava všech nešťastníků odsouzených žítí na skalisku. S výše planiny, příliš často mlhou pokryté, která nesla Deadwood a Longwood, pozorovali v dni, kdy vzduch byl čistý, zádumčivě moře, vyhlíželi po hodiny, až se objeví na obzoru plachta lodi. Koráby Východoindické společnosti si jediné zachovaly právo přistati u Sv. Heleny, která se stala státním vězením, ale někdy se odvážily přiblížiti se k ní i jiné lodi, jejichž mužstvo a cestující doufali, že si vynutí přístup a navštíví bydliště Napoleonovo.

„Bavili jsme se tím,“ praví pomocný lékař pluku 66., „že jsme se z dálky dohadovali, jakých lstí užijí kapitáni. Aby ospravedlnili svou zastávku v Jamestowně, vyráželi dna svých sudů se sladkou vodou, předstírali poškození lodi, nebo zkoušeli na kapitánu strážného křižníku účinek nějakého žalostného vypravování.“

Důstojníci zkusili také tyto dvě zábavy: lov ryb a hon. Smutná příhoda jim zkazila chuť k lovu ryb: „Jednou večer v prosinci 1817,“ vypravuje zase Henry, „učinili mi poručíci mého pluku Davy a Mac Dougall návrh, abychom šli zítra časně zrána na ryby na místo položené na jihovýchodě ostrova. Počasí bylo krásné. Na úsvitě se ukazovalo, že den bude jasný a tichý.

Probudil jsem se v umluvenou hodinu, ale hned se mně zase zmocnila nepřekonatelná žádost spáti. Ač jsem byl mužem, který dostojí slovu, a obyčejně velmi přesný v takovém případě, odmítl jsem vstáti z lože, když přátelé zaklepali na mé okno.

Nedlouho po snídani jsem vsedl na koně a jel dolů do Jamestowna. Sotva jsem tam dojel, přiběhl voják od signálové stráže a odevzdal mi přípis. Byl v něm rozkaz, abych se rychle vrátil do tábora. Na skálu, kde lovili, sedíce klidně a domnívajíce se, že jsou v bezpečí ve výšce dvaceti stop nad vodou, přihnala se ohromná vlna a smetla oba mé přátele. Měl jsem se připojiti k oddílům, vyslaným, aby jich hledaly, pro případ velmi nepodobný pravdě, že by lékařská pomoc byla ještě možná.

Ubožáci! Nenašli jich nikdy. Sluha, který je doprovázel a kterého vlna nedosáhla, podával ve chvíli katastrofy Davymu udici. Ale Mac Dougall měl mladou ženu; neuměl plavati. Statečný a šlechetný Davy zvolal: „Chopte se jí, Mac Dougalle, chopte se jí! Já umím plavati.“ Mac Dougall se chytil příliš prudce prutu, jehož slabý konec se zlomil. Moře jej ihned pohltilo. A náhle zmizel také Davy způsobem nevysvětlitelným... možná byv uchvácen žralokem...”

Hon nepůsobil dobrodružství tak tragických. Byl to jen sport obtížný a málo výnosný. Henry vypravuje o kozách, které zase zdivočely na svazích Barny a které

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

bylo tak těžko pronásledovati jako kamzíky v Alpách. Králík domácí, často černý, byl hojný v okolí vrchu Dianina; bohužel jeho maso je nevalné. Sv. Helena má také zvěř pernatou, zvláštní druh hřivnáčů s peřím lehce šedomodrým, koroptve s červenýma nohama a bažanty. Za časů Napoleonových měla dokonce velkolepé divoké pávy, kterých tam dnes již není viděti. Guvernér si vyhradil koroptve a bažanty, pávi pobývali na srázných vrcholech, a nerovnost půdy činila vůbec nesnadným stříletí hřivnáče. Když tito ptáci přeletěli rokli sto metrů širokou, bylo třeba, aby se jim přiblížil znova, vykonati cestu desetinásobnou, sestupovati a vystupovati po křivolakých stezkách.

Hned po svém příchodu na Sv. Helenu uspořádali důstojníci 66. pluku plesy a dostihy.

Plesy, konané měsíčně, nepotrvaly, poněvadž nebylo tanečnic. Mladé dívky z ostrova tam přišly třikrát nebo čtyřikrát, doufajíce, že tam vzbudí pozornost; pak již nepřicházely.

Dostihy se lépe dařily. Ale byly to slavnosti nevalné, které se pořádaly jen dvakráte do roka s nepěknými malými koňmi kapskými v těsné jízdárně vedle tábora. Mohlo by se o nich pomlčeti, kdyby Henry, mluvě o prvních dostizích, konaných v září 1817, neuváděl této příhody: „Ve chvíli, kdy dráha měla zůstatí volná, pikér Napoleonův, Archambault, podnapilý, cítil potřebu vyřítiti se na ni tryskem. Jeden z našich pořadatelů se

Paul Frémeaux

pustil za ním a neznaje, kdo jest, vyhnal jej prudkými ranami bičem. Svědkem toho výjevu byla z dálky osoba, ozbrojená dalekohledem, — císař, sedící na lavici u svého domu.

„Všech se zmocnil nepokoj: nebude snad pán pokládati trest, kterého se dostalo sluhovi, za urážku osobní? Špatně jsme posuzovali Napoleona. Dověděl jsem se druhého dne od O'Meary, že schvaloval rány bičem, a že dav si předvolati Archambaulta, udělil mu ostrou důtku a sám ho zmrskal několikrát slovy: „Mezku za...!“

Vypočítáváje zábavy na Svaté Heleně, zmiňuje se Henry ještě o divadelních představeních na drobném jevišti v Jamestowně a o hostinách plukovních. Představení, konaná ochotníky, byla řídká, ale společný plukovní stůl viděl dosti často hostiny hlučně veselé, jež důstojníci deadwoodští dávali důstojníkům james-townským nebo svým druhům z námořnictva. Pilo se tam silně, a víno bez vody, a plukovník Nicol jistě pravdu trochu zakrýval, tvrdě Napoleonovi, že se tam nikdy neopíjeli.

Dvakrát třikrát týdně se konečně otvíraly salony v Plantation House stovce privilegovaných — důstojníků, úředníků občanských, vynikajících obyvatelů domácích a lidí tam usedlých — kteří tvořili malou společnost ostrova. „Hudsonu Loweovi se činily všelike výtky,“ praví Henry, „nemohla se mu však učiniti výtka lakomství.“ Třeba opravdu uznati, guvernér přijímal

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

rád a dobře. Snad to byla u něho pouhá vypočítavost, pouhá poližika? Jsa nenáviděn svými krajany skoro tak jako Francouzi v Longwoodě, obával se neustále, že bude pro přílišnou neoblíbenost odvolán do Londýna. Štědrá tabule, hojně přijímání hostí mohly se, jak soudil, zdáti prostředkem, aby byla usmířena nepřátelství, která dráždila jeho souživého ducha a jeho nezhojitelnou vášeň vyzvědačskou. Možná také, že ukazuje způsoby pohostinské, poslouchal jen vlivu domácího!

Lady Loweová měla choutky světácké.

Koncem r. 1817 je družka guvernérova ženou osmatřicetiletou, jeví se mladší než jest. Zdá se, že šetrné rčení Henryho naznačuje, že tělem není dokonalá, ale její rysy jsou příjemné, její oči duchaplné a usmívavé, vlasy hnědé, lesklé, bujné; líbí se také její pěkný krk, krásné paže, hebká a bílá kůže. Nadána jsouc vzácnou schopností lehkého rozhovoru, „pravá povídavá kmoťička“, praví Stürmer, sdílná a družná do té míry, že se jeví lehce koketní, líbí se tolik, jako se nelíbí rytíř smutné postavy, muž mlčelivý, žluté pleti, hubený a nevlídný, její manžel. Všichni důvěrně známí v Plantation House odpovídají; otázaní byvše na své mínění o Hudsonu Loweovi, tak, jak odpověděl doktor Warden císaři, s opatrností spojenou se zlomyslností: „Mám radši lady Loweovou.“

Umí učiniti snesitelnými společnosti, kam domácí pán přináší odměřené způsoby a chladné formy, oži-

vítí společnost, kterou on mrází, rozvšseliti a hovor-
nými učiniti zvané hosty, které on zastrašuje a nudí.

Jsouc příjemná ve svém saloně, přivádí ještě také
svými vycházkami, vyjíždkami a pikniky, které pořádá,
trochu života a nepředvídanosti do ostrova.

Objednala si z Anglie faeton a čtyři cenné ponny,
černé jak uhel. Obyčejně jsouc oděna v nádherné ži-
vůtky, na prsou vystřižené, na hlavě bobrový klobouk
s dlouhými pery, provázena jsouc některou ze svých
dívek, s družinou dám a důstojníků, řídí sama elegantní
spřežení, projíždí se čtverospřežím po dvou nebo
třech sjízdných cestách na Sv. Heleně a popřeje si v
určité dni potěšení vjezdu do Jamestowna, což budí
požornost.

Yamstockové, zvyklí na vůz tažený voly, v němž pře-
dešlý guvernér Wilks vozil patriarchálně na procházku
svou rodinu, nespátřivše nikdy jiného než tento pri-
mitivní povoz a starý kočárek, který vláda britská u-
štědřila císaři, vyvalují oči a žasnou, když jede mimo
lady Loweová.

Je královnou ostrova.

Královna půvabem, jímž působí; také a ještě více
královna strachem, jež nahání její manžel. Není-li ten
za příčinou věznění Bonapartova opatřen mocí mimo-
řádnou, nejen nad Francouzi v Longwoodě, nýbrž také
proti svým vlastním krajanům, které může vypověděti,
uvězniti, ano i dáti oběsiti nebo zastřeliti skoro bez

P o s l e d n í d n o v é C i s a ŕ o v i

soudu? Ona ovšem je účastna znepokojujícího vlivu takové moci. Zrovna tak ze zchytralosti jako pro její půvaby se jí dvoří osoby vojenské i úředníci, lichotí jí, jsou jí k službám. Hudson Lowe, jak je známo, přeje si, aby se projevovala jeho ženě největší úcta, pozornosti nejjemnější. Chce, aby se činilo vše, co by se jí mohlo líbiti, nepřipouští, aby se činilo něco, co by se jí snad nelíbilo.

Jednou v neděli zajela dolů do Jamestowna. Jako obvykle odebere se do zámku, staré budovy, kde má guvernér své městské sídlo a kanceláře. Trpí jakousi lehkou nevolností, neuralgií nebo migrénou. Zvoní se na mši v kostele v městečku; prohlásí, že ji zvony obtěžují. Hudson Lowe, který je tam, pošle k pastoru Vernonovi se vzkazem, aby přestali zvoniti. Po malé chvíli nemocná, cítíc se lépe, odvolá rozkaz lístkem, ale opomene zpravit o tom svého manžela. Začne se zvonit znova. Guvernér to slyší, rozzuří se, chopí se pera a táže se duchovního, „kdo je tou osobou tak pitomou, tak domýšlivou, tak drzou, že si troufá měnit rozkaz, který dal?“ Pastor Vernon uražen odpoví suše: „Lady Loweová“.

Jindy, kdy tato dáma zase přišla z Plantation House do Jamestowna, projeví přání viděti napodobení námořní bitvy. Generální adjutant Tomáš Reade, který ji doprovází, smluví se s kapitánem Wanchopem, velitelem fregaty *Eurydiky*, zakotvené v rejdě. V deset

Paul Frémeaux

hodin večer ozáří se *Eurydika* bengálskými ohni, vyšle k nebi snopec pestrých raket a pak spustí silnou střelbu z děl, na niž odpovídá briga, postavená v některé vzdálenosti. Ozvěny v úžlabině, v níž městečko již spí, zdesateronásobují výstřely. Obyvatelé vyburcování myslí, že to je skutečná bitva, že znenadání nepřítel učinil útok, a opouštějíce svá lože prchají jen napolo oblečení do vnitra ostrova. Ne méně překvapen a ne méně poplašen je admirál Plampin, který bydlí v Briars a jehož se netázali. Přejde mu na mysl, že američtí mořští loupežníci chtějí vysvoboditi Bonaparta. Rozkáže svému ordonančnímu důstojníku, aby vsedl na koně a pošle ho tryskem po příkrém svahu, který se sklání k Jamestownu; on sám si nasadí svůj klobouk s pery a opasuje se mečem. Zatím co se chystá odraziti Američany, vrací se lady Loweová a její společnost vesele, a smějíc se takovému poplachu, klidně do Plantationu.

Pět šest osob nastavuje trochu svými směšnými činy krátkou řadu zábav na Sv. Heleně. Admirál Plampin je z nich.

Vystřídal sira Pulteneye Malcolm v náčelnictví námořní stanice.

Malcolm měl pěknou postavu, způsoby kavalírské, povahu šlechtitou. Plampin, červenolící, zavalitý, vlasatý, měl právě způsoby hrubého námořníka a duši zrovna tak všední.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Nenáviděl císaře.

Po Zajetí říkal, že se nikdy neprohřešil proti úctě a šetrnosti, jíž vysoký důstojník britského loďstva byl povinen vězni svatohelenskému. Ale, připojoval, odhaluje své nejvnitřnější smýšlení a ukazuje svou hloupou nevědomost, jedna vzpomínka mu bránila litovati Napoleona. Připomínal si po každé, když ho viděl, že se tento muž chlubil *v dopise poslaném Konventu a podepsaném Brutus Bonaparte, že ranami z děl dal postříletí na zbrojišti toulonském tisíc žen a dětí.*

Bylo mnoho strojenosti a naučenosti, vypravoval dále, v tom, jak pán longwoodský uděloval slyšení. Postavil se obyčejně několik kroků od okna, zády k světlu, vnucuje návštěvníku nepříjemnost, podrobiti se jeho zkoumání v plném světle, a prohlížeje ho podrobně od hlavy k patě. Měl vždy ohromný třírohý klobouk pod levou paží, jako by se vracel z procházky nebo se chystal vyjítí. Tento klobouk přispíval k jeho držení těla. Rovněž tak tabatěrka, z které často bral a jíž se zabývala jeho pravice.

Jinak řečeno, Plampin jsa si vědom své sprostoty a nevěda, jak se chovati, cítil se před Napoleonem nevolným. Kdybychom se drželi jeho pozdějších rozkladů, mohli bychom myslet, že byl přijímán často v Longwoodě; za svého tříletého velitelství navštívil Napoleona jen jednou, vůbec jen jednou, když nastoupil po siru Pulteney Malcolmovi. Zdál se ovšem ubohou o-

Paul Frémeaux

sobností tomu, jenž posuzoval lidi jedním pohledem, upozoroval to... a neodpustil to nikdy *generálu Bonapartovi*.

Jeho záští se ukázalo činy za vážných okolností, jak uvidíme. Projevovalo se při kterémkoliv podnětu hloupými a hrubými řečmi.

Dne 21. září 1817 otřáslo zemětřesení sopečnou půdou ostrova vyhnančova. Nedlouho po desáté hodině večerní upozorovali obyvatelé tři prudké otřesy, bylo slyšeti jakoby trojí zadunění hromu. Napoleon leže již v posteli nebyl si s počátku vědom, čím zjev byl, a domníval se, že admirálská loď *Conqueror* se v přístavě vzňala a vylétěla do povětří. Řekl to nazítří doktoru O'Mearovi; doneslo se to Plampinovi: „Při sámbohu!“ zvolal, „představoval si věc, poněvadž si jí přeje, padouch!“

Tento pronikavý psycholog obáváje se nudy na Sv. Heleně přivedl na loď v Portsmouthu, vysadil z lodě v Jamestowně a pak usadil v Briars mladou osobu, jejíž příjemný zevnějšek a osmnáct nebo dvacet jar udržovaly v dobré náladě jeho šedesát let. Z této jeho obezřelosti se těšili jeho ordonanční důstojník a několik námořních kadetů denně s ním; ale způsobila mu s počátku některé obtíže.

Ačkoli ostrov byl malý, měl dva duchovní: důstojného Vernona, mírného, snášelivého a důstojného Boyse, který byl z těch drsných kněží, kteří pozorují sou-

VODOPÁDEK BRIARSKÝ NA OSTROVĚ SVATÉ HELENY

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

kromý život svých oveček a vytknou a bičují tělesný hřích, kde jej najdou. Od toho nebylo by se smělo žádati, aby zarazil zvonění; každý se pokládal za šťastného, když jen kněz svou ctnostnou prudkost zarazil. Dva měsíce po smrti Napoleonově, rozhořčen snad jistými podrobnostmi zajetí, obrátil se přímo takto k Hudsonu Loweovi a úřadům svatohelenským, kteří si stěžovali v Londýně: „Zajisté, zajisté, pravím vám, publikáni a nevěstky vejdou spíše v království nebeské než vy!“

Můžeme si pomyslit, že neopomenul spustiti hromobití proti pohoršení v Briars. Kázal, že představený má býti svým podřízeným vzorem dobrých mravů; že první podmínkou vésti dobře eskádru je vésti dobrý život, a že nemůžeme rozkazovati lidem, neumíme-li napřed poručiti svým vášním. Představil milenku admirálovu jako stvoření ďábelské a admirála samého jako nešťastného starce posedlého ďáblem rozkošnictví. Mluvil skoro o tom, že ďábla vymítne. Slovem, zesměšnil Plampina, a jistě se nenudili v tu neděli v kostelíku jamestownském. Na druhé straně však lady Loweová a její známé projevíly, že jsou uraženy, a tvářily se znechucenými. Jednu chvíli šlo o vypuzení mladé dámy a byla chystána žádost, aby její milenec byl odvolán do Anglie. Ale Hudson Lowe raději poshověl.

Nemravnosti, postavení dvojsmyslná nikterak mu nebyly proti mysli, mohly-li posloužiti jeho zájmům.

Chcete poučný příklad?

Paul Frémeaux

R. 1818 projel Sv. Helenou člověk, jemuž Henry věnuje několik řádků a který později jako skladatel dramatický a publicista v rozličných oborech nabył v Londýně napolo slávy.

Nazýval se Theodor Hook. Doprovázen jsa kapitánem vracel se do vlasti, ubíral se před soud. Když byl pokladníkem na ostrově Mauritiu, zmizelo z jeho pokladny 72.000 dolarů. Žertoval líbezně o této nehodě: jeho představení, pravil, smýšlejíce s ním dobře, nařídili mu projížďku kolem mysu Dobré naděje, zdravotní cestu po moři „pour une maladie du coffre“*. Účastnil se se svým tělesným strážcem slavnosti, pořádané v Jamestowně 66. plukem, po níž byla večeře. Jsa švižnosti nevyčerpatelné a hercem strhujícím k smíchu, improvisoval žertovné verše o jakémkoli udaném předměťe a zpíval komické písničky. Celý večer, celou noc, vypravuje Henry, udržoval své hostitele v hlučném smíchu.

Přesně vzato, nemůžeme se příliš diviti, vidíme-li, jak ubozí důstojníci, shánějící se po kratochvílích, přijímají a posazují ke své tabuli obžalovaného; přítomnost člověka, který byl jakýmsi šaškem, byla na Sv. Heleně událostí vzácnou. Ale čemu se možno diviti více, jest, že guvernér měl styky s Theodorem Hookem, a zdá se, že ho dokonce přijal v Plantation House. Pořad mu informace o poměrech ostrova. Přišed do Lon-

* Slovní hříčka: coffre = pokladna a hrudník.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

dýna, pospíšil si čilý chlapík uveřejniti knížku, kde chválil pohodlí a pozornosti, jimiž obklopovali generála Bonaparta, a líčil pláň longwoodskou jako místo tak okouzující, že nejedna slečna se jala sníti o tom, kdyby tam byla milována v chyši. Vláda britská ovšem se trochu mrzela na líčení mnohem méně nadšená, v nichž si liboval svobodomyšlný tisk a oposice. Bývalý pokladník z Mauritia se objevil před soudem, byl odsouzen podle práva občanského k náhradě 72.000 dolarů, ale osvobozen co do trestného činu.

Hudson Lowe, jenž uměl užití Hooka, chránil se, aby se zbavil Plampina. Náčelník námořní stanice na Sv. Heleně máje menší moc než guvernér, jevil se mu rovným hodností; poněvadž jeho úkolem bylo jen stříci moře okolo ostrova, byla jeho služba, abychom tak řekli, vnější, a ostatně takové povahy, že se vymykala z pravomoci generála-lieutenanta. Toto postavení mu poskytovalo veliké nezávislosti, a podezíravý Hudson Lowe viděl, že sir Pulteney Malcolm, aniž mu v tom mohl překážeti, stavěl se k Napoleonovi jinak než on. Ničeho podobného nebylo se třeba báti u muže v postavení Plampinově. Stařecký milenec měl tedy volnost těšiti se ze svého souložnictví v Briars. Zůstal na Sv. Heleně, jsa připraven o dobré jméno, opovrhován, udržován ve vzdálenosti lady Loweovou a její společností, máje jen zdánlivě vedení svých důstojníků a svého mužstva, admirál pro smích eskádry, jejíž lodi vo-

P a u l F r é m e a u x

lala do boje a z jejichž děl dávala stříletí podle své libosti žena.

Po bok tomuto námořníku bez vážnosti třeba postavití vojáka neméně směšného, ač způsobem jiným. Ten nebojoval proti nudě na Sv. Heleně udržováním milenky: choval a prodával vepře a husy. Vrchní velení anglické nemělo opravdu při velikém dramate dějinném, ani náležitě slušnosti ani důstojnosti.

Generál Pine Coffin vystřídal ke konci zajetí sira Jiřího Binghamu v čele posádky svatohelenské. Žádný skvělý čin válečný nevyznačuje jeho vojenské dráhy, ale zasluhuje, aby žil v paměti pro svou snaživost za volných chvil míru. Najal si v sousedství Plantationu těsný byt a zároveň rozsáhlý pozemek, kde rostlo trochu trávy. Dával tam dovážeti všecken hnůj z koníren deadwoodských a z kasáren jamestownských. Vojáci 66. pluku mu zřídili zdarma kurník, chlév pro vepře, ovčinec a chlév pro voly. Opatřil si za sníženou cenu hubené krávy z Benguely a úbytěmi stíženě ovce kapské. Byvše příslušně živena na pastvinách, které téměř zbujněly, zvířata ta prospívala. Jeho lačnost po zisku a váhavost premovaného chovatele dobytka překážely, aby se dohodl s řezníkem; zřídil si také řeznictví, praví Henry, který vypravuje tuto věc, a prodával své zboží v drobném velmi dovedně. Posílal jako dar telecí kořínek své domácí paní, paní Pritchardové, skopovou kýtu tomu a tomu majorovi, švíčkovou tomu a tomu

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

kapitánovi, bifstek tomu a tomu poručíkovi. Při prv-
ních telecích kořincích se paní Pritchardová, chudá,
osmdesátiletá vdova těšila a děkovala generálu za jeho
pozornosti, projevené stáří. Ale nakonec byla trapně
dotčena, vidouc, že jí tu chamraď odpočítal z nájmu.
Majoři, kapitáni a poručíci byli podobně překvapeni,
dostali účty a byli rozhořčeni. Coffin byl již nenáviděn
66. plukem, ježž unavoval cvičeními a urážel v den-
ních rozkazech, poněvadž nemohl dostatí od plukov-
níka Nicola tolik mužů na práci, kolik jich chtěl. Dů-
stojníci pluku se usnesli na tom, že ho vyplatí.

Henry to vzal na sebe. Jednoho krásného jitra se
objevilo návěští na zdech jamestownských, na mříži
Plantationu a v táboře deadwoodském. Znělo:

*Generál Coffin má čest oznámiti obecenstvu,
že bude porážeti masopustního vola ve středu, dne
10. toho měsíce, a tři krásné skopce v pátek potom.
Cena libry hovězího: od 11 pence do 1 šilinku po-
dle kousku. Cena libry skopového: ze zadní čtvrti
1 šilink 1 penny, z přední čtvrti 11 pence. Generál
upozorňuje mimo to, že lze u něho vždy dostatí dro-
by za výhodných podmínek; přijímá husy na vykr-
mení a dává je pásti na svém pozemku za 1 penny
za týden a kus. Houseři platí dvojnásob.*

Na to návěští se dostalo Coffinovi množství za-
kázek, ale od té doby nechtěl již krmiti dobytka a drů-
beže, jen pro svou vlastní potřebu.

Paul Frémeaux

Henry, jenž byl, zdá se, škádlilem a humoristou pluku, obveselil posádku svatohelenskou ještě jiným čtveráckým kouskem, jež vyvedl jinému generálu, jehož jméno bylo Keir.

Tento Keir, přicházející z Indie, navštívil ostrov. Jsa jezdcem nevalným, jel z Jamestowna do Deadwooda na *Císaři*, velkém koni jankovitém a snadno se plašícím, jež mu půjčil otec Betsyin, p. Balcombe. Svíraje otěže a pozorně vyhlížeje, jel po okraji „Dáblova punčového poháru“, máje po levici propast, po pravici kolmou stěnu vysokých skal. Cesta mezi propastí a tou stěnou byla sotva čtyři metry široká. Žádné zábradlí, prostý zvýšený okraj. Napoleon, jak vypravuje paní Abellová, v prvním roce svého zajetí rád jezdíval tímto nebezpečným místem ve svém kočáře prudkým tryskem tří kapských koní zapřažených vedle sebe. Henry, jak uvidíme, rovněž se ho nebál. Ale generálu Keirovi bylo nevolno.

Císař jevil známky netrpělivosti; Keir nešetřil napomínání, snažil se uklidnit ho lichotivými pobídkami, když se ve směru opačném objevil pomocný plukovní lékař na *Whiskey*, zvířeti rozumném. Mělo jen jednu chybu: věci podoby kulaté, pohybující se, lekaly je, a po této cestě, která šla do tábora nemajícího pitné vody, kouleli vojáci každou chvíli sudy. Činili-li *Whiskey* obtíže před nějakým soudkem, obrátil jej Henry, jsa dobrým jezdcem, směle k propasti, a než by byl

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Whiskey skočil do propasti, přeskočil vždy zázračným skokem soudek.

Jakmile byl generál na doslech hlasu lékařova, pozdravil jej velmi laskavě první a otázal se: „Je váš kůň klidný, doktore?“ — „Velmi klidný, pane generále!“ — „Nuže, půjčíte mi ho? Učinil byste mi znamenitou službu, neboť na této velké herce se velice bojím, že sletím do „*Ďáblova poháru*“ a nikdy nepříjdu do *Deadwooda*.“ — „Jak by ne, pane generále, s radostí.“ A vyměnili si koně.

Henry se nechal Keira a *Whiskeye* vzdáliti a nespěchal, aby vsedl na *Císaře*. Spatřil v některé vzdálenosti na cestě, vedoucí z tábora, asi dvacet mužů komandovaných na práci, kteří vesele kouleli prázdné sudy. Myslil, že lépe užije pěšky než v sedle divadla, které se připravovalo.

Whiskey se přiblížil k řadě soudků, stal se nervosním, zastříhal ušima a podle návyku se přiblížil k okraji propasti. Jeho jezdec, překvapen a znepokojen, nechtě ho pobídl ostruhami, a zvíře neváhajíc již a rozběhši se přeskočilo dvaceti znamenitými skoky těch dvacet sudů; generál Keir klátil nohama a objímal šíji zvířete, a vojáci, uneseni radostí, provolávali nadšená „hurá“.

„Jak se nešťastníku povedlo,“ posmívá se nemilosrdný Henry, „že se udržel na *Whiskey* a nesletěl do „*Ďáblova poháru*,“ je věcí, které si neumím vysvětliti, a nepřestávám se tázati sám sebe.“

Paul Frémeaux

Jízdecká hrdinství brigádníka vojska indického, obratnost Coffinova měniti hubené krávy v krávy tučné a jeho umění odbýti kotlety, stařecké hlouposti Plampinovy, drzost Theodora Hooka, zbožné rozhořčení pastora Boyse a poslušné zvony jeho druha Verona mohou, jsouce zde shrnuty na několika stránkách, způsobiti mylný dojem a vzbuditi myšlenku, že Sv. Helena nebyla snad tak smutná. Ve skutečnosti se tyto šprýmy rozdělují na dobu čtyř let; poskytly skoro asi jediných příležitostí k smíchu nebo úsměvu, které měli za všecku tu dobu na ostrově, kde panovali Hudson Lowe a nuda. Dějiny Zajatí nejsou dějinami veselými; zábavné postavy jsou v nich vzácné. Když jsme přehlédli pět nebo šest předcházejících, zbývá ještě jen jedna: postava markýze de Montchenu, vyslance Jeho nejkřesťanštějšího Veličenstva krále Ludvíka XVIII.

Dne 17. června 1816 viděli v Jamestowně vystupovati z lodi tlustého muže, červeného, s vlásenkou a pudrovaným copem, potícího se, supícího, s výrazem vyjeveným; pozdvíhoval ruku k nebi a opakoval naříkaje: „Můj Bože, můj Bože! Jaká strašlivá skála! A pomyslí-li se, že se tam mluví jen anglicky!“

Po tomto fraškovitém vstupu na tragické jeviště, kde mu bylo hráti úlohu z komedie, chtěl zástupce francouzský, nenásleduje svých kolegů rakouského a ruského, barona Stürmera a hraběte Balmaina, kteří se usadili spolu v Rosemary Hall, poblíž Plantationu,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

bydliti v městečku, aby byl méně v samotě. Pyšnil se tam v stejnokroji s velkými epoletami a nevinným mečem. Byv prostředním důstojníkem, nevalným plukovníkem za staré vlády, byl právě znenadání jmenován polním maršálkem. „Znám ho,“ řekl Napoleon dověděv se, že přijel, „je to starý blázen, starý žváníl, generál do kočáru, který za svůj život neslyšel rány z pušky.“ A poněvadž se markýz, zfantěný šlechtictvím, chlubil každou chvíli svým rodem a svými tituly, posmíval se císař dále: „Ano, ano, je to dědičný osel; Bertrand, měšfák, stojí za celou armádu Montchennů!“

Ostatně se všichni smáli dobromyslnému starochu. Vláda pařížská, majíc k němu důvěru jen omezenou, přidala mu tajemníka, jménem Gorsa, jemuž uloženo, aby nad ním bděl, a jehož jízlivé pero připojovalo doušku ke každé jeho zprávě. Baron Stürmer a hrabě de Balmain ho pokládali za diplomata na ruby, za nevědomého mluvku a puntičkáře. Obyvatelé Sv. Heleny, na něž méně působily jeho způsoby vojenské, než je překvapovala jeho hovornost a jeho falešný cop, nazývali jej „francouzským vlásenkářem“. Vyloudil vtíp samému Hudsonu Loweovi, od něhož máme tuto žertovnou poznámku: „Praví, že byli duchaplní lidé, kdo učinili revoluci. Není divu, že se jí neúčastnil!“

Ačkoli jeho zevnějšek byl vždy spíše zábavný než svůdný, domníval se pan de Montchenu, jehož domýšlivost se rovnala jeho ješitnosti, že může odhadovati

Paul Frémeaux

počet svých vítězství u žen na několik tisíc. V šedesáti letech myslel ještě, že je neodolatelný. Ale když se jednoho dne pokoušel vtisknouti polibek na tvář paní Martinové, dámy zralé, chladné a ctnosti velmi britské, u níž bydlel v Jamestowně, vyrazila výkřiky tak pronikavé, že všecko městečko se tím pobouřilo. Jeho milostný poměr k lady Loweové, třebaže nezpůsobil stejného pohořší, pronikl také indiskretně do veřejnosti: povzbuzován byv čtveráčkou paní z Plantation House, napsal jí horoucí list na osmi stránkách, jež pečlivě schovala a ochotně ukazovala.

Tento královský vyslanec, plný slabostí, měl mimo to ještě sklon k dobrým pomluvám jako nějaká domovnice, k labužnictví a byl pokládán za málo šlechtěného.

V dopisech, které uveřejnily evropské noviny, vykládal žerty a volnosti, které si dovolovala čtveračka Betsy s Napoleonem, způsobem, který rozlítil pana Balcomba a způsobil v mladé dívce, jejíž pověsti ublížil, živou touhu po pomstě. Na podnět Napoleona, jenž jí slíbil pěkný vějíř, chtěla Betsy podniknouti útok na markýzovu vlásenku a ustříhnouti mu cíp: záměr, od něhož jí jen stěží odvrátila její matka.

Montchenuovi, nazvanému při příchodu vlásenkářem, dostalo se od anglických důstojníků druhé přezdívky: M. de *Monter-chez-nous*. Byla mu dána pro horlivost, s níž užil všech pozvání, aniž jich opětoval. Stěžoval si na ubohé večerní zábavy na Sv. He-

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

leně, které, jak říkal, stály jen tři nebo čtyři láhve vína, trochu pečiva a svíček: nevynechal z nich ani jedné, vypil tam svou plnou láhev, nacpal se pečivem a neposvítit nikomu svými svíčkami. Nadán jsa hrozným hladem, byl by býval velmi schopen snísti některého se skopců Coffinových, ale marně by byl potom generál řezník na něj naléhal svými účty, nebyl by se dal nikdy přiměti, aby mu zaplatil gram jeho masa.

Poněvadž jedl bez míry, pociťoval bolesti žaludeční. Doktor Henry, byv povolán, odebral se do domu paní Martinové a našel tlustého markýze s rozpáleným obličejem, supajícím dechem, svlečeného, s rozepjatou vestou; listoval v lékařské příručce a prosil plukovního lékaře, by mu pomohl, hledati, aby tam našel svou nemoc. Henry, tuše v tom vytáčku, aby proměnil lékařskou poradu v nějakou malou úslužnost, za kterou nelze žádati zaplacení, odmítl všímati si příručky a z vlastní moci odsoudil hltouna k trestu přísné diety.

Navštívil ho pak asi padesátkrát a očekával buď honorář nebo darem nějaký umělecký předmět. Ale nikdy nedostal nic kromě tohoto listu, ostatně velmi lichotivého, jímž jeho vzácný ošetřovanec pak pozdravoval jeho odchod z ostrova na konci Zajetí:

„Pane doktore, nevím, budu-li míti potěšení navštívití Vás, než vstoupíte na loď, abych Vám znova vyslovil své díky za péči, kterou jste mi ráčil věnovati za mé nemoci. Velice mi prospěla; pročez má úcta,

má vděčnost a má věčná oddanost jsou tak hluboko vryty v mém srdci, že jich nelze vyhladiti.“

Kdo by chtěl vyměnití takový lístek za zlatou tabatěrku? táže se oklamáný lékař, který se nuceně směje a raději by měl tabatěrku, třebaš stříbrnou.

Podle líčení Henryho, často satirického, byl by se hrabě Balmain jedné chvíle a v jednom zvláštním postavení ukázal osobou tak zábavnou jako jeho kolega Montchenu. Všechna svědectví líčí zástupce ruského jako diplomata velmi slušného a velmi zdržlivého, pána obezřelého a způsobů dokonalých, ale v očích druhého plukovního lékaře měl možná vinu. Lady Loweová, jak bylo řečeno, měla z prvního manželství s plukovníkem Williamem Johnsonem dvě velké dcery. Starší, Charlotta, byla půvabná. Pravidelné rysy, jasně blankytné oči, vlasy jako len splývající v kadeřích na ramena, pak hebkost kůže a živost ducha její matky byly by způsobily, že by ji byli pozorovali a vyhledávali všudé. Na Sv. Heleně se polovic mladých důstojníků posádky zamilovalo do ní a blouznili o tom, aby dostali její ruku. Mezi dvaceti vzdychajícími důstojníky dala přednost vyslanci carovu. Henry, jak se podobá, byl z odmítnutých a zklamaných. Není to pohnutkou, proč zesměšňuje dvoření hraběte slečně Johnsonové a šťastný výsledek toho dvoření?

Vypravuje: „Obědval jsem dosti často v Plantationu House se zástupcem ruským. Po hostině, v salo-

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

ně, vzal nás, jednoho z mých kamarádů a mne, pod paží. Vodil nás zvolna sem a tam před svou snoubenkou, sedící mezi lady Loweovou a lady Binghamovou. Každou chvíli nás šfouchal loktem a pravil u vytržení: „Podívejte se, přátelé, jaká šíje! Jaká ramena! Nebe-sa! Jaké vzácné poprsí! Bože lásky! Jaký soubor dokonalostí!“ Nemohli jsme ovšem jinak, než s ním souhlasiti. „Jen se podívejte, jaké chování!“ začínal hned znova. „Jaká nenucenost v jejích pohybech! Odpovězte, je možná představit si tělo ohebnější, půvabnější, rozkošnější?“

„Vzal si zbožňovanou za manželku po dlouhém ucházení. Byla mladá a krásná, a on ani to ani ono. Byly velké zábavy v Plantation House, slavnost svatební se velice vydařila. Ale nazítří na úsvitě zoufalý a zuřivý muž kráčel dlouhým krokem parkem, a po celý týden se ostrov bavil vypravováním, které každý vyzdoboval, o svatební noci bez výlevů srdce a o zatrasené ložnici.“

Ať již první večer toho manželství byl slaven tímto způsobem neobvyklým nebo podle obyčeje, sňatek hraběte *Balmaina* je zajímavá událost v dějinách Sv. Heleny. Vnuká úvahu, vyžaduje zjištění. Po dvě léta se diplomat, jehož podobizny nesmíme spatřovati v karikatuře Henryho, uchází o slečnu Johnsonovou. Jsa velice zamilován přeje si, by jeho ucházení bylo úspěšné, co nejvřeleji, žíti v dobrém souladu se sirem

Hudsonem Lowem, nevlastním otcem mladé dívky. Namáhá se o to, nedaří se mu to, a ani chvíli nepřestávají jeho dopisy býti nepříznivé nemožnému úředníku, s nímž se chystá vstoupiti v poměr příbuzenský. Bylo by tomu tak, kdyby tento byl měl výtečnou povahu a polovici ctností, které mu připisují Forsyth a Seaton? Není to neslýchané, že hrabě Balmain, téměř zeť, je nucen kritisovati činy guvernérovy, neschvalovati jich — docela jako baron Stürmer, jemuž určité rozkazy nařizovaly, aby zůstal vždy v souladu s Plantationem, a jako markýz de Montchenu, muž jistě málo rozumný, ale vřelý legitimista, zástupce vlády a krále po výtce nepřátelských *Buonapartovi*?

Zástupci vinou Hudsona Lowea, pro jeho nelaskavost a jeho podezřívavá opatření, žili na Sv. Heleně životem neobyčejným, zvláště politování hodným. Ještě více než důstojníkům anglické posádky byl jim ostrov pobytem odporným. Podle ustanovení jejich předpisů bylo jim často navštěvovati Napoleona, pozorovati jeho chování, přesvědčiti se, že se nezabývá žádným záměrem útěku a upokojiti konečně, co se týče jeho, Ludvíka XVIII., Františka II. a cara Alexandra. Bohužel, jak již bylo řečeno, císař odmítl přijímati je: dovoliti třem vyslancům, aby k němu chodili, prohlíželi jeho dům a zkoumali jeho obličej, bylo by znamenalo, jak soudil správně, uznati se zajatcem panovníků francouzského, rakouského a ruského, v jejichž ruce nikdy neupadl;

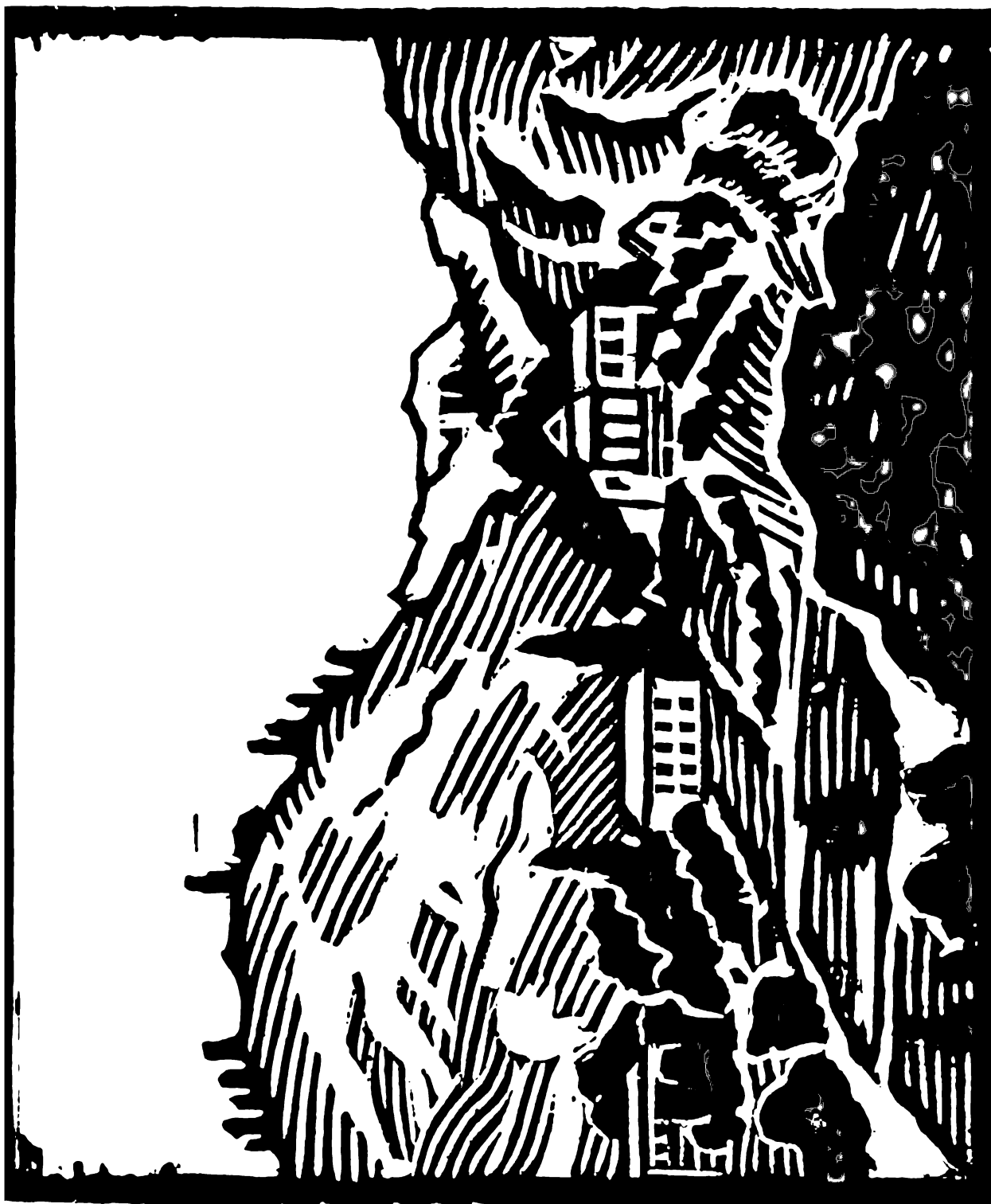
neuznával ani, že je zajatcem Anglie, jíž se svěřil. Aby sestavili zprávy, kterých od nich v Evropě očekávali, viděli se markýz de Montchenu, baron Stürmer a hrabě de Balmain tedy nuceni žádati v Plantationu podrobných zpráv o Longwoodě. Ale ihned pojal Hudson Lowe podezření proti misi, jejíž každý člen mohl, jako on sám, říci, že je zástupcem velmoci na Sv. Heleně, a možná chtíti vykonávati na věci Zajetí vliv, soupeřící s vlivem jeho. Když ho vyslanci přicházeli navštívit, přijímal je chladně, odpovídal mrzutě, nebo neodpovídal vůbec na jejich otázky, stával se netrpělivým, rozčiloval se, jevil se nezdvořilým, až hrubým.

Diplomati se snažili nabýti zpráv jinde. Shánějíce se po zprávách, chodili do Jamestownu nebo obcházeli po ostrově, potulovali se okolo Longwooda. Vyptávali se obyvatelů i vojáků posádky, kteří nevěděli nic, nebo je navnazovali povídkami neb výmysly. Dalekohledy pozorovali z dálky a zkoumali okrslek vyhrazený Napoleonovi, a Angličané přistihovali s posměchem každou chvíli Rakousko, Rusko nebo Francii Ludvíka XVIII., jak slídily s výše nějakého návrší a za nějakou skalou po neviditelném třírohém klobouku císařově.

Skličeni veřejným výsměchem užili poslední pomůcky. Jejich instrukce jim zakazovaly navštěvovati osoby z okolí Bonapartova; domnívali se, že okolnosti jim dávaly právo nedbati toho. Nevycházeli-li Napoleon z Longwoodu, vycházeli odtud někdy jeho spo-

lečníci pod dozorem některého důstojníka se na ostrově; vyměňovali pozdravy. Ponenáhlu se vyvinuly styky. Generál rád projížděl koňmo; baron Stürmer a main zvykli si doprovázeti jej. Generál navštěvoval někdy Jamestown; markýz usvědčuje ze lži svou přezdívku a stá zval ho k sobě nahoru do svého bytu a čerstvení. Vyslanci nabyli pak některých poleonovi a mohli je poslati do Evropy. Lowe je trápil káravými listy, vytýkal zločin, že jezdí koňmo a oddávají se z *Longwoodu*, pod záminkou, aby zprávy, které jim bylo tak snadno si Svolaal je do Plantationu, nikdy jim nic opak vyptával se jich, znova je kára „Jsem přiveden k tomu,“ psal jednou ka XVIII. hraběti de Montholon, „že šeho postavení, které se Vám zatím n neboť nevidí-li Vaše oči mnoho lidí, sobami, které mají *francouzské způs*

Syťi postupu guvernérova a jsouce žalý markýz de Montchenu, marnosti s ostrově, kde se nic nedělo, kde, jak s se nepřipravovalo a k ničemu nedojd smrti Napoleonově, tři diplomati tou aby mohli odejítí ze Sv. Heleny.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Snad nejdychtivější po odchodu a nejnešťastnější byl rakouský. Měl proti svým kolegům výhodu mladosti, neboť měl sotva třicet let; roztomilá a pěkná žena byla mu společnicí. Ale Hudson Lowe ho nenáviděl a trápil ho zvláště.

„Je třeba mnoho odvahy a resignace,“ oznamoval knížeti Metternichovi, „aby se sneslo toto vyhnanství. Je málo tak smutných. Vše tu připomíná vzdálenost od ostatního světa... Paní Stürmerová potěšuje a kráší můj život, byli jsme stvořeni pro sebe a nikdy nebylo sňatku šťastnějšího. Bez podobné družky byla by mne těžkomyslnost jistě již přepadla vši svou tíhou a nemohl bych vytrvati do lhůty určené mému pobytu zde, abych neklesl.“

Koncem r. 1817 onemocněl. Byl stížen jakousi hysterií, střídavě se křečovitě smál a zas plakal. V šesti dalších měsících se záchvaty opakovaly; měl křeče, při nichž čtyři muži ho sotva udrželi. V té chvíli žádala k naléhání Hudsona Lowea britská vláda ve Vídni, aby byl odvolán. Náhlý a předčasný rozkaz k odchodu, v červenci r. 1818, vrátil mu zdraví a zachránil mu možná život.

Když vstoupil na loď, napsal hrabě Balmain hraběti Nesselrodovi v Petrohradě: „Poněvadž můj tříletý pobyt na Sv. Heleně se končí 18. června, domnívám se, že třeba užítí první příležitosti, která se naskytne, bych se navrátil do Evropy, a nemohu opomenouti, abych

oznámil Vaší Excelenci, že nikterak si nezvyknuv podnebí této hrozné skály, trpím neustále nervy...“ Leč vyslanec ruský se zamiluje do slečny Johnsonovy a hoře touhou po její ruce, smíří se s tím, že zůstane ještě nějaký čas na ostrově, o němž řekl v jiném listě: „Je to místo na světě nejsmutnější, nejnepřístupnější, jehož lze nejsnadněji hájiti, nejnesnadněji napadnouti, nej-cennější a nejvhodnější pro to, k čemu se ho nyní užívá.“

Unikne odtamtud nazítří po své svatbě, prostřed r. 1820; tušíme, s jakou radostí.

Z diplomatů zůstane u Hudsona Lowea toliko markýz de Montchenu, který naříká téměř ve všech svých zprávách vládě pařížské na *tuto pekelnou skálu* a opakuje sterým způsobem mínění, jež vyslovil, když tam přišel: „Toto místo je na světě nejosamocenější, nejnepřístupnější, nejchudší a nejnespolečenštější...“ Jen uspokojení hrdosti a zvýšení platu mu dodá síly, aby dočkal konce Zajetí. Po odchodu barona Stürmera zosobňuje mohutná postava markýzova na Sv. Heleně dvě velmoci; představoval již Francii, představuje rovněž Rakousko.

Muka nudy na ostrově vyhnanství mají jako mučení dantovské své stupně, své kruhy zostřených trestů. Vidíme, jak postupují od Yamstocků k důstojníkům posádkovým a od těch k vyslancům. Jamestown bylo městečkem bez půvaḃu, Deadwood chmurným ležením

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

a Rosemary Hall, kde se baron Stürmer a hrabě Balmain stali neurasteniky, sídlem truchlivým. Leč nikde na Sv. Heleně nezdály se hodiny tak dlouhými a tak smutnými jako v Longwoodě.

Císař se namáhal nadarmo zaměstnávat se ve svém zajetí, vyplnit rozhovory, čtením a pracemi dějepisnými dni, které od té chvíle neměly cíle. Každý den se mu zdál rokem, rokem prázdným.

Ráno prodlužoval, pokud mohl, spánek, jež rušily budíček a signály z anglického tábora, kde ječely píšťaly. Pak zazvonil na Marchanda a zeptal se věrného sluhy, který mu sloužil od r. 1811 a šel s ním již na ostrov Elbu: „Kolik je hodin, můj milý? — Otevři, pusť mi sem vzduch...“ Marchand vytáhl spodní díl dvou posunovacích oken a rozevřel okenice. Někdy vnikalo prudké slunce, slunce tropické, do pokoje a Napoleon viděl se svého lože u paty hory Flagstaffu šedé baráky a bílé stany tábora deadwoodského. Nejčastěji zamezovala mlha všecken rozhled, nebe bývalo deštivé a nízké a pokoj býval ozářen kaňným světlem.

Byl patnáct stop dlouhý, dvanáct široký a devět stop vysoký. Obyčejná hnědá bavlněná látka, lemovaná pruhem květovaného papíru, halila zdi, špatný, vybledlý koberec pokrýval podlahu. Nábytek, dodaný britskou vládou pro tuto část císařského bytu, skládal se z křesla z bukového dřeva zeleně natřeného s rákosovým sedadlem, ze čtyř nebo pěti stejných židlí,

ze stolku, z odlišné skříně a staré pohovky. Velkolepý umývací stolek s konvicí a umyvadlem ze stříbra leskl se přece v jednom koutě, ale Napoleon si jej přivezl s sebou z Francie. Rovněž tak dva svícny, dvě lahvičky a dvě číšky ze zlaceného stříbra, které vzaty byvše z jeho velkého cestovního neceséru, překvapovaly na desce tvořící římsu krbu s oprýskaným zrcadlem a špinavou mřížkou.

Na jedné straně pokoje byla okna opatřena záclonami mušelinovými, majíce mezi sebou prádelník, kam císař dával své prádlo. Naproti u zadní stěny stály podélce pohovka a postel; postel, malá železná postel, polní lože, na němž Napoleon spal v předvečer bitvy u Marenga a v předvečer bitvy u Slavkova. Krb zaujímal střed pravé stěny a ve stěně levé se otvíraly dveře, které spojovaly pokoj s jiným, s pracovnou podobnou rozměry, osvětlením, čalounováním a koberci, a ještě méně vypravenou.

V této chudé domácnosti trávil císař skoro všechna svá dopoledne, oděn jsa v bílý, pikový župan, dlouhé kalhoty rovněž bílé, trepky a necháváje si často kolem hlavy červený, madrasový šátek, jež si bral na noc.

Marchand mu přinesl, když vstal, číšku čaje, černé nebo bílé kávy, kterou vypil u stolku, a obyčejně brzo potom se dal ohlásiti doktor O'Meara, přicházeje se pozeptati na jeho zdraví. Napoleon jej přijímal vždy dobře, nikoli z úcty k lékařstvu, jemuž málo věřil, ný-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

brž z podnětu lékařství úplně cizího. Velcí muži mívají chyby, odporné u obyčejných smrtelníků, u nich však zábavné, které se nezbytně líbí, poněvadž lidé rádi někdy vidí, když hrdinové sklesnou na jejich výšku. Císař býval vždy zvědavý; zvědavý po denních malichernostech, po drobnostech všedního života. V Tuileriích poslouchával se zalíbením svého komorníka a svého kadeřníka, kteří mu donášeli pařížské klepy. Na ostrově Elbě si podržel doktora Foureaux de Beauregard, neváže si příliš jeho vědění, jen pro jeho anekdoty. Na Sv. Heleně byl O'Meara novinkářem, od něhož očekával každého rána, co se povídalo ve městě a v táboře, v Jamestowně a v Deadwoodě.

Jen nějaký Forsyth nebo Seaton mohl by vytýkati poustevníku longwoodskému, že nacházel zájem na blučných výpadech lady Loweové a na kázáních pastora Boyse, že se v řídkých chvílích pobavil láskou, o niž se sdílel admirál s kadety, a o tom, jak Theodor Hook rozšířil řadu plicních chorob beztoho již tak dlouhou. Bohužel císař spojoval zvědavost s nemlčelivostí. V politice jsa mlčelivý, projevil v soukromí takovou nenapravitelnou bezuzdnost řeči, že nedovedl udržeti nic z toho, co se mu svěřilo, opakoval všecko a neopominul nikdy prohlásiti upřímně: „Řekl mi to ten a ten.“ Vyšly z toho někdy vážné mrzutosti pro O'Mearu, o jehož ochotě a přímé řeči se dověděl od své policie guvernér, jenž chtěl míti okolo Longwoodu mrtvé ticho.

Paul Frémeaux

S druhé strany měl anglický lékař častou nepříjemnost, že přinášel Napoleonovi vzkazy od Hudsona Lowea, které císaře rozhořčovaly. Ale když se dař strhnouti k některým omluvitelným hanlivým slovům proti svému žaláři, jsa sklíčen přítomnými trampotami, vracel se k minulosti. Proti nízkému jednání britskému vykládal velké činy svého života, a lékař nasbíral z jeho úst látku vzácného denníku, jemuž bylo souzeno stát se slavným.

Císař se bavil s lékařem italsky. Za doby zajetí vidíme ho užívati obyčejně toho jazyka v hovorů se svými strážci, ne proto, že by se mu zamlouval více než francouzština, jak se domnívali v Londýně, nýbrž mnozí důstojníci na Sv. Heleně ten jazyk znali, poněvadž sloužili na Sicilii a v Kalabrii, kdežto francouzsky neuměli. Ale italština Napoleonova nebyla plynná, víme od Menevala, že bývala často jen francouzštinou, k níž připojoval koncovky *i*, *o* a *a*.

Po návštěvě O'Mearově se zabýval císař po zbytek dopoledne obyčejně četbou.

Čítával někdy v koupeli. Marchand mu upravil jakýsi pult napříč koupací vany, postavené v těsném pokojíku, přiléhajícím k ložnici, vedle lože a pohovky v ohrazeném koutě, jehož vchod zastírala zástěna. Obyčejně Napoleon čítával jsa natažen na stlačené žíněnce a kalikovém povlaku pohovky. Měl rád toto místo, odkud mohl pohodlně prohlížeti zavěšený na stěně u noh

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

pohovky obraz Isabeyův, který představoval krále římského v náruči Marie Louisy. Po straně, trochu dále vpravo, na desce krbu bíle natřené mezi oběma svícny ze zlaceného stříbra měl císař malé mramorové poprsí svého syna, a po obou stranách oprýskaného zrcadla čtyři miniatury, rovněž od Isabeye a pak od Aimée Thibaultové, ukazovaly dítě tu v kolébce tvaru přílbovitého, tam na polštáři, zkoušející trepku; jinde jedoucí na ovečce stuhami ozdobené nebo na kolenou se se-pjatýma rukama, odřikávající svou večerní modlitbu. Podobizna císařovny Josefiny, zlaté hodinky rivolské, jejichž řetízkem byl pletenec vlasů Marie Louisy, připevněný na čaloun, a velké stříbrné bicí hodinky, budíček Fridricha II., vzaté v Postupimi, doplňovaly jeho upomínky a relikvie, které Napoleon míval rád před sebou, když jeho oči se zdvihly od knihy.

Co se týče jeho četby, pokrýval stolek, židle, které mu postavili na dosah ruky a všecka volná místa své pohovky knihami formátu kvartového, osmerkového a foliového. Nejrozsáhlejší díla upoutala ho jen na dobu velmi krátkou; ve třech dnech, vypravuje paní de Montholon, prohlédl dvaadvacet svazků Le Beauových Dějin Nizozemí. Čítal jen zběžně, jak říkal sám, ale přes to, že tak rychle listoval v knize, uměl nalézt místa zajímavá, zastavil se u nich a pamatoval si je. Když jej nějaký spisovatel nudil, praštil knihou o stěnu mrzutým pohybem, nebo jí hodil přes celý pokoj. Brzo vá-

Paul Frémeaux

zané knihy s otlučenými rohy a nevázané knihy rozsypané pokrývaly podlahu, a každé ráno ztrávil druhý komorník, Saint-Denis, dobrou půlhodinu, sbíraje poškozené knihy, s nimiž bylo tak zle nakládáno, aby je po náručích odnášel do knihovny.

Knihovna, jak jsme viděli, zabírala v onom T, které tvořilo obydlí císařovo, levý konec příční budovy. Jídelna a pracovna ji oddělovaly od ložnice na druhém konci. Zasahována jsouc na dvou stranách pasáty a dešti, bez krbu, byla to místnost vlhká a chladná, zeleně malovaná a téměř holá. Ani Napoleon ani jeho společníci se tam nikdy nezdržovali. Nábytku majíc jen několik zasklených skříní a stolů na zkřížených nohách, byla jen skladištěm, komorou pro tisíc svazků na počátku Zajetí, pro tři tisíce až tři tisíce pět set ke konci.

Jakmile byl Napoleon uveden do Longwoodu, požádal vládu britskou o knihy; podal seznam knih, kterých si přál. V červnu 1816 dostal asi deset beden naplněných z části díly neočekávanými, špatnými vydáními a svazky neúplnými. Ministři angličtí mu poslali sklad knih, jichž nemohlo knihkupectví londýnské odbýti. Zároveň mu dali, se šlechetností, kterou pak osvědčili tolika příklady, předložiti účet, účet příliš veliký.

Poučen touto zkušeností obracel se císař budoucně k soukromým osobám, s nimiž byl ve styku písemném.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Leč nejmenší dílko, určeně zajatci svatohelenskému, musilo býti opatřeno úředním podpisem lorda Bathursta. Napoleon zřídka viděl přicházeti nové knihy. Rozbaloval je vlastníma rukama, oživoval na chvíli štěstím, když se hromadily, jsouce hodně četné, na koberec a všecken nábytek v jeho pokoji, a v takové slavnostní dni nevstával někdy se své pohovky po dvanáct hodin.

Četl především věci dějepisné, memoiry a pamflety. Tento trojí druh publikací byl základem knihovny longwoodské. Nic překvapujícího v zájmu, jež vzbuzovaly v císaři; hledal tam soudy pronesené o velikých událostech a o své vládě. Útoky jeho nepřátel a povídačky pamfletářů nechávaly jej obyčejně chladným. Popudily-li jej náhodou trochu, načmáral vykřičník, cito-slovce, řádek po straně vedle toho očerňování nebo pomluvy a četl dále. Jsou však díla, mezi jinými kniha Fleuryho de Chaboulon, kterou se mu zdálo potřebí opatřiti veskrz poznámkami, pokryti hojnými výklady a vyvracováním, psanými jeho hieroglyfickým rukopisem.

Pojednání o umění válečném, zeměpis, cestopisy zaujímaly druhé místo v zálibách Napoleonových.

V některé dni se zabýval ráno literaturou krásnou. Mezi prosaiky byl jeho miláčkem Voltaire: „Je králem duchaplnosti,“ prohlašoval často.

Mezi básníky miloval skoro jen Ossiana, jež měl v dobrém překladě italském. Konvenčnost a chlad epické poesie francouzské jej odpuzovaly; rovněž tak

suchost našich několika klásických lyriků století XVII. a XVIII. Velmi si vážil asi deseti veršovaných tragedií a komedií, ale jeho oceňování bylo určováno jediné jejich hodnotou dramatickou. Od básní žádal toho, co je možná opravdu nejvyšším v poesii: neurčitá a velkolepá vidění, mlhavé obrazy snů. Proto se mu zamlouvaly mlhavé vznešenosti skotského barda. „Vždycky mi vytýkali,“ řekl lady Malcolmové usmívaje se, „že mám v hlavě mlhy Ossianovy.“

K jedenácté přestal čísti. Usadil se na jednom konci své pohovky, snídal na stolku zbaveném knih a pokrytém ubrouskem. Podávali mu polévku, dvojí jídlo masité a příkrm zeleninu: zeleninu jen v ty dni, kdy správce domu, Cipriani, který chodil nakupovat do Jamestowna, provázen jsa vojákem, mohl dostat čerstvou. Někdy, velmi zřídka, byly na stolku příbory dva. To se stávalo, když císař místo čtení dopoledne pracoval o svých pamětech s někým ze své družiny, na příklad s generálem Gourgaudem nebo s generálem de Montholon. V tom případě po osmi, deseti minutách věnovaných jídlu, jež dokončovala číška kávy, práce se začínala znova.

Když přišel Napoleon na Sv. Helenu, měl v úmyslu vypravovati všecku svou dráhu životní, chtěl vypsati všecky své činy politické a vojenské. Z toho rozsáhlého záměru vykonal jen čtvrtinu, možná pětinu, část začáteční a část konečnou. Podal vypravování o sobě

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

jako dělostřeleckém kapitánu při obléhání Toulonu, jako brigádníku, vrchním veliteli vojsk v Itálii a v Egyptě, prvním konsulovi. Pak je mezera: o doživotním konsulátě nic a o císařství skoro nic, jen konec, ostrov Elba a sto dní. I takto jest to dílo ještě důležité: což nevyplňuje šest tlustých svazků vydaných roku 1867? Pouhým rozsahem bylo by ke cti spisovateli z povolání. Je však jinak cenné. Není pochyby — M. Houssaye to ukázal při Waterloo — často se nedostává přesnosti, chyby jsou tam četné. Poněvadž byl zbaven pomůcek, z nichž by čerpal, listin a archivů, do nichž by nahlížel, bylo se vypravovateli vlastního životopisu tak ohromného příliš často utíkati k svým vlastním vzpomínkám. Ale sloh jeho je stručný, přesný a barvitý, jeho logika, jeho způsob, jak spořádává události, podivuhodné. Když předvádí člověka, nakreslí jej třemi čtyřmi rysy význačnými a konečnými; když vykládá svá bojiště, kraje, kam vnesl válku, rovnají se jeho líčení zeměpisná líčením spisovatelů jako Malte-Brun a Reclus a předstihují je. Není vítěznější odpovědi nad takovou produkci literární těm Forsythům a těm, kteří stojí pod Forsythem, kteří vytýkají vězni svatohelen-skému, že trávil všechn svůj čas tím, že si stěžoval a žaloval a vyhledával malicherných sporů s nešťastným Hudsonem Lowem!

První léta vyhnanství a dokud se ho nezmocnila všeobecná sklíčenost, věnoval Napoleon svým pamě-

Paul Frémeaux

tem mnoho času. Jeho společníci to vypravují: byli střídavě po sobě jeho tajemníky, zkoušel jejich dobrou vůli a unavoval někdy jejich pero v pracovně sousedící s jeho ložnicí, v té druhé bídné místnosti, kde měl psací stůl, několik poliček knih a ještě jedno polní lůžko.

„Pamatuji se na chvíli, kdy psát dějiny bylo pro něj pravou vášní,“ praví Emanuel Las Cases... „Skoro vždy diktoval přecházeje; jeho krok nebyl pak kvapný, a jakmile jeho pozornost byla pevně upjata, stal se velmi pravidelným. Když se pozornost jeho upínala ještě více, stával se jeho krok pevnějším; bylo slyšet, jak se jeho noha určitě klade na podlahu. Jestliže se jen trochu rozechřival, dýchal hlasitě a rychle. Všiml jsem si vždy, že byl úplně a dokonale při zaměstnání, jemuž se oddával. Nepamatuji se, že by se byl v téže době zabýval dvěma různými věcmi. Jednou se posmíval tomu, že se vypravuje, že Caesar diktoval najednou několika pisařům v rozličných jazycích. Když pracoval, nadělali často kolem něho mnoho hluku bouchající dveřmi; zdálo se, že to nepozoroval...“

Ve dvě hodiny se chystal císař vyjít ze svého *interieuru*, jak označovali v Longwoodě soukromou, přesně vyhrazenou část bytu, pokoj a pokojík, kde hlavně bydlil, kam nikdo nesměl vstoupit nebyv povolán, nebo nedav se ohlásit. Holil se, svlékl svůj pikový župan a vzal si svůj odpolední oblek. Tento oblek

se skládal obyčejně ze zeleného kabátu, z vesty a kalhot z bílého sukna, z hedvábných punčoch rovněž bílých a ze střevíců s přezkami. Na počátku Zajetí byl zelený kabát kabátem myslivců císařské gardy, s výložky a límcem červenými, později to byl kabát, jaký mají lovci při štvanici, zbavený svých zlatých a stříbrných prýmků. Napoleon nosíval také, ale velmi zřídka, kabáty jiné barvy, zvané občanské; na příklad kabát barvy kaštanové a kabát žlutý, nankingový. Měl na věn tři svrchníky: dva šedé tradičního střihu a jeden zelený.

Jakmile byl císař oblečen, odebíral se do hovorny, kde se shromažďovali jeho společníci.

„Hovorna“ jest jen jedním z jmen místnosti, která se za let Zajetí nazývala desaterým způsobem: síň kulečnicková, poněvadž v ní byl s počátku kulečník, jejíž vynesli; čekárna, poněvadž tam nechávali čekati návštěvníky, a kabinet topografický nebo kabinet map. Ve skutečnosti byla místnost, užívaná k tolikerým účelům, předsíní domu. Byla to ona dřevěná stavba u spodku longwoodského T, postavena hned vedle verandy: budova spěšně vystavěná námořníky admirála Cockburna za pobytu Napoleonova v Briars, jejíž stěny ukazovaly uvnitř prkna špatně ohoblovaná, pokrytá vrstvou světlezelené barvy, která oprýskávala.

Přes to se jevil tento pokoj nejpříjemnějším a nejpohodlnějším z bytu císařova, poněvadž byl prostorný a dobře osvětlen. Byl čtyřadvacet stop dlouhý, sedm-

náct stop široký a jedenáct stop vysoký. Třemi okny bylo viděti na západ na cestu z Deadwooda do Jamestowna, vzdálenou asi sto metrů. Dvěma jinými, mezi nimiž byl zděný krb, bylo viděti moře na východě. Skleněné dveře šly na verandu na sever a plné dveře do salonu na opačném konci. Bílé mušelínové záclony na oknech, zrcadlo u krbu, židle se slaměnými sedadly a několik velkých stolů na zkřížených nohách, pokrytých vždy rozloženými mapami, tvořily všecko zařízení.

Odpoledne za špatného počasí připravoval zde Napoleon svá líčení válečná. Nahlížel zde do *Annual Register*, do několika serií *Moniteuru*, vojenských pamětí a atlantů, které měl. Maje okolo sebe své společníky, vykládal plán svých bitev, znázorňoval Rivoli nebo obnovoval Marengo špendlíky s hlavičkami červenými a černými, představujícími vojáky.

V dni, kdy bylo krásně — potěšení, které bývalo časté jen v třetině roku, v říjnu, listopadu, prosinci a lednu, v měsících poměrně suchých, — zůstávali jen chvíli v kabinetě topografickém, v hovorně; ke třetí nebo čtvrté hodině vycházeli z domu.

Po obou stranách onoho hlavního T, ke kterému se třeba vždy vraceti, chceme-li podati pojem o rozložení jednotlivých místností v Longwoodě, byla zahrádka s bídnými květinami. V zahrádce po levé straně byla besídka z kroužkovaného dřeva, kterou obrůstaly kaliny. Císař si tam usedával se svou společností. Nebo

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v í

se procházeli mezi borovicemi vysázenými do délky a sahajícími na pravo od obydlí až k silnici jamestownské. Chráněn jsa od pasátu budovami, v nichž bydlil Napoleon, a vedlejšími staveními ležícími vzadu, jevil se tento sad velmi pěkným a větve jeho několika řad stromů propouštěly mírněji, činily snesitelným prudké světlo tropického slunce.

Jindy, když nebe bylo zahaleno a neústupný jihovýchodní vítr se trochu utišoval, procházeli se před verandou nebo dále venku mezi bezlistými gumovníky na planině. Císař kráčel krokem zvolným, někdy rozmlouvaje se svými společníky, někdy zamlklý. Polokruh vrchů, ovládajících obvod longwoodský, zdál se pozorovati a hlídati malou družinu zajatců. A opravdu s různých vrcholů pohoří, k němuž náleží vrch Dianin na jihu, výšiny Alarm House a vysoké tvrze High Knollské u Jamestowna na západě, a na sever z tábora deadwoodského, položeného na pahrbku u paty Flagstaff Hillu, pozorovaly a ohlašovaly dalekohledy a optický telegraf všecky pohyby Francouzů. Jen na jediné straně neměl obzor očí, aby po nich slídl: na východě rozkládalo moře své slepé zrcadlo, svou hladinu rovnou a skoro pořád opuštěnou. Semafor postavený poblíž Barny, této mohutné a hmotnaté hory sousedící s kuželem Flagstaffu, někdy po mnoho dní po sobě nevytáhoval tři černých koulí, ohlašujících loď. Když se to stalo v době některé z jeho procházek, vzal Napoleon

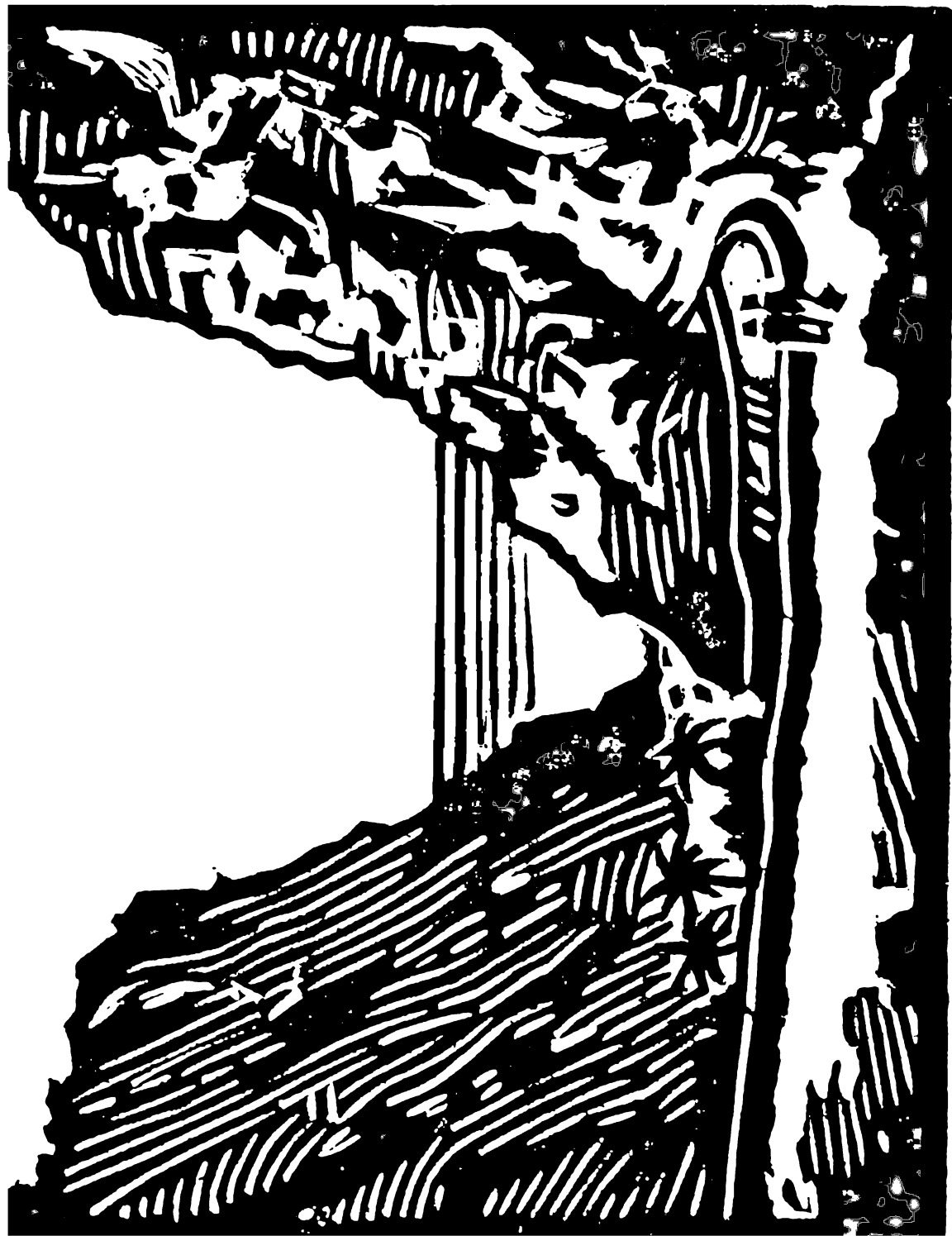
P a ' u l F r é m e a u x

dalekohled, jež nosil někdo z jeho družiny, a často nespatoval nic jiného, než konce stožárů na nejzazším kraji obzoru. Plula tam velmi daleko loď, která se nezastavovala na Sv. Heleně. Když se však tato loď, majíc zajetí do Jamestowna, přibližovala k ostrovu, objevilo se obyčejně, že to je koráb Východoindické společnosti nebo loď válečná. Na jedné stránce svých pamětí líčí Betsy Balcombová podívanou, kterou císař pak měl, a city, které v něm vzbuzovaly takové příhody:

„Ve společnosti generála Bertranda hleděl Napoleon upřeně se zachmuřenou tváří na trojstěžník, jehož trup se rýsoval teprve jen jako čára nad vlnami. Ale loď plující plnými plachtami brzo se zvětšovala a blížila se, velkolepá a mlčící. Právě zosobnění vznešenosti, tak klidná v lůně nesmírnosti, zdálo se, že je obdařena duší, že má rozum. Není nic poetičtějšího na světě, podle poznámky Byronovy, nad koráb, který pluje samotný po oceáně...

„Císař pomlčev dlouho, pochválil pohyby a plavbu lodi a řekl: „Angličané jsou králi moře.“ Dodal pak kousavě: „Ptám se jen, co myslí o našem krásném ostrově! Pociťují-li hrdost, když spatří mé hanebné vězení a jeho hradby?“

Noc nastává v tropických krajinách náhle. V každé roční době večer k šesté se nořilo slunce skoro bez připomenutí soumraku do vln na straně jamestownské, jako ráno, také k šesté, vystupovalo skoro bez ranních

CESTA OD JAMESTOWNU K LONGWOODU

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

červánků v dálce proti Longwoodu. Francouzi vrátivše se do domu, — v dni, třeba to opakovati, v řídké dni, kdy ustaly vítr a déšť a bylo možno vyjítí, — očekávali v saloně doby oběda.

Salon, který byl v řadě za verandou a hovornou, když se přicházelo zvenčí, byl bezmála týchž rozměrů jako pracovna nebo ložnice Napoleonova: osmáct stop dlouhý, patnáct stop široký. To je pokoj, v němž Napoleon uděloval slyšení cizincům, kde byl přijat lord Amherst a jeho družina, kapitán Basil Hall, Henry a důstojníci 66. pluku. Byl vyčalounován žlutým papírem se zelenými květy a byly v něm dva skládací stoly mahagonové, dvě křesla a osm stolic, rovněž mahagonových se sedadly žíněnými, potaženými ripsem. Nepatrný lustr visel se stropu. Dveře šly v pozadí do jídelny. Uprostřed levé stěny byl krb s všedním zrcadlem, jež zdobilo poprsí z bílého mramoru v životní velikosti, poprsí dítěte s kadeřavými vlasy, ozdobeného odznakem čestné legie: vévoda Zákupský. Dílo prostřední, pochybné podoby a pochybného původu, přinesené na Sv. Helenu námořníkem, v němž však Napoleon viděl věrnou podobu syna, od něhož jej oddělovala již léta a jehož rysy znal jen v prvních dobách. Nehleděl nikdy jinak na tuto práci sochařskou než očima otcovského uspokojení a nemohli mu udělati větší radosti, než když se jí obdivovali a ji chválili. Dvě okna osvětlovala salon

napravo, na straně východní. Byla jako okna ostatních pokojů opatřena záclonami z bílého mušelínu. Ve chvíli, kdy umíral, dal pak císař postavit mezi ně své lůžko; tam naproti milovanému poprsí vydechl pak naposled.

Až do oběda hledali francouzští vyhnanci rozptýlení ve whistu, v piketu, v reversi nebo v šachu. Nejčastěji kladl Napoleon karty, nebo posunoval figurky jako stroj, maje myšlenky jinde. Když se však zajímal o hru, chtěl vždy vyhrávat a liboval si ve čtveráckých podvodech. Obíral spoluhráče, kteří se tvářili, jako by je to rmoutilo, dobíral si je chvíli, pak jim vracel jejich peníze směje se: „Vidíte, takhle přivádějí na mizinu synky z dobrých rodin!“

Přísná etiketa panovala v Longwoodě. Na procházce doprovázeli společníci Napoleona s hlavou odkrytou, nenařídil-li jinak. Zatím co někdo z nich v saloně seděl při kartách naproti němu, ostatní zůstávali uctivě státi. Císař zval jen dámy, hraběnky Bertrandovou a Montholonovou, aby si sedly. Nechával obyčejně klobouk na hlavě a smekl teprve, když vstoupily. Nikdo ho neoslovoval, nebyl-li tázán, nebo nebyl-li hovor již v proudu. Bertrand, Montholon a Gourgand nepředstoupili zpravidla před něj jinak než v uniformě generálské nebo v kroji dvorském. Chtěli-li Jeho Veličenstvu, které bylo ve svém pokoji, něco oznámiti, požádali u něho o slyšení. Spatřili-li jej ná-

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

hodou venku samotného v některé z jeho zahrádek, čekali, až jim dá znamení, aby přistoupili.

Proč tolik obřadnosti na Sv. Heleně? Zdá se, že by Napoleon se svou malou společností ve vyhnanství byl mohl žít prostě skoro po měšťansku, jako s rodinou. Ale přikládal vždy velikou důležitost otázkám etikety; jsa panovníkem povýšencem obával se vždy u svých služebníků onoho ochabnutí pozornosti a úcty, které může býti způsobeno tím, že si na knížete zvyknou, že ho neustále vidí a denně se s ním stýkají. Nyní aspoň jeho obavy nebyly docela plané. Hrabě Bertrand, přece tak oddaný, rozbíral někdy jeho rozkazy; jednou v Briars, když se mu dostalo výtky, mluvil tak hlasitě, že císaři bylo rozkázati mu, aby mlčel, a říci: „V Tuileriích nebyl byste si troufal mluvit se mnou takto.“ Slova poněkud nevhodná a nezdořilá uklouzla někdy Gourgaudovi. A co se týče Montholona, jenž byl příliš dobrým dvořanem, aby se prohřešil proti svému pánu do očí, dovoľoval si za jeho nepřítomnosti kritiky dosti volné.

Napoleon měl ještě jeden důvod, a to nejhlavnější, aby se neústupně držel své úlohy císařské. Nazývali ho generálem. Přílišnou úctou, které vymáhal od svého okolí, protestoval proti tomu pojmenování, zdůrazňoval v očích svých žalářníků tu hodnost svrchovaného pána, které mu národ britský tak málo šlechetně upíral.

Paul Frémeaux

Angličané, při nichž je tolik chvályhodného, mají jednu malichernost, vadu jedné z jejich ctností. Jsouce národem milujícím mužně sílu, nechápou jí bohužel mnozí z nich jinak, než vždy šťastnou, vždy vítěznou, činnou a stojící vzpřímenou. Ať obr neklopýtné; ať štěstí nezradí hrdinu! Nepodivují se již Samsonovi, jakmile zrádná Dalila ho zbavila lví hřívy a učinila ho slabým. Úcta k úsilí zklamaneému, *Gloria victis!* je uvádí v úžas.

Cockburn, mluvě o Napoleonovi a jeho společnících, psal příteli: „Ti lidé mu zůstávají neustále oddáni způsobem, kterého žádný Angličan nemůže pochopiti, ba ani viděti bez pocitu opovržení a hnusu.“ Tajemník admirálův, Glover, pak pravil: „Jejich otrocká poddanost je taková, že Angličan, který jí sám neviděl, nedovedl by si jí představit.“ A generál Bingham, jež císař pocítil pozvav ho k obědu: „Oběd byl hloupý. Trval jen čtyřicet minut. Lidé jeho družiny sotva si troufali pronésti slovo, zašeptati.“

Přes to podívaná, kterou chtěli obrátiti v posměch, imponovala těm hrdým Sicambrům, kteří by se byli klaněli až k zemi před nejmenším králíkem panujícím. Bingham se jednou neudržel, aby Napoleona neoslovil: „Sire“. Neotesanec Cockburn se spokojil, že s ním jednal hrubě; byl by mohl jednati hůře: mohl býti důvěrně přátelský! A bez ohrady zřejmé úcty, kterou se obklopoval vězeň svatohelenský, nebyl by možná

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

guvernér Hudson Lowe váhal porušiti soukromí jeho pokoje a objeviti se tam každé chvíle jako žalářník, jak se vstupuje do komůrky vězňovy.

Hlavní důvod, který činil etiketu v Longwoodě potřebnou, byl příčinou, že se tam zachovávala okázalost. Když císař v prvních dobách vyhnanství vyjížděl, měl skoro vždy šest koní zapřažených do kočáru, své dva předjížděče, provázející důstojníky, kteří cválali vedle kočárových dvířek. Jeho dům působil stěží ilusí paláce, ale udržoval tam, zase jako protest, vrchního dvorního maršálka, hraběte Bertranda, a ten trošek služby a zdání dvora, který mu byl možný. Angličané, kterým povolil slyšení, nacházeli v hovorně pobočníka, Gourgauda nebo Montholona, v uniformě, ve vysokých botách a s mečem po boku; viděli u dveří pokoje, v němž je Napoleon měl přijmouti, premovaného předveřníka, tvářícího se hrdě: obra Noverraza. Všecko služebnictvo svatohelenské mělo starou císařskou livrej: zelený kabát se zlatým nebo stříbrným vyšíváním na límci a výložcích, vestu z bílého jemného sukna, kalhoty z černého hedvábí, punčochy z hedvábí bílého a střevíce s přezkami. Všichni služebníci neuznávaného panovníka se snažili vykonávati v Longwoodě své povinnosti, jak by je byli vykonávali v Tuileriích: stejně správně, stejně vážně, stejně slavnostně.

Když na příklad nastala doba stanovená pro večerní jídlo, sedm hodin, vstupoval správce domu Cipriani

Paul Frémeaux

do salonu, uklonil se hluboce před císařem a řekl: „Oběd Vašeho Veličenstva je připraven.“ Napoleon vstal a přešel do jídelny, kam následovali jeho obvyklí tři spolustolovníci, hrabě a hraběnka de Montholon a generál Gourgaud. Bertrandové, byli-li tam, obyčejně žádali o dovolení, aby směli odejít, a odebrali se do svého zvláštního domu. Císař jich nemíval u své tabule kromě neděle. Stěžoval si: „Již na ostrově Elbě vrchní dvorní maršálek a jeho paní tak činívali. Neměli bychom se zde držeti pokud možná pohromadě?“

Jídelna byla jistě z nejsmutnějších pokojů smutného bytu. Za bílého dne tam bylo potřebí světla svíc, a to jest jeden z důvodů, proč tam Napoleon nikdy nesnídával. Jen jediné úzké zasklené dveře, kudy se chodilo do zahrádky s besídkou, osvětlovaly pokoj v jednom koutě. Na všech stranách otvíraly se jiné dveře, a to dveře, které neměly být okny: dveře do salonu, dveře do knihovny, dveře do pracovny a dveře do předsíně, kudy bylo spojení s kuchyní a s místnostmi pro služebnictvo. Jídelna jsouc v longwoodském T uprostřed příčné čáry, kde se křížovala s čarou hlavní, zaujímalá polohu křížovatky, a zakoušeli tam dvou nepříjemností vlastních místům průchodním: choděním sem a tam a průvanu. Byla dvaadvacet stop dlouhá, dvanáct stop široká a devět vysoká. Byvši kdysi vymalována ohavnou olejovou barvou světlomodrou, byla pak vyčalounována papírem červeným. Byl tam stůl

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

obdélného tvaru, kredenc, stolek pro jídla a obvyklý maloměstský tučet židli.

V této chudobné a nepěkně vypravené místnosti podával se Napoleonův oběd na velkolepém stříbrném stolním náčiní přivezeném z Francie, jehož cena podle váhy kovu při příchodu na Sv. Helenu přesahovala osmdesát tisíc franků. Kusy toho náčiní byly zlomeny a prodány, pamatujeme se při jaké příležitosti, ale zbývala dobrá polovice z jeho 224 talířů zdobených, z jeho 124 talířů obyčejných, z jeho 40 rozličných mis, z jeho 100 příborů, z jeho poklopů s masivními orly na vrchu, z jeho táců, polévkových mis a mnohoramenných svícňů hodících se k sobě.

Oběd se skládal z polévky, jídla pro chuť, dvou jídel úvodních, pečeně a dvou příkrmů. Správce domu Cipriani krájel masa a kladl je obřadně před císaře. Několik sluhů mu pomáhalo.

Při zákuskách se objevovalo skvostné nádobí z porcelánu sèvreského, dar města Paříže, se lžicemi, vidličkami a noži z ciselovaného zlata. Každý talíř, odhadovaný na třicet louisdorů, představoval výjev z císařské epopeje nebo některé místo z jejího rozsáhlého jeviště: bitvu, slavnost, palác nebo krajinu. Pohledy z Egypta a ibisové zdobili kávové šálky, a miniatury arabských nebo tureckých náčelníků jejich talířky.

Oběd netrval dlouho. Čtyřicet minut, které se zdály generálu Binghamovi nedostatečnými, bylo vý-

Paul Frémeaux

jimkou, zdvořilostí vůči cizincům. Ačkoli se Napoleonovi nyní nikoli nedostávalo času, ne více na Sv. Heleně než v Tuileriích, nesnášel dlouhých hostin. Po malé půlhodince a několika vteřinách přidaných, měli mezi svými stolovníky maršála Bertranda, který velmi rád jídal jemné pečivo a cukrovinky, odsunoval náhle svou židli. Na to znamení všichni povstali. Nikdy neodcházeli z jídelny, měli dovolení, aby zase usedli. Jindy se vraceli do salonu. Tu nebo tam posílával císař do knihovny pro knihy a pak propouštěl své lidi, cviče se na nich ve své angličtině; neboť učiv se u Las Cases a u hraběnky Bertrandové, koktal trochu angličtinu, ba znal ji tolik, že zběžně pročítával noviny a revue, které si mohl opatřiti, a zhruba jim rozuměl. Říkával svým sluhům: „*Go out, go to supper!*“ Pak se zeptal svých společníků: „Co budeme dnes večer čísti? Kam chcete jíti? Do komedie nebo do tragedie?“

Věděli, co se mu líbí lépe; volili tragedii. Rozevřel Corneilla, Racina nebo Voltaira a začal některé jednání nebo některý výjev. Čítal dosti dobře, s ohněm; rozněcuje se při krásných místech, ale neměl ucha pro básně. Často, nepozoruje ani, kazil míru veršovou a ráz alexandrinu přidávaje stopu, dvě, méně slovo, vlastní jméno. Tak se v jeho ústech slavný verš:

Soyons amis, Cinna, c'est moi qui t'en convie
vždy prodlužoval a znetvořoval tak:

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Scylla, soyons amis, Scylla, c'est moi qui t'en convie.

Jiná vada: opakoval do nekonečna tytéž kusy. Do té míry, že generál Gourgaud a paní de Montholon chtěli odkliditi z longwoodské knihovny Voltairovu Zaire, poněvadž ji slyšeli příliš často a nechtěli jí již poslouchati. Působila na ně neodolatelným účinkem uspávacím. Leč volky nevolky bylo jim vyslechnouti její tirády. Císař pozoroval po očku své posluchače, všímal si nejmenší ospalosti a najednou vyrazil přísně: „Paní de Montholon, vy spíte!“, nebo ostré napomenutí: „Gourgaude, probudte se!“ Potom odevzdal za trest knihu tomu neb onomu vinníku, zkřížil ruce na svém sedadle a pokaždé jistě v pěti minutách usnul sám.

Může se zdáti zvláštním, že miloval tak divadla Voltairova. Nejspíše podiv, který měl pro prosaika, nakloňoval ho ve prospěch spisovatele dramatického, jehož slabosti ostatně poznával a vytýkal. Celkem byl znamenitým literárním soudcem a bystrým kritikem.

Odůvodňoval na příklad takto svou zálibu pro tragedii: „Velcí mužové jsou v ní pravdivější než v historii. Vidíme je jen v krisích, které je pěkně ukazují, ve chvílích posledního rozhodování. Nejsme obtíženi vši tou hromadou podrobností a domněnek, které nám dějepisci často zbytečně podávají. Tím je získáno mnoho pro slávu, neboť v člověku je mnoho slabostí, kolísání, pochyb; je třeba, aby vše to v hrdinovi zmi-

zelo. Je to monumentální socha, kde již není viděti slabosti a chvění těla.“

Rozebíraje pravidlo trojí jednoty, jednotu času, pravil: „Není libovůlí, že tragedie omezuje děj na čtyřia-dvacet hodin; je to proto, že bere vášně, kdy jsou největší, na nejvyšším stupni jejich síly, v té chvíli, kdy jim nelze snést ani rozdobování, ani vydržeti dlouhého protahování... Když se děj začíná, jsou herci vzrušeni, v třetím jednání jsou zpoceni, v posledním uříceni.“

Měl názory stejně zajímavé o každém kuse zvláště. Tak se mu zdálo chybou, když se na divadle škrtila úloha infantky v *Cidovi*: „Tato úloha,“ tvrdil, „je velmi dobře vymyšlena. Corneille chtěl v nás vzbuditi nejvyšší pojem o svém hrdinovi, a Cidovi dodává slávy, že zároveň jako Chimena ho miluje také dcera králova. Nic nevyzdvihuje toho mladého muže jako ty dvě ženy, které zápasí o jeho srdce.“

Někdy bývala jeho kritika neočekávaná, určována jinými úvahami než dramatickou zápletkou nebo formou. Po četbě *Mithridata* prohlásil nespokojeně: „Racine neznal zeměpisu!“

Nanejvýše ho uráželo v tragedii a eposu, co bylo pravdě nepodobné nebo nepřesné. Vážil si velice Voltaireova *Mahometa*, ale rozčiloval se, že tam nacházel podrobnosti „tak odporující mravům arabským!“ Dřevěný kůň v *Aeneidě* uváděl ho v mrzutou náladu; říkal: „Jak uvěřiti, že by Trojští byli tak hloupí a nechali se

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

napáliti podobnou Istí!“ Rovněž se mu zdálo nesmyslným, že město tak veliké jako Ilion, kterého nemohlo obklíčiti sto tisíc Řeků, bylo za tři čtyři hodiny zabránno, zapáleno a do základů vyvráceno básníkem latinským: „Scipio potřeboval sedmnáct dní, aby spálil Kartago, opuštěné obyvatelstvem; bylo třeba jedenácti, aby byla spálena Moskva, ač byla z veliké části zbudována ze dřeva. Kdyby byl Homer líčil dobytí Troje, nebyl by je vylíčil jako dobytí pevnůstky; byl by užil potřebného času, aspoň osmi dní a osmi nocí. Čteme-li *Iliadu*, cítíme každé chvíle, že Homer vedl válku; čteme-li *Aeneidu*, cítíme, že to dílo je od nějakého kantora, který nic nečinil a nic neviděl.“

Nesmíme si představovati, že císař byl vždy tak rozhodný, tak břitký ve svém oceňování. Naopak. Při mnohých věcech soudil, že nemá schopnosti rozhodovati, a odvolával se s prostotou, která je pěkná u ducha tak velikého, k literárním autoritám té chvíle. Nahlížel do Laharpova „Cours de littérature“ a prohlásoval: „To je soud rozumu.“ Měl opravdovou úctu ke vkusu a kritickému smyslu vrchního pokladníka Lebruna, dobrého humanisty, elegantního překladatele z řečtiny a latiny. Denně uváděl jeho mínění: „Lebrun mi říkal...“ a nesrovnával-li se s ním, zdálo se, že se omlouvá: „Lebrun tvrdil, že jen to, co je myšlenkou pravdivé, je výmluvné, a přece nelze popírat, že by Rousseau, v jeho očích sofista, nebyl výmluvný.“

Paul Frémeaux

Raději než večer, kdy se četlo a kdy všeliká díla a všelící spisovatelé byli probíráni, kde však se možná trochu příliš často vyskytovala tragedie, měli společníci Napoleonovi večery, kdy se rozmlouvalo, večery, kdy císař povolil svým vzpomínkám a bavil je vypravováním ze svého života.

Zabíhal rád ke svým prvním vítězstvím, líčil pocity, které měl on a všechen lid po vítězství u Lodi, Arcole a Rivoli: „Jaké nadšení! Jaké volání: Sláva osvoboditeli Italie! V pětadvaceti letech! Od té chvíle jsem tušil, čím bych se mohl stát; měl jsem pocit, jako bych byl unášen do povětří, viděl jsem zemi se rozkládati pod sebou.“

Rovněž rád hovořival o Egyptě a o konsulátě, vyvolával slavné dni nebo data své vlády zvláště šťastná: Slavkov, Jenu, Friedland, mír tylžský, setkání erfurtské, Eckmühl, Wagram, sňatek s arcikněžnou Marií Louisou, narození krále římského, slavnosti drážďanské.

Ale skoro zrovna tak často jednal o svých nehodách, rozbíral příčiny svého pádu tónem tak klidným, hlasem tak pokojným, že paní de Montholon, jak vypravuje, měla někdy tento podivný dojem: „Přicházelo mi na mysl, že jsme snad na onom světě a že slyším *Hovory mrtvých*.“

Napoleon litoval podniků ve Španělsku a v Rusku. Želel zrad na konci císařství. Těmto zradám se, až na řídké chvíle, nedivil, ani se pro ně nehoršil, „neboť,“

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

poznámenával, „velká většina lidí je slabá, nestálá, a poněvadž je slabá, hledá si štěstí, kde může, dobývá dobra nechť škoditi druhým a zasluhuje více soustrasti než nenávisti.“

Čeho nemohl pochopiti, byla jeho porážka u Waterloo. Bylo jí připisovati dešti dne 17. června, nevčasnému útoku jízdných granátníků Guyotových, chybnému postupu maršála Grouchy?... „Je to osud“, neustával opakovati. „I s vojskem o padesát tisíc mužů menším byl bych přece měl vyhráti bitvu... Ne pro sebe, pro nešťastnou Francii!“

V dny, kdy se císař takto oddal trudným vzpomínkám, kdy opět prožíval tragické chvíle své historie, stávalo se často, že řekl: „Měl jsem zemřít v Moskvě!... Má zřízení, má dynastie by se byly udržely... Můj syn by panoval...“

Svého syna měl stále na mysli. Nechtěl to však přiznati; jakýsi otcovský stud, stud hlubokých citů, nedovoloval mu to ukázati, odhaliti své srdce svým společníkům. Mluvil o vévodovi Zákupském skoro jen v minulosti: zřídka vyslovil toto jméno, ale každou chvíli, zdánlivě jako by si jen náhodou vzpomněl, přiváděl řeč na narození a první léta krále římského. A jeho něžná láska proniká také v potěšení, které měl dívaje se na špatné poprsí, v listech, které na počátku Zajetí marně posílal britské vládě, aby se mu dostalo zpráv o dítěti, v tom, jak horečně prohledával noviny, aby

Paul Fremoux

objevil řádek o něm, konečně a zvláště v tolika článcích, na tolika stránkách jeho závěti. Ve vzácných chvílích sdílnosti vyjadřoval nahlas tuto naději: „Mé mučednictví mu vrátí korunu.“

Zdalo se, že pokládá svůj konec za blízký. Zne-
pokojoval se záhadou života pošmrtného. „Císař,“
praví paní de Montholon, „zabýval se v Longwoodě
mnoho náboženstvím.“ Četl znova Starý zákon, pře-
hlédl evangelia, skutky apoštolů, epištoly sv. Pavla.
Hledal tam jistoty, nenašel jí a za večerních rozhovorů
se projevilo jeho zklamání těmito úvahami: „Žil Ježíš
Kristus? Myslím, že žádný dějepisec se o něm nezmi-
ňuje, ani Josephus. O temnotě, která zastřela zemi ve
chvilí jeho smrti, se nemluví... Zajisté, představa ně-
jakého Boha je nejprostší, ale proč tolik věr, tolik sy-
stémů od počátku světa? Nač Mojžíš, Konfucius, So-
krates, Mahomed?... Zdá se, že všechno jest jen orga-
nisovanou hmotou. Když jsem dal na honě vyvrhnouti
jeleny před svýma očima, viděl jsem, že to bylo totéž
jako vnitřnosti člověka. Člověk je jen bytostí doko-
nalejší než psi nebo stromy a žije lépe... Kde je duše
dítěte? bláznova? Duše se řídí tělem, roste s dítětem,
klesá se starcem. Je-li nesmrtelná, žila před námi, je
tedy zbavena paměti!... Co jest elektřina, galvanismus,
magnetismus? Tu leží velké tajemství přírody. Jsem
nakloněn mysliti, že člověk je výtvozem fluidů a o-
vzduší, že mozek vssává tyto fluidy a dává život, že

duše se skládá z těchto fluidů a že po smrti se vrací v éter, odkud je vssávají mozky jiné...“

— „Milý Gourgaude,“ končil císař obraceje se k tomu ze svých posluchačů, s nímž nejraději přetřásal otázky filosofické a náboženské, „milý Gourgaude, když jsme mrtvi, jsme opravdu mrtvi!“

Leč stávalo se také, že prohlásil: „Třeba býti bláznem, aby se tvrdilo, že zemřeme bez víry. Jest tolik věcí, kterých neznáme, kterých nemůžeme vysvětliti!“

Tak mívaly večery longwoodské v rozhovorech a čtení. Napoleon pozoruje u svých společníků vzrůstající se známky únavy, všeobecný sklon k spánku, otázal se náhle: „Kolik je hodin?“ Když mu odpověděli: „Jedenáct hodin“ nebo „půlnoc“, jevil uspokojení: „Zase něčeho dobyto na čas,“ řekl, „o jeden den méně! Pojdme spat.“

Zajisté čekal vystupuje na Sv. Helenu, že život tam bude bez radostí. Ale představoval si jej docela jinak, ukazoval se mu v duchu spíše melancholický než smutný: Nebude míti, myslil si, jakoby poslední lahody, že bude velikým klidem, odpočinkem po tolikerém zmítání! Vyrovnan se slávou bude okoušeti jakéhosi trpkého potěšení v nehybnosti a odloučenosti. Náklonnost a péče několika věrných ho bude odvraceti od jeho neštěstí; Angličané budou míti zřetel k jeho neštěstí.

A tu jeho žalárnici ho úmyslně mučili urážkami, unavovali trápením. A jeho okolí... jeho okolí mu pů-

sobilo více soužení než potěšení, více starostí než ú-
těchy. Nesvornost, různice panovaly v Longwoodě.

Dostí všeobecně se myslí, že osamocení a společná
utrpení lidi sbližují, nakloňují je k laskavosti a vzájemné
příchylnosti. To jest omyl. Když cestovatel Nansen se
nedávno vrátil ze své úžasné výzkumné cesty k sever-
nímu pólu, bylo právem jednou z věcí, kterým se di-
vili jeho přátelé, že mohl ve své polární poušti a v malé
prostoře sněhové chyše žít se svým druhem Johan-
senem osm dlouhých měsíců bez rozepře. Neustálý
styk, již tak nebezpečný v obyčejném životě mezi oso-
bami dobrovolně sdruženými, bývá ještě nebezpečněj-
ším mezi lidmi sloučenými násilím a které útrapy po-
puzují. Mezi zajatci, stěsnanými na úzký prostor, na
příklad mezi vyhnanci, které vyhnanství nutí, aby se
seskupili, bývá nedorozumění téměř osudné. S počátku
jsouce nakloněni k přátelství a plni vzájemné shovi-
vavosti, zahrnují se brzo výčitkami. Docházejí k tomu,
že se navzájem zdají sobě protivnými pro vady, které
se jim s počátku zdály bezvýznamnými, jejichž opa-
kované projevy však je rozdražďují tím více, že ne-
mají, čím se od nich chrániti. Nakonec se jim navzá-
jem vše zoškliví, nenávidí vše: vášně, výraz obličeje,
chování, až po slova a pohyby příliš často opakované.

Francouzi v Longwoodě sotva mohli uniknouti to-
mu zákonu. Jejich postavení bylo z těch, která působí
nepříjemně na povahy a nakloňují je k příkrosti. Jen

CESTA K LONGWOODU VE VÝŠI 1000 STOP

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

zlý osud je shromáždil. Podstupovali krutou zkoušku na ztraceném ostrůvku, jež jim zákazy, ohrady, cizí řeč a cizí mravy činily ještě smutnějším a omezenějším, na ostrově, kde samy poměry podnebné, nebe obyčejně nízké, mlha, která zahaluje a svírá, zdají se ztěžovati vazbu. Tři generálové, staří toliko službou, velmi mladí věkem, — když přišli na Sv. Helenu, bylo maršálu Bertrandovi sotva dvaatřicet let, Montholon a Gourgaud byli oba teprve dvaatřicetiletí, — byli tu před časem uvrženi v nečinnost po pohnutém životě císařství a po neobyčejných odyssejích vojenských. Dvě skvělé ženy, přivyklé společnosti a přepychu, hraběnky Bertrandová a Montholonová, trpěly osamocněním a nedostatkem. Jak by se nebyli stali všichni více nebo méně mrzutými a podivínskými?

Jejich společný cit, kult Napoleonův, nemohl jich udržeti pohromadě. Naopak, přispíval k tomu, že je odlučoval. Oč se měli v bezvýznamnosti svého nového života zajímati a s čím se zabývati, ne-li spory o přednosti u geniálního muže, jemuž se podívovali, u panovníka, jehož chtěli následovati? Po všechnu dobu vyhnanství bylo takto němé soupeřství a třenice mezi domácnostmi Bertrandových a Montholonových. Podle práva jeho úřadu mělo se správy císařského domu dostati vrchnímu maršálkovi; ale bydlil mimo dům, a jeho manželka, vždy smutná, vždy naříkající na nudu, zabírala ho trochu příliš: jeho místo zaujal hrabě de

Paul Frémeaux

Montholon. Vrchního maršálka to trápilo, a paní Bertrandová a paní Montholonová se chovaly pro tuto věc a pro rozličné jiné žárlivosti k sobě velmi chladně a sotva se navštěvovaly.

Leč ještě více se popuzoval a nejméně společenským se ukazoval generál Gourgaud. Vedla ho k tomu jeho povaha a rovněž tak okolnosti. Máme jeho podobizny. Význačný rys jeho tváře jsou vyčnívající ústa, pod nimiž brada náhle ustupuje. Všechn člověk je v této spodní části obličeje, kde se nemůžeme zdržeti, abychom nenacházeli jakési podoby s kousavým psem, vždy pohotovým zaštkati a kousnouti. Jeho pobyt na Sv. Heleně byl nepřetržitou řadou hlučných stesků a vášnivostí. Stesků pro ubohou starou matku, která zůstala; věříme-li mu, ve Francii bez pomoci, a pro niž po devětadvacet měsíců střídavě žádá a zase odmítá pensi; stesků pro svou mladost, odsouzenou k bezženství a omezenou na mulatky; a také stesky pro svou zkaženou kariéru, pro oběť a oddanost, které nejsou oceňovány podle své hodnoty. Vášnivých zlostí proti hraběti de Las Cases v Briars, poněvadž Las Cases je té doby jediný, kdo se sdílí s Napoleonem o těsný byt. Zlosti proti hraběti de Montholon od usídlení v Longwoodě, poněvadž Montholon zaujímá u tabule místo, které právem, jak se domýšlí, náleží jemu. Nesčíslných hněvů pak pro jiné otázky předního místa, pro všecko, pro nic: pro akvarel, na němž Marchand, prostý ma-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

líř a nováček, namaloval ho příliš daleko od Jeho Veličenstva, pro stručnou pochvalu, kterou Veličenstvo vyslovalo o vojenských schopnostech maršálka Bertranda, pro skvost, jež císař podává paní de Montholon. Žárlivost Gourgaudova neodpočívala nikdy. Netroufali bychom si tvrditi, že nežárlil dokonce na děti svých druhů vyhnanců, když jim Napoleon k svátkům nebo narozeninám rozdělával bonbony a je laskal.

Nikomu na Sv. Heleně nebylo snáseti více od chyb této povahy než tomu, o němž bychom čekali, že byl chráněn proti nim, jak velikostí svého neštěstí, které přikazovalo tolik šetrnosti, tak přísnou etiketou zavedenou v Longwoodě. Ale zachovávaly-li se určité formy povinné úcty, dovoloval císař svým důvěrným přátelům velikou svobodu smýšlení, nejvyšší volnost řeči; v něm se skrýval pod přísným panovníkem člověk velmi trpělivý a velmi dobrý. Gourgaud to věděl a přes oddanost, jež velikost vynášel, zneužíval toho bez rozpaků a bez milosrdenství. Deník, jež zanechal, uvádí v úžas. Jeví se tam v rozmluvách se svým pánem neustále protivným, jak sám přiznává, neustále podrážděným, někdy drzým, kdežto Napoleon zůstává klidný, mírný, smířlivý. Jako příklad lze uvésti kteroukoli z těch malých domácích scén Zajetí. Neměnným důvodem k nim jsou nesmyslné rekriminace a věčná pense. Uvedeme-li jednu z nich, bude to, jako bychom je vypravovali všecky.

Paul Frémeaux

„Ať jsme byli spolu v jakémkoli napětí,“ pravil jednoho odpoledne císař generálovi, „nemáte práva odmítati, co chci učiniti pro vaši matku. Ostatně, chci to učiniti, abych odměnil vaše dávné služby, k ničemu vás to nezavazuje. Budete moci odejít, kdy budete chtít, ale bylo by mi urážkou, kdybyste setrval ve svém odmítání. Jednáte se mnou jako rovný s rovným, myslíte, že jsem ledajaký člověk, že tak jednáám? Špatně jste rozuměl tomu, co jsem onehdy řekl. Neřekl jsem vám, že vaše smýšlení je zjištné, nýbrž že vaše slova se zdají býti slovy člověka zjištného, a vy jím jistě nejste. Maje výtečné srdce, jmění, schopnosti, příliš rád máte spory. Snažíte se vždy odporovati mi, vyvracetí mne. Tvrdím-li nějakou věc, hned užijete své logiky — a zajisté, máte ji — a své obratnosti, abyste hleděl na otázku s nějakého stanoviska opačného. Mluvil jste mi o soužení za doby Las Casesovy. Jaké jste měl právo pokládati za špatné, že jsem se s ním často stýkal? Jste žárliv na všecko...

„Abychom se vrátili k věci, opakují vám, že jsem vás nikdy neprosil, abyste odešel. Řekl jsem vám, že neuvyknete-li na Sv. Heleně, nesnesete-li toho postavení, bylo by lépe, kdybyste odešel!“

— „Sire,“ přerušuje ho Gourgaud pyšným tónem, „co je nesnesitelné, to není Sv. Helena sama o sobě, nýbrž nedobré způsoby Vašeho Veličenstva!“

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

— „Nejednám s vámi přece špatně,“ pokračuje mírně císař a znovu se namáhá, aby přesvědčil a uklidnil svého nerozumného pobočníka.

Někdy se mu to podařilo trpělivostí a dobromyslností, s níž ho nazýval „Gorgo, Gorgotto, můj synu Gorgo“, tahaje ho přátelsky za ucho, poplácáváje ho laskavě po tváři. Ale to nebylo nikdy déle než na jeden den. Druhého dne měl zuřivec zase „své mušky“, jak říkal Napoleon. Osobně jsa nesnesitelný rozjitřoval ještě k tomu svým zasahováním roztržku rodin Bertrandových a Montholonových. Císaři souženému spory, unavenému rekriminacemi, nezbývalo někdy, než se odhodlati k tomu, aby se uzavřel ve svém pokoji, raději tam obědval smutně a sám, než u společné tabule. Nakonec se rozzlobil také, cítil, že se stává sám podrážděným a trpkým; jeho duševní rovnováha, jeho klid jej opouštěly.

Prudký výstup jej zbavil společníka, jemuž bez přílišné nadsázky mohl učiniti tuto trpkou výčitku, která jej co do zlomyslnosti řadí vedle Hudsona Lowea: „Vy a guvernér, vy mi hodně ztrpčujete život!“ Gourgaud, jenž sužoval všecky, vinil každého ze zlých skutků sobě učiněných. Nejvíce však si mohl stěžovati, jak se domníval, na hraběte Montholona: hrabě Montholon mu škodil u Jeho Veličenstva, hrabě Montholon jej všude předcházel, hrabě Montholon vyluzoval od císaře tak málo štědrého vůči jiným! — báječné sumy.

Oběť hraběte Montholona, dohnána byvši k nejhoršímu, umínala si vyzvati jej na souboj a odjeti pak ze Sv. Heleny.

Třeba ještě uvéstí výjev, jemuž toto dvojí rozhodnutí bylo podnětem. Dokončí obraz té osobnosti, jeho pýchy, jeho ztřeštěné žárlivosti, jeho prchlé nedůtklivosti a jeho domnělých křivd. Vypravování je od něho samého :

„Prosím Vaše Veličenstvo,“ oznamuje Gourgaud Napoleonovi, „abyste mi dovolil odejítí: nemohu snésti ponížení, v němž mne chce Vaše Veličenstvo udržovati. Konal jsem vždy svou povinnost; nelíbím se Vašemu Veličenstvu, nechci býti nikomu na obtíž...

„Císař se rozhorluje, prohlašuje, že může jednati s panem a paní de Montholon, jak se mu líbí. Velmi rozzloben praví, že bych měl býti v dobré vůli s panem de Montholon, že bych měl jítí k němu. „Sire, příliš mi ublížili, ale nečiním dobře, mluvím-li o tom Vašemu Veličenstvu; je třeba, abych mluvil s panem de Montholon.“ Vztekle zvolá císař: „Hrozíte-li Montholonovi, jste zbojník!“ Nazve mne vrahem, rozhorlím se tak jako on a ukazuje mu svou hlavu, pravím: „Několik měsíců jsem si nedal stříhati vlasy; nedám si je ostříhati, dokud se nepomstím člověku, který mne přivedl v zoufalství! Vaše Veličenstvo mne nazývá zbojníkem. Zneužívá úcty, kterou mám k Vašemu Veličenstvu. Vrah! nemyslím, že by se mi mohlo tak říkati;

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

nezabil jsem nikoho, mne chtějí vraždit! Chtějí mne umořiti sužováním!“ — „Zakazuji Vám ohrožovati Montholona, budu se bítí za něj, jestliže vy sám... stihne vás má kletba!“ — „Sire, nemohu se nechati týrati, abych neudeřil na původce... to je přirozené právo... jsem nešťastnější než otroci, pro ně jsou zákony a pro mne jsou jen zákony rozmaru. Nikdy jsem se nedopustil nízkosti a nikdy se nedopustím.“ Jeho Veličenstvo se trochu umírnilo: „Nuže, budete-li se bítí, on vás zabije!“ — „Dobrá, sire, bylo vždy mou zásadou, že je lépe zemřítí čestně, než žítí s hanbou.“ To se dotkne císaře, který se zase rozzlobí. Vrchní maršálek se opírá o zeď, nepromluví ani slova; marně ho vyzývám a žádám, aby prohlásil, že již dávno ho prosím, aby řekl Jeho Veličenstvu, že nemá pravdu, když mi tolik křivdí, že v té věci udeřím na pana de Montholon; Bertrand neodpovídá nic. Jeho Veličenstvo tvrdí, aby jej poštvál proti mně, že jsem pomlouval jej a jeho ženu. Vidouc mou rozhodnost a vyčerpavši všecky své úskoky, táže se mne Jeho Veličenstvó, co chci... míti přednost před Montholonem... aby Jeho Veličenstvo obědvalo vždy s námi... navštěvovati je dvakrát denně? Rozhořčen jsa, opakuji, že vrah, zbojník, nesmí nic žádati. Tu se mi císař omlouvá: „Zapomeňte, prosím, jak jsem se vyjádřil...“ Cítím, že ocha- buji, a svoluji, že nevyzvu Montholona, rozkáže-li mi to Jeho Veličenstvo písemně. Slibuje mi to...“

Paul Frémeaux

Po několika dnech se Gourgaud Napoleonovi poroučel a ten mu přese vše jsa dojat, naposled popláčával tvář a pravil: „Uvidíme se na jiném světě. Nuže s Bohem!... obejměte mne!“ Dne 14. března 1818 vydal se na cestu do Evropy, dostav k tomu povolení v Plantationu. V téže chvíli rodina Balcombů, jsouc terčem nepřátelství Hudsona Lowea, prchala také z ostrova. Před svým odjezdem přišly Betsy a její sestra Jana k císaři. Podal jim na památku dva ze svých krásných porcelánových talířů naplněných bonbony. Guverner je přinutil, aby vrátily ten dar, přijatý bez jeho svolení.

Opouštěje Longwood prohlásil Gourgaud: „Jeho Veličenstvu nikdy nebude třeba se báti, že bych vypravoval, co se zde děje.“ Nedostál v slově. Jsa ještě rozzloben a stále podrážděn, vynesl státnímu podtajemníku Jindřichu Goulburnovi věci, kterých nelze označiti pravým jménem, směs pravd, které by byl měl zamlčeti, a lží, nad nimiž by se byl měl začervenati. Tento anglický úředník byl velmi rád, slyše od něho, na příklad, „že generál Bonaparte, co se týče jeho tělesných sil, není značně změněn. Ale jako na každého, kdo se s ním často stýká, působí i na doktora O'Mearu jeho vliv, a lékař, dav se jím oklamati, podává o jeho zdraví výpovědi nepřesné.“

Dávno si stěžoval Hudson Lowe lordu Bathurstovi na lékaře Napoleonova. Na počátku Zajetí svolil O'Meara-

Poslední dnové Císařovi

ra, bydlící u císaře, že bude zpravovati Plantation o tom, co vykonáváje svůj úřad mohl věděti o denním životě v Longwoodě. Ale guvernér žádal podrobností příliš úplných, chtěl věděti i hanlivé řeči a pojmenování, které byly vyvolávány jeho povahou a jeho činy. Brzo pojal nenávist k podřízenému, kterého nutil, aby mu opakoval *sicilské pochopy, žalářníky, pitomce, štábní písaře a katy* Napoleonovy. Poměry se napínaly, strhly se výstupy. O'Meara oněměl. Zločin, kterého nebylo lze prominouti v očích velkého inkvizitora svatohelenského! Třeba ovšem také přiznati, že anglický lékař naproti tomu si způsobil výtky odůvodněné: jeho sympatie se klonila čím dále tím více k císaři; podával mu novinky z ostrova, — jak jsme viděli, — opatřoval mu noviny, vykonal mu vůbec mnohou zapověděnou službičku. Ti, kdo se horší na Zajetí, nesmějí napodobovati jeho chvalořečníky; třeba, aby mluvili pravdu neomezenou. Mohou ji říci. S jejich stanoviska při tom soudě lze všeho hájiti, vše omlouvati. O'Meara jako britský poddaný, námořní lékař, mající hodnost a povinnosti důstojníka, měl na sobě viny, ale tyto viny byly jen úslužnosti, vzněty šlechetnosti, které omlouvá dostatečně ošklivý způsob sužování, vymyšlený proti geniu a neštěstí. Jak poznamenal Napoleon, muž, který se tím provinil, byl jinak oddaným služebníkem své vlasti: nebyl by nadržoval útěku ani svou podporou, ba ani svým mlčením.

Paul Frémeaux

Přes nepřátelství Hudsona Lowea se O'Mearovi podařilo udržeti se několik let v Longwoodě. Měl v Londýně vlivné ochránce, z nichž jeden byl ministrem, lord Melville. Udržoval s úředníkem admirality, jehož jméno bylo Finlaison, jakousi poloúřední korespondenci, kterou čítali členové vlády a shledávali ji plnou zajímavosti. Konečně, a to především, lord Bathurst se obával způsobiti pohoršení, kdyby jej odňal Napoleonovi, o němž anglická oposice tvrdila, že je churav.

Když však generál Gourgaud představil císaře jako kvetoucího zdravím a doktora O'Mearu jako oklamaneho, bylo snadno odporovati oposici, a přátelé lékařovi jej opustili. Dne 25. července 1818 dostal Hudson Lowe dovolení, aby naložil se svým nepřítelem podle své vůle. Dal ihned rozkaz, aby byl zatčen a odveden z Longwoodu, aniž mu bylo dovoleno rozloučiti se s Napoleonem. Doufaje, že u něho najde kompromitující listiny, dal za jeho nepřítomnosti otevřítí jeho vaky a vypáčiti jeho psací stůl. Při pátrání, které nemělo výsledku, zmizely skvosty a cenné věci, dary císařovy. O'Meara, jenž se měl vrátiti do Anglie a pozbyti své hodnosti a jež zatím drželi jako zajatce na lodi na odjezdu v přístavě jamestownském, stěžoval si u admirála Plampina, svého přímého představeného. Stížnost marná! Plampin, jak si můžeme mysliti, schvaloval všechny činy Hudsona Lowea; do únavy křičel jedním hlasem s guvernérem: „Ten padouch O'Mear-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

ra!“ Jen na oko bylo vykonáno vyšetřování; lékař nespatriil nikdy svého majetku.

Odchod jeho lékaře, následující tak brzo po odchodu jednoho z císařových společníků, dotkl se Napoleona bolestně. Nemohl si již od té chvíle zapírat, že postupně se rozkládá prázdno kolem něho — prázdno, které hrozilo, že bude úplné.

R. 1816 viděl, jak mu odvedl Hudson Lowe hraběte Las Cases a jeho syna Emanuele, kapitána Piontkovského a tři služebníky: Rousseaua, Santiniho a jednoho z bratří Archambaultů.

Nyní — za rok 1818 — jeho společnost zřídla ještě více, jeho dům se vylidňoval dále. Několik neděl před odjezdem generála Gourgauda podával jednou večer správce domu Cipriani císaři oběd, když ho najednou schvátily prudké bolesti ve vnitřnostech; upadl na zemi a svíjel se tu, vyrážíje hrozné křiky; po dvou dnech, 26. února, zemřel. V měsíci květnu potom vrchní kuchař Lepage, stav se zasmušilým a podivínským, prohlásil, že nemůže již snésti pobytu na Sv. Heleně, šel požádati do Plantationu, aby se směl vrátiti do vlasti do Evropy, a bylo mu to povoleno. Bernard, sluha maršálka Bertranda, učinil po něm, zachvácen byv také steskem po domově asi v době, kdy doktor O'Meara odcházal z ostrova.

Na počátku 1819 byla francouzská kolonie v Longwoodě zmenšena na polovici svého původního počtu.

Paul Frémeaux

Napoleon si nezachoval jiné společnosti, než rodiny Bertrandovu a Montholonovu, neměl jiných služebníků, z těch, kteří s ním přišli, než dva komorníky Marchanda a Saint-Denise, stolníka Pierrona, myslivce Novverraza, lokaje Gentiliniho a pikéra Archambaulta staršího. „Bude-li tak dále,“ pravil smutně Marchandovi, jehož oddanost pokládal za neměnnou a který byl mlád, sotva sedmadvacetiletý, „bude-li tak dále, nezůstane zde nikdo než ty a já. Budeš mi předčítati, zatlačíš mi oči a vrátíš se do Francie a budeš žíti ze jmění, které ti odkážu.“

Zase uplynulo šest měsíců a Napoleonovi bylo se rmutiti pro novou ztrátu. Hraběnka Montholonová, trpíc neuhem jaterním, vstoupila na loď, aby odplula do Evropy. Ve chvíli, kdy loď, která ji odvážela, se chystala zdvihnouti kotvu a vyplouti z rejdy jamestownské, psal jí její manžel: „Císař projevuje velký zármutek pro tvůj odjezd. Slzy jeho tekly pro tebe, snad po prvé v jeho životě.“

Hle, co učinili z malé společnosti longwoodské za dobu kratší čtyř let guvernér Hudson Lowe, nemoci a nuda; nuda především, nesnesitelná nuda Sv. Heleny! Nuda zachvacovala jako epidemie po sobě služebníky Napoleonovy; nuda hrozila, že mu odejme do posledního jeho společníky ve vyhnanství. Nudě bylo z části přičítati útěk generála Gourgauda a před tím zvláštní chování Las Casesa, který byv vyzván Hudsonem Lo-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

wem, po svém zatčení, aby se vrátil do Longwoodu, odmítl, udávaje tento okázalý, ale ubohý důvod, že *byv zhanoben libovůlí nemůže se ukázati před císařem*. Nyní také hrabě Montholon jsa ponoukán nudou, mluvil o tom, že pojedě za svou manželkou do Francie, a paní Bertrandová, kterou nuda nepřestala trápit, naléhala denně více na vrchního maršálka, chtějíc ho přiměti, aby odešel z ostrova.

Nikdo však netrpěl tolik nudou jako ten, jež všichni chtěli opustiti. Dni na Sv. Heleně, dlouhé a protivné každému, zdály se Napoleonovi hrozně smutné a prázdné. Trochu čtení, trochu rozhovorů, pojednání dějepisná, šachy a karty, stačilo toto málo, by se zaměstnal nebo i jen rozptýlil muž, jenž ještě včera ovládal polovici Evropy; náčelník státu, který v Tuileriích na svých ministrech žádal skoro jen, aby byli tajemníky, diktoval všecky své listy, řídil osobně všecky obory ohromné říše, finance, veřejné práce, spravedlnost, vyučování, kult, věci zahraniční, loďstvo a válku, a čině to, nacházel ještě času pro representaci, volné chvíle pro čtení, pro hovory?

Mohl-li na ostrově, i kdyby jej byl prochodil od rána do večera po délce i po šířce, dosti učiniti své čílosti tělesné, ukojiti neodbytnou potřebu pohybu, dobytelský, který vykonal pochody nejznačnější? Zdaž se utěšuje uvězněný lev, obchází v kleci, ilusí prostoru a volnosti? Hned prvního roku vyhnanství omrzely cí-

saře vyjížďky v kočáře po dráze příliš omezené na dvou nebo třech cestách. Jeti koňmo? Sotva měl, jak poznamenal, uvnitř mezi jemu vykázaných, kde by se rozjel krátkým cvalem. Procházeti se pěšky? Znal každou akacii, každý chumáček trávy, každý oblázek na planině longwoodské.

Jako opakování nudných procházek působilo mu nezbytně nechuf, kterou pocífoval denně více, to, že bez ustání pokračoval znovu v těchže rozmluvách s těmiže lidmi, začínal znovu tytéž partie karet nebo šachů s týmiž hráči, prolistovával stokráte tytéž knihy chudé knihovny. I jeho vlastní paměti ho nakonec již nezajímaly. Zanechal jich.

Prostřed r. 1819 ukončil Napoleon vše, co zanechá z paměti o svých válečných výpravách a o svém životě; spokojí se napříště tím, že poopraví některé jejich části. Rozšíří-li ještě své literární dílo o několik stránek, budou se tyto stránky týkati jiných věcí, poněkud odlišných. Hlavně aby si zkrátil nejhorší noci, kdy nemůže spáti, bude na příklad diktovati hrabatům Bertrandovi a Montholonovi: *Přehled válek maršála Turenna a Přehled válek Fridricha II.*; Marchandovi *Nástin válek Julia Caesara*, poznámky o Voltairově *Mahometu* a Vergiliově *Aeneidě* a... stručnou úvahu o samovraždě!

Že přerušil své dějiny, jedinou účinnou kratochvíli svého zajetí, pro to uvedl císař sám sobě několik omluv.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Pozbyl dvou ze svých tajemníků, Las Casesa a Gourgauda, dvou z těch spolupracovníků, s nimiž uvažoval a mluvil o svém vypravování, dříve než bylo napsáno. Dokladů téměř nezbytných se mu nedostávalo: celých ročníků *Moniteura*, jeho listů, jeho rozkazů, nových publikací vojenských a politických. Nakonec se domníval, že mu slábně paměť, z níž mu bylo neustále čerpati. Není pochyby, takové závady ho mohly odrážeti. Ale necháváje práce, povolil zvláště všeobecné nechuti, která se ho zmocňovala. Duševně zrovna tak jako tělesně upadával v tu nečinnost, v tu netečnost, která působí, že se řekne o všem s posunkem malomyslnosti: „K čemu!“

Někdy se tomu chtěl vzepříti. Stávalo se, že po dopoledni, ztráveném v úplné nečinnosti na pohovce ve svém pokoji, přišel odpoledne do kabinetu topografického pevně jsa rozhodnut, že bude pokračovati ve vypravování svých výprav, že se bude zabývati shledáváním pomůcek a potřebnými poznámkami. Prohlížel některé mapy, prolistoval některé brožury, pak odcházel, brzo unaven, od stolu obtíženého papíry ke skleněným dveřím, kudy se šlo na verandu. Stál tam po celé půlhodiny, bubnoval na tabulích, pozoroval, jak racci obletují vrchol Flagstaffu, a hleděl zasmušilýma očima za průvodem mraků na nebi, které tam bez konce obnovoval pasát. Často maršálek Bertrand a hrabě de Montholon, byli-li tam, a Noverraz, jenž měl

službu v pokoji, slyšeli ho šeptati: „Jaký kříž! Jaká nuda!...“

Zprávy podané kronikami činí možným představit si dosti přesně dni císařovy v Longwoodě, domýšleti se jejich smutnosti. Leč dni jsou jen polovicí, menší polovicí muk Sv. Heleny. Jak si učiniti pojem o nocích, kdy Napoleon, který nikdy nemohl mnoho spáti, nemá u sebe ani svých společníků ani svých sluhů, zůstává sám se sebou, trpí bez svědků? „Mluvíte o svých žalostech,“ pravil jednou Gourgaudovi, „a já, jaké žalosti já jsem měl, co věci si musím vyčítati! Myslíte, když se probudím, že neprožiji hrozných chvílí, připomenuli si, čím jsem býval, a vidím-li, kde jsem nyní?“

Za těch nocí bezesných, kdy císař hledaje brzo tu, brzo tam spánku, který se mu vyhýbá, chodí od malého železného lůžka v ložnici k malému železnému lůžku v pracovně, nebo zůstává mimo lože a hale se v svůj pikový župan, kráčí se skloněnou hlavou a s rukama na zádech po délce těmi dvěma místnostmi, jaké myšlenky ho zaměstnávají, dotírají na něj? Lze se některých dohadovati jen podle rozmluv ve dne.

„Nikdo,“ prohlásil ušlechtilé doktoru O'Mearovi, „nikdo není vinen mým pádem než já. Byl jsem svým hlavním nepřítelem, strůjcem svých neštěstí.“ A svým obvyklým posluchačům večerním: „Chtěl jsem dosáhnouti příliš mnoho... Kéž by mne byla zabila koule

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

z Kremlu! Dějiny by mne byly postavily po bok Alexandrovi a Caesarovi, kdežto nyní nebudu skoro nic!“

Představoval si příliš velikou ránu, kterou jeho slávě zasadily jeho pohromy, začínal pochybovati o svém díle. Je pravda, nezdařilo se mu materiální dobytí Evropy, ale nepovedlo se mu její dobytí morální? Francouzská myšlenka rovnosti a duch reformy, hlásané jím, synem revoluce, chystaly se bořiti všude velké i malé tyranie, vyhubiti absolutismus, zlořády a výsady, vymaniti národy a poháněti lidstvo dále. Zdá se, že na Sv. Heleně mu toto pomíjení jeho úlohy často unikalo. Nejspíše za svých chmurných nočních úvah usuzoval z patrného neúspěchu svých válek na pošetilost své politiky, pokládal za marné své tažení světem i svou diktaturu nad národy; především byl zasažen svým osobním neštěstím a svou nynější nicotou.

Co mu zbývalo z tolika vítězství a z tolika království, z toho, že rozšířil Francii tak daleko za její hranice přirozené, až k Labi na severu a až k Tiberu na jihu; z toho, že zabral, aby je dal knížatům ze své rodiny, Holandsko rodu oranžskému, Neapolsko a Španělsko Bourbonům, Milánsko, Tyroly a Benátsko Rakousku, Vestfálsko kurfiřtům německým a Prusku; z toho, že měl říši rozsáhlejší, než byla říše Karla Velikého, že vztyčil své orly na čtyřech koncích pevniny, že vítězně vjel skoro do všech hlavních evropských měst — co mu zbývalo? Nic než tyto stříbrné hodinky,

Paul Frémeaux

před nimiž někdy zarazil svou noční procházku... hodinky Friedricha II., které nazítří po bitvě u Jeny, když navštívil jako vítěz zámek postupimský, spatřil na stole a vstrčil do kapsy!

A bolestně probíral Napoleon postup svého pádu, stupně, na nichž by se byl pád mohl zastaviti a nechatí ho ještě velmi velikým. Proč r. 1813 neuzavřel míru v Praze? Byl by zůstal císařem francouzským a králem italským. Proč nepřijal pozdějších návrhů frankfurtských? Byl by zachoval Francii s velkolepou přirozenou hranicí Rýna. Proč aspoň nepodepsal podmínek chatillonských z r. 1814 zůstavuje si budoucnost?

A proč také, proč, když jeho ctižádost zmoudřela a chtěla zavést nové způsoby vládní, proč neměl zdaru při svém posledním pokuse u Waterloo!

Waterloo! V mnohé noci bylo Napoleonovi taktó přemýšlejícímu probíratí znova tuto bitvu, jejíž ztráty nechápal. Noční přehlídku vojska, kterou v mysli vytvořil německý básník, jistě konal: vyvolával své „bručáky“ z hrobu, křísil svou starou gardu, vybízel své mrtvé škadrony, aby se vrhaly v boj a útočily znova, aby mu vrátily trůn a svobodu jeho ducha. Ale stále se ozývaly před jeho dveřmi kroky anglických hlídek.

Ubohý muž! ano, ubohý muž! jak praví Henry. Dopustil-li se chyb, jakými mukami za ně pykal! Přišla-li kdy v nějakém životě lidském podobná strast po takové slávě, podobný pád po takové moci?

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Míti kdysi obydlím Tuilerie, Elysée, Saint-Cloud, Trianon, Malmaison, Fontainebleau, Compiègne, Rambouillet, míti kdysi paláce v Bruselu, Amsterdamě, Mohuči, Turině, Parmě, Florencii a Římě, procházeti kdysi Postupímí, Schönbrunnem a Kremlem a nakonec dojíti do tohoto baráku, do těchto lepenicových zdí a pod tyto lepenkové střechy, do Longwoodu!

Z Napoleona, císaře francouzského, krále italského, protektora rýnského spolku, prostředníka konfederace švýcarské, státi se zase z posměchu generálem Bonapartem! Zachoval-li si aspoň nějaké jméno? Hudson Lowe a lord Bathurst shledávali zábavným nazývati ho ve svých listech stídně generálem Bonapartem, zkrátka Bonapartem, Buonapartem nebo Buonapartém!

Po vládě nad osmdesáti miliony duší se octnouti pod mocí anglického úředníka! Býti povinen vydávati mu účty ze svých výdajů, ze svých kroků, ze všech svých činů! Nemoci přijímati návštěv, kromě těch, které dovolí, nemoci čísti knih a novin mimo ty, které se mu uráčilo propustiti, a nemoci psáti ani své matce, ani své ženě, ba ani svému synu, aby ten cizinec nebyl třetím v důvěrnosti a něžnosti jeho listů!

Jednu chvíli byla mu jakási naděje p^odporou v těchto mukách. Liberální oposice v Anglii neschvalovala ponižování, způsobu, jak se s ním nakládalo, prohlášovala, že jeho věznění je proti mezinárodnímu právu. Člen britské šlechty, lord Holland, se učinil jeho ob-

hájcem v parlamentě. U dvora, jak věděl, byla mu nakloněna vlastní dcera vladařova, princezna Charlotta. Ale princezna Charlotta zemřela r. 1817. Leč ani tehdy ani potom liberálové angličtí nevystřídali konservativců v čele veřejné správy. Ostatně, kdyby se stal lord Holland prvním ministrem, propustil by jej na svobodu? Strany politické panují střídavě v Londýně, politika se tam sotva mění. Myslíti, že se mu někdy dovolí, aby odešel do Spojených států a žil tam jako soukromník, nebo aby skončil své dny v Anglii jako host, jako obtížný host, kterého by bylo třeba hlídati, bylo, uvážíme-li to, střízlivě, ilusí.

Dají mu aspoň jiné vězení? Ne, žádné by se nejevilo tak jistým, jako toto. Prostřed roku 1819, téměř po čtyřech letech zajetí, císař již o tom nepochyboval: muka na Sv. Heleně, jeho kříž, jak říkával, potrvají tak dlouho jako on sám. A pozbyv veškeré naděje, nečekaje od budoucnosti nic než zhoršení zla, býval někdy zachvacován obavou, cítil strach: strach z příliš dlouhého života.

Živořiti léta a zase léta na této hromadě skal, obléhané vlnami, větrem a mlhami, — pod tím chmurným nebem, zakaleným deštěm, — v tom vlhkém baráku, znepokojovaném krysami! Zvolna tu stárnouti! Jako předmět zvědavosti a politování pro Angličanky, ženy úředníků nebo důstojníků, které navštěvovaly ostrov vracejíce se z Indie, dočkati se zde v Longwoodě věku

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

sešlosti a nemocí! Když tolik se zřítilo, státi se tu sám zříceninou; býti jednoho dne neduživým, dýchavičným, míti katary, dnu, — a nakonec snad dělati pod sebe! Fi!

Člověk, řekl Goethe v podobě paradoxu, v němž je kus pravdy, žije tak dlouho, dokud má pevnou vůli nezemřítí.

Napoleonovi se již nechtělo žíti.

Kapitola 5.

CÍSAŘOVA CHOROBA

Již dávno bylo tělo císařovo nemocno, zrovna jako jeho duše.

Než přišel na Svatou Helenu, těšil se Napoleon ze zdraví neobyčejného, uvážíme-li závratný postup jeho životní dráhy, jeho úsilovnou činnost na všech stranách, spotřebu tělesných sil, které vyžadovaly výkony, jejichž skutečnost předčí vybájené práce Herkulovy. Goethe, abychom uvedli znova velikého básníka německého, poznamenává s podivem: „Nazývali ho často *mužem ze žuly*. Slovo je správné. Čeho nemohl vyžadovati, čeho nevyžadoval od své osoby? Od žhavých písčin syrských až k sněhům moskevským, jaká nekonečnost pochodů, bitev, nocí pod širým nebem! Jaké trampoty a jaké nedostatky! Málo spánku, málo jídla a neustále napjatá činnost mozková! Uvážíme-li vše, co ten muž vykonal a vytrpěl, zdá se, že by byl měl býti ve čtyřiceti letech vyčerpán do posledního atomu. A nikoliv! V tom věku viděli jej ještě postupovati, dosud dokonalého hrdinu!“

Sotva že jako dělostřelecký důstojník, jako generál, konsul, císař, pociťuje nějaké nevolnosti, uhoní si ně-

které nemoci. Neuralgie v obličeji, podle Bourienna, dávení žluči, podle Menevala, to byly nevolnosti. Nemoci vlastně tak řečené má jen dvě. Trpí jednu dobu v Itálii zlatou žilou; jednu chvíli si tam stěžuje na chorobu měchýře, na řezavku, kterou připisuje ostrému horskému vzduchu. Později se tyto neduhy objevují občas zase. Nejsou však ničím vážným a znepokojujícím, a i za posledních a zlých dní císařství, za hrozných let 1812, 1813, 1814 a 1815 zachovává Napoleon svou životní sílu a svou vytrvalost úplně a skoro nedotčené.

Pak přijde Zajetí.

Za své plavby z Evropy na Sv. Helenu a za sedmi-nedělního pobytu v Briars má se císař dobře. Pozbývá jen — a k tomu si může spíše gratulovati — trochu tělnatosti, která překvapila, když se vrátil z ostrova Elby, a která hrozila, že se stane přílišnou.

Usadí se v Longwoodě. Asi šest měsíců zůstává tam jeho zdraví dobré. Ale Husson Lowe začal své úřední výkony a své sužování. Zmenšil z dvanácti na osm mil obvod okresu, kde se Napoleon směl pohybovati bez stráží. A denně pozměňuje a přemisťuje nějaký obvod. Na místě včera dovoleném zarazí zítra stráž procházku císařovu. Ten se ohrazuje proti takové libovůli a ostatním urážkám guvernérovým tím, že se omezí na obvod čtyř mil, jež ohraničuje určitě nízká zeď, jež přísluší takřka k jeho domu a z něhož mu němohou odpírati nic.

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Bohužel, prostor je těsný a procházka po něm hrozně jednotvárná a smutná. Tak za všecku druhou polovici r. 1816 císař se jen jednou projel tryskem na koni a desetkrát nebo dvanáctkrát v kočáře. Jeho vycházky pěšky, ač méně řídké, nejsou také dosti časté ani dosti dlouhé a brzo se jeho zdraví kazí.

Oběh krevní byl u Napoleona neobyčejně zvolný. Často jeho tepna bila čtyřiapadesátkrát nebo pětapadesátkrát za minutu: „Nikdy jsem necítil svého srdce bítí,“ poznamenal; „mohlo by se mysliti, že žádného nemám.“ Tvrdí se, že doktor Corvisart ho kdysi upozornil, že jeho oběh krevní, přestane-li jednou vésti život velmi činný, ještě se zvolní a že z toho bude míti všeliké nepříjemnosti: zvláště chladné a oteklé končetiny. Tato předpověď se splnila. Nohy císařovy otekly, bylo třeba třením je rozehráti. Kromě toho trpěl skoro bez přestávky bolestmi hlavy; bolestmi v krku a otoky. Jeho zuby, tak krásné, se kazily; ráz na ráz musil mu O'Meara vytrhati tři stoličky. Anglický lékař jej napomínal, aby vycházel častěji a chodil déle: „Jak se pohybovati,“ odpověděl Napoleon, „na ohavném ostrově, kde nemůžete jíti míli, abyste nepromokl? Na ostrově, na nějž si Angličané, vlhku zvyklí, sami stěžují! Na proklatém ostrově, kde po většinu roku není viděti ani slunce ani měsíce! Pořád dešť a mlha! Nenávidím ten Longwood, pouhý pohled na něj působí mi trudno-
myslnost!“

Henry věnuje stránku chvále podnebí, které rozhořčovalo císaře. Velebí zdravý vánek pasátu, svěžest planiny, kde Napoleon žil, pod tropickým nebem příjemně zahaleným. Forsythovi a Seatonovi se nelíbí toto dobré svědectví. Máme však jen obtížnou volbu, chceme-li uvést svědectví velmi rozdílná. R. 1859 na příklad kapitán ženijního sboru Masselin byl poslán francouzskou vládou na Sv. Helenu; pobyl tam dvě léta. Zanechal o svém poslání vypravování velmi střízlivé, při němž cítíme, že je velmi přesné. Oceňuje takto *svěžest*, vychvalovanou Henrym: „Žádné pozorování vlhkoměrné nebylo ještě učiněno, které bychom mohli srovnávat s pozorováními v jiných vlhkých podnebích. Je však přirozeno mysliti, že ovzduší asi je skoro neustále na nejvyšším stupni nasycení. Některá pozorování učiněná v domácnostech v Longwoodě podporují tuto domněnku: hedvábné látky, rukavice, i v uzavřených skřínkách uložené, pokrývají se rychle červenavými skvrnami, které nepouštějí; kůže se pokrývají v několika dnech hojnou plísní.“ Třeba také podati o místě, určeném za bydlíště císařovo, mínění autority, které nikdo nemůže odmítati? P. John Charles Melliss, osadní inženýr anglický, ztrávil velikou část svého života na Sv. Heleně; po léta studoval její geologii, rostlinstvo, zvířenu a meteorologii. Vydal r. 1873 obsáhlé, svědomité a učené dílo, nejlepší popis ostrova, který máme. Praví o Longwoodě: „Je to planina zasmušilá,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

chladná, větru vydaná, a Napoleon a jeho družina měli vždy důvody, proč si na ni stěžovati.“

Není pochyby, vanutí ostrého větru, třebas nepřetržitého, vlhkost i přílišná, nečiní nějaké místo neobydlitelným. Tělesným pohybem se ubráníme takovým podnebným vadám. Svým povinným zaměstnáním, neustálým ruchem vojenským, lékař Henry a důstojníci angličtí, ubytovaní u domu císařova, snášeli je vesele, to si lze mysliti.

Ale muži v postavení Napoleonově nemohl býti Longwood pobytem přinášejícím utišení. Pohybovati se jen pro zdraví, choditi jen proto, abychom měli pohyb, je vždy jen zpola příjemné a zpola vábivé. Při nejmenší zámince si to odpuštíme. A zde záminky až příliš často bývaly skutečnými překážkami. Polovici roku tvořila planina, v malé hloubce suchá, tvrdá a nepropustná, na svém povrchu lepkavé, odstrašující bláto — bahno. Když císař zamýšlel vydati se na vycházku, dvakrát ze tří vycházek spustil jemný, hustý, vytrvalý dešť. Když ustal a první paprsky zasvitly s vyjasněného nebe, všecko vysoké prostranství, nasycené vodou, kouřilo jako sopka, vydechovalo bílé páry, které se mísily vystupující s valčími se mraky, hnanými pasátem při zemi. Ba ani v hodinách krásného počasí neměly procházky nic příjemného. V místech chráněných budovami longwoodskými nebo svahy půdy chvěl se vzduch horkem, tropické slunce pálilo, žhlo. Na mí-

stech odkrytých mrazil jihovýchodní vítr. Ve vzdálenosti několika metrů a časových mezerách několika vteřin zakoušely se rozdily teploty deseti až patnácti stupňů Celsia. Císař se jevil velmi citlivý k tomu. Jeho tělesná soustava tak pevná, když byl v činnosti, byla skutečně křehká, choulostivosti neobyčejné v klidu, a denně se stávala choulostivější. „Málokdy vyjdu,“ poznamenal, „abych si neuhonil migrény, řýmy nebo nějakých bolestí.“ Prudké změny teploty působily u Napoleona také na tkáň kožní, stahovaly ji přílišně, zastavovaly pot a ostatní činnosti kožní. Zarážely starou osutinu, vyrážku, která se měla pro jeho zdraví opakovati pravidelně na vnější straně stehén, a když se neobjevovala, vždy způsobila bolestný návrat jeho dysurie.

Rok 1816 se sotva skončil a doktor O'Meara vyslovil své mínění, že Napoleon, jsa neustále churav a maje tělo od té doby zeslabené, nesnesl by vážné nemoci. Tato nemoc se nepozorovaně připravovala, skrytě byla již tu. Projevila se v roce následujícím. Císař si stěžoval v říjnu 1817 na bolest v pravé straně nadbřišku přímo nad chrupavkou žeber. Vykládal, že cítí jakoby potřebu opřítí, přitlačití se bokem o něco tvrdého.

Předtím pociťoval Napoleon na tom místě cosi, co nazýval „*zblednutím*“, lehký a nenadálý pocit zamrazení, který ponenáhlu způsobil, že si navykl sahati na slabinu a třítí se tam. Této neurčité nevolnosti nepřikládal O'Meara s počátku váhy. Ale nyní, zkoumaje

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

bolestivé místo, našel, že je choulostivé při dotyku a zřejmě opuchlé, a přihlížeje při tom ještě k jiným pozorováním, usuzoval, že to je zánět jater.

Tato choroba se pokládala za endemickou na Sv. Heleně; právem nebo neprávem každý na ostrově si na ni naříkal.

V prosinci 1816 psal markýz de Montchenu vévodovi de Richelieu: „Úmrtnost stala se od nějaké doby hlavní módou; je velmi silná, ale dokud nezasáhne Longwoodu, jsem přesvědčen, že mne ušetří. Zpuchlá játra jsou nejobecnější nemocí. Hrabě de Balmain již ji má, ale byl včas odvolán...“ Baron Stürmer zase oznamoval knížeti Metternichovi dne 10. ledna 1817: „Množství Angličanů trpí ucpáním jater a záněty.“ A později, chcete-li jiných svědectví, hlásí dopisovatel novinám *Morning Chronicle* v Londýně: „Zánět jater, úplavice a záněty vnitřností zde zuří. Není snad na světě končiny tak malé rozlohy, kde zvláště zánět jater je tak častý, místa, kde nabývá rázu tak hrozného. V mnohých případech stává se ihned hnisavým a i když se vyvíjí zvolna, bývá vždy smrtelný. Sotva mine den, aby nám umíráček nehlásal nového úmrtí. Většina rodin na ostrově chodí v smutku.“

Doktor O'Meara léčil tedy císaře na chorobu jater. Aby vyčistil krev a oživil vyměšování žluči, předepsal s počátku mírná projímadla, potom přešel podle zvyku doby ke rtuťovým pilulkám a ke kalomelu, v němž také

je rtuť. Jediný účinek toho léku byl, že se přidaly koliky, těžkosti od žaludku a zvracení k bolestem, jimiž Napoleon již trpěl. Ani opuchlina, ani bolest v nadbřišku nezmizela. Když O'Meara prostřed roku 1818 odjížděl ze Sv. Heleny, nedosáhl žádného zlepšení. Zdálo se, že nemoc zůstává nezměněna.

Přes tento nezdar nemůžeme se zdržeti, abychom nelitovali, že anglický lékař byl císaři vzat; a jeho nástupci, doktoři Stokoe, Antommarchi a Arnott nepředstihli ho pak schopností. A otázka léčení ostatně u Napoleona daleko neměla té důležitosti, jak bychom mohli mysliti. Neměl důvěry k lékům, ošklivil si je. Rtuť mu zdvihala žaludek, podle silného výrazu lidového. Nevzal jí nikdy více než malé dávky a po každé zkoušce rychle jí přestal užívat. Zlé účinky hrozného kovu ospravedlňovaly až příliš jeho obavy. Bránil se nejprostším a nejužívanějším lékům: „Nechávám raději působiti přírodu,“ prohlašoval O'Mearovi; „polévka z kuřete je lepší než všechny vaše lektvary.“ A skoro vždy se držel své osobní léčby. Hledal v teplých lázních, velmi horkých a velmi dlouhých, ulehčení své bolesti v nadbřišku, vytrvalé, ale dosud tlumené, a svých náhodných obtíží močení. Aby obnovil činnosti kožní, užíval pocení, dal silně zahřívati své lože a přetížil je pokrývkami. Chtěl-li přemoci rýmu, pil odvary z ječmene a medu. Měl-li, což se nyní někdy stávalo, obtíže žaludeční, zachovával dietu. Lékaři sotva mohli

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

zkrátiti život nemocného, který měl tolik zdravého rozumu, ať byla jakákoli jejich neobratnost. Bylo jim, bohužel, zrovna tak nesnadno mnoho jej prodloužiti. Nevyhojitelná nemoc se brzo přidávala k zánětu jater. Lékař v podobném případě dosahuje malého účinku svou vědou. Hraje-li dále svou úlohu, bývá to skoro jediné proto, že jeho péče k ošetřování nepřestává míti užitek morální. Nemaje moci, aby vyhojil, někdy ani nejsa s to, aby ulehčil bolesti tělesné, dává přece trpícímu v určitých chvílích ilusi, že mu pomáhá. Když jeho osoba je příjemná a znají-li ho již dávno, je kromě toho, když přijde poslední chvíle, o přátelskou osobu více u lože umírajícího. Tím by byl býval O'Meara císaři; byl oblíben, Napoleon si mu zvykl. Ještě jednou, třeba litovati jeho odchodu z Longwoodu.

Třeba ho litovati dvojnásobně. Anglický lékař psal velmi úplný denník o věcech, při nichž byl. Věděli bychom o posledních chvílích Zajetí mnoho věcí, jichž neznáme, kdyby byl zůstal na Sv. Heleně.

O tom denníku se řeklo mnoho pomluv. Jako lékař byl O'Meara vydán jen velmi mírným posudkům; jako pisatel paměti zakusil a zakouší zuřivých útoků. Přívrženci Hudsona Lowea ho pronásledují velikým záštím; žádný svědek guvernérovi nepříznivý není jim tak protivný. Není snad spisovatele, jehož autoritu by se byli snažili více zničiti — všemi způsoby, zvláště stíhajíce ho jako člověka, hanobíce ho a připravující

ho o důvěru. Vytýkali mu, že pozbyl, než přišel na Sv. Helenu, jsa pomocným plukovním lékařem ve vojsku, *pro čestnou záležitost* své hodnosti, které skoro ihned zase nabyl v námořnictvu. Účastenství v soubojích jako svědek, toť ta čestná záležitost! Vytýkali mu, že vrátiv se ze Sv. Heleny, oženil se se ženou věkem starší než on. Kdyby byl — v r. 1823 — vedl k oltáři stoletou, v čem by se to dotýkalo zajetí Napoleonova?

Co se týče zajetí, věci Sv. Heleny samé, jsou výtky činěné O'Mearovi rázu vážnějšího. Jeho deník tří let, tak, jak jej uveřejnil, ukazuje jej stranícího vždy císaři a svědčícího proti všemu týrání Hudsonem Lowem. Ale ve skutečnosti cítil dosti dlouho jen málo náklonnosti k Napoleonovi a nezatracoval guvernéra, jak objevily jeho dopisy úředníku Finlaisonovi a jiným. Útočníci triumfují a volají: Ten muž má několik tváří! Jeho city i jeho mínění se změnily; je to svědek, který se změnil, svědek bez upřímnosti a bez přesvědčení; nezaslouží, aby byl poslouchán, nesmí se nechati mluvíti ve sporu o Zajetí.

Vyložiti postavení O'Mearovo na Sv. Heleně, toť zkoumati toto odmítání.

Odebíraje se z Evropy chtěl císař, aby s ním šel francouzský lékař Maingault. Když ho ten nechtěl provázeti, vyžádal si služeb O'Mearových. Ten byl tehdy lékařem lodi *Bellerophona*. Dovolili mu státi se lékařem Napoleonovým, ale nepřestával náležeti k brit-

skému námořnictvu, podržel tam svůj plat a svou hodnost. Toho zařízení jest litovati: zastával takto zároveň své staré místo a svůj nový úřad, nechával se pak uchvacovati ve svém postupu příliš brzo tím brzo oním a více méně se pak nezachoval žádnému z obou. Z touhy, aby se zalíbil svým představeným, učinil se pak vinným vůči svému vznešenému nemocnému nedostatkem úcty a šetrnosti, jaké žádalo jeho povolání; později se ve prospěch císařův prohřešil proti své povinnosti vojenské.

Na počátku své činnosti v Longwoodě nechává se O'Meara ovládati a vésti svým důstojnickým duchem a anglickým smýšlením. Cítí, což je velmi přirozeno, jakousi národní zaujatost proti Francouzům a proti císaři. Projevuje ji v prvních podrobnostech, které o Sv. Heleně píše svému příteli u admirality Finlaisonovi, a ten mu oznamuje v odpovědi z 3. července 1816: „Vaše listy z 16. března a 22. dubna došly; byly předloženy *velmi vysoce postaveným osobám* a zdály se jim pravou slovesnou pochoutkou. Také jsem dostal ten, který jste psal ihned po svém příchodu; shledali jej také nejvýše zajímavým.“ O které velmi vysoce postavené osoby tu jde? O lorda Melvilla, ministra námořnictva, jeho kolegy ve vládě a o samého prince vladaře! Pak ať se někdo diví, když po takové pokloně nepatrný zástupce plukovního lékaře, potěšen byv lichocením, opojen pozbývá lékařské zdrželivosti, stává se hovorným a chce

trochu psáti satirickou kroniku na účet Napoleona a jeho společníků. Jestliže ještě k tomu O'Meara v jiné korespondenci, kterou určuje jeho postavení v Longwoodě, — v listech Hudsonu Loweovi, tajemníku Gorrequerovi a generálnímu pobočníku Tomáši Readovi, — mluví výrazy více než zlomyslnými, výrazy opravdu nezdvořilými o Las Casesovi, Bertrandovi, Gourgaudovi a Montholonovi, má ještě tuto omluvu; je účasten stísněného, rozčilujícího života francouzských vypovězenců; bydlí vedle nich, je do jisté míry zapleten do jejich nesvárů a také do jisté míry se nakazí jejich příkrostití. Méně mu lze prominouti, že si dovoloval o paních Bertrandové a Montholonové nevhodné žerty, někdy neslušné, na něž se Forsyth a Seaton horší velmi právem. Ale jsou tyto žerty jen jeho vinou? Napsal-li je, kdo je čítal? Hudson Lowe a jeho štáb. A tu nevidíme nikde, že by je byl guvernér kdy zakázal, ba ani pokáral, ba ani neschvaloval. Mlčky je tedy podporoval; je jimi spoluvinen, je vinen zrovna tolik jako podřízený, jemuž ponechal volnost, aby se jim oddával. Vinen zrovna tolik, ne -- více! Neboť možno-li do jisté míry prominouti O'Mearovi, důstojníku podřízenému, který chodil k důstojnickým tabulím a na strážnice, že se oddal v domnění, že dělá něco vtipného, vojenským klepům o ženách, nelze Hudsona Lowea, generála, vysokého úředníka a pána na Plantationě, nikterak omluviti, že poskytl sluchu těmto klepům a měl z nich

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

zřejmě potěšení. Cítil to tak dobře, že ani na Sv. Heleně, když se lékař nasytil své inkvisitorské zvědavosti a svého postupu a vzepřev se postavil se upřímně na stranu císařovu, ani po odchodu ze Sv. Heleny, když O'Meara na něj útočil perem prudkým, se neodvážil uveřejniti v odvetu korespondenci, již bylo možno mnoho vytýkati. Teprve jeho životopisec Forsyth, jsa méně obezřelý, ji odhalil.

Shrneme-li vše, nebyl O'Meara povahou bez úhony, ale člověk v něm stál za mnoho jiných. Rovněž spisovatel. V jeho knihách jsou některé nepřesnosti, v některých věcech se nesrovnávají s jeho listy. Je to dostatečným důvodem, aby jim podle přání Forsythova a Seatona byla odpírána všechna cena jako pomocného pramene? Kde nacházíme pravdu naprostou, pravdu úplnou v dějinách, zvláště v těchto dějinách Sv. Heleny, jejichž hlavní letopisci, toho nesmíme nikdy zapomínati, byli také jejich jednajícími osobami? Lord Rosebery upozorňuje na to na počátku *Posledního údobí*, když zkoumá a přehlíží prameny, jichž hodlá užít: nikdo ze spisovatelů paměti o Zajetí nezasluhuje víry úplné; není mezi nimi nikoho, kterému by se nestalo tu a tam, že pozmění nějaký fakt brzo ve prospěch Napoleonův, brzo ve prospěch Hudsona Lowea: „Řekli bychom, že vzduch na Sv. Heleně neslouží pravdě... Jako boty se pokrývají tečkami plísně, zdá se, že ve vypravování tam se také vyskytují podivné skvrny.“ Leč pro plísněové

skvrny nezahlazujeme vždy bot a přes ty skvrny třeba vždy zachovati vypravování. Což se dějepisci nedostává prostředků, jak posouditi tyto skvrny, nemůže usilovati, aby v nich pátral, rozlišoval v nich dobré a špatné? Nechť se tak učiní s O'Mearou; výkon rozlučování bude mu příznivý.

Vydal dvě knihy. Časově první je odpovědí na stránky plné chvalořečí, kde šprýmovný Theodor Hook, na podnět Hudsona Lowea, velebil příjemné vyhnanství císařovo a rajskou krásu Longwoodu. Máme o tom spisu ocenění muže schopného, aby jej posoudil a odhadl jeho cenu. Ve zprávě podané vládě pařížské, zjišťuje de Gors, že v něm jsou zajisté podrobnosti chybné, ale „mnohem méně nadsázek a mnohem více pravd“ než v knize Hookově. Tajemník markýze de Montchenu zvláště uznává přesnost poznámek O'Mearových o podnebí Sv. Heleny.

Druhým dílem lékařovým, mnohem důležitějším, je jeho denník. Nic není tak snadné jako kritisovati a oceňovati jej, chceme-li jen seřaditi jeho obsah, zkoumati jej podle látky.

Především se ukazuje, a nikdo nebo skoro nikdo nepomýšlel nikdy uváděti to v pochybnost, že O'Meara podává věrně mínění, která Napoleon před ním vyslovil o svých válkách, své politice, své rodině, o věcech historických, o umění válečném, o správě, o zákonodárství a o náboženství. Nemá, toť patrně, pohnutky,

P o s l e d n í d n o v ě C í s a ř o v i

proč by měnil tato mínění, a přes to, že je slyšel po italsku, pak přeložil a uveřejnil anglicky, u nikoho ze spisovatelů pamětí na Sv. Heleně, kromě Gourgauda, nepoznává se tak dobře hovor císařův, jeho způsob myšlení a mluvy. Již to je příznivou okolností, to se připustí, že asi pro polovici svého denníku, část tak velice zajímavou, O'Meara je bez odporu hoden víry.

Rovněž je víry hoden, když popisuje způsoby života a zvyky Napoleonovy v Longwoodě; srovnání s jinými popisy to ukazuje. A ostatně také, proč by čtenáře klamal?

Dvojí věc zbývá, při níž máme právo pochybovati o jeho pravdomluvnosti.

Jsou jeho zprávy, týkající se zdraví císařova v letech 1816, 1817 a 1818 správné? Nepředstavuje Napoleona lživě jako vážně nemocného hned od počátku zajetí za tím úmyslem, aby nakládání a hrubosti na Sv. Heleně více vynikaly a působily více rozhořčení?

Fakta zjištěná při pitvání mrtvoly císařovy dají odpověď na tu otázku.

Ale O'Meara konec konců aspoň se provinil mylnými tvrzeními, obžalobami, jak se zdá, poněkud přemrštěnými proti Hudsonu Loweovi. To ano... zde je vada, možná jediná vada jeho denníku. Anglický lékař nemluví se vši neustranností, které by si bylo přáti, o tom, který ho krutě vytrhl z Longwoodu a zničil jeho vojenskou kariéru; nedovedl odolati pokušení, aby

nepřidal několik černých rysů — docela zbytečných! — k temné fysiognomii guvernérův. Leč kreslí-li podobiznu nepřítelovu tak, že v ní vytýkáme jednotlivé nesprávné podrobnosti, zůstává tato podobizna v celku přece neobyčejně věrnou. Možno to zjistiti podle jiných vyličení. Zdálo by se strannickým užití k srovnání líčení společníků císařových; věc ostatně nikterak není potřebná. Francouzský legitimista, markýz de Montchenu, ruský diplomat, hrabě de Balmain, rakouský zástupce Stürmer a anglický admirál sir Pulteney Malcolm jsou tu, aby zaručili celkovou pravdu výpovědi O'Mearových.

Líčí Hudsona Lowea, jak jej denně unavuje nekonečnými otázkami o Longwoodě, nejsa nikdy spokojen danými odpověďmi a vymáhaje vždy obšírnějších a podrobnějších. Guvernér ujistil, a Forsyth a Seaton tvrdí, že nebyl povahy zvědavé, že se mu protivilo vyptávaní se lidí, a podával-li mu lékař Napoleonův dlouhé zprávy, že to činil o své vůli, aniž guvernér toho vyžadoval nebo jej nutil. Přečtěte si listy tří cizích zástupců a výsledky, jimiž si troufal podrobovati markýze de Montchenu, hraběte Balmaina a barona Stürmera! O'Meara ukazuje Hudsona Lowea jako často nelogického, výstředního, nechutného v hovoru. Přečtěte si zase cizí zástupce! O'Meara viní Hudsona Lowea ze sprostých výrazů, z nezdvořilých řečí a prudkých scén. Čtěte jen vždy zástupce! Konečně O'Meara tvrdí, že Hudson

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Lowe se nemohl s nikým srovnati a všude jen viděl mezi svými krajany a podřízenými zrádce a zradu. Prohlédněte si jen listy, kde lady Malcolmová vypravuje o podezřenech, jimiž guvernér urážel jejího manžela, admirála, a o hanebné soustavě vyzvědačské, zřízené na ostrově nad anglickými důstojníky!

Ne! *Hlas ze Svaté Heleny*, jenž byl prvním odhalením těchto věcí v Evropě, není hlasem lživým, jak někteří si libují tvrditi, vtipkující lacině o názvu; denník není knihou bezcennou, jak lord Rosebery, který přece celkem tak rozumně mluví o spisovatelích paměti o Zaječí, pokládal za nezbytné přiznati křiku pana Seatonu, obnovenému Forsythem. *Hlas ze Svaté Heleny* je znamenitou knihou historickou, přes své vady... Která kniha jich nemá! A který člověk je bez hany! Je psychologií velmi začátečnickou, jak se zpozorovalo již hodně dávno, vyžadovati, aby byla povaha dokonalá, chtíti, aby byla docela dobrá a vždy v sobě důsledná. O'Meara se měnil, O'Mearovi se někdy nedostává upřímnosti, zdržlivosti a slušnosti, ale O'Meara byl v postavení, kde bylo snadno dopouštět se chyb, — a zabraňují ostatně ty chyby tomu, aby jeho svědecká výpověď nebyla téměř jednomyslně potvrzena?

Ty ze svých křivd, které se týkají Napoleona, vykoupil, a to důkladně, péčí, ne-li osvícenou, tedy oddanou, s níž jej ošetřoval jako lékař, roztomilostí a úslužností, které jej činily v Longwoodě vzácným ho-

P a u l F r é m e a u x

stem, konečně svou horlivostí, jak po větší část svého pobytu na Sv. Heleně bránil císaře proti týrání guvernérovi. Buď jak buď, zasloužil si dvojverší Byronova:

*The stiff surgeon, who maintained his cause,
hath lost his place, and gained the world's applause.*

Básníci mají smysl pro pravdu a spravedlnost, který jim dává tušiti před dlouhým hledáním v dokladech, co přísluší určitým úlohám a určitým lidem. Soud Byronův vyvažuje zajisté mínění pana Seatona.

Když v červenci 1818 Napoleonovi vzali O'Mearu, byl dlouho bez lékaře. Vlastně mu Hudson Lowe poslal nového lékaře do Longwoodu, lékaře Verlinga od dělostřelectva. Ale císař chtěl, jak je přirozené u nemocného, zvoliti si svého lékaře sám. Odmítl ho přijmouti a poraditi se s ním.

Stav jeho zdraví byl stále týž. Pořád cítil tupou bolest na pravé straně, pořád měl opuchlé nohy, úkazy kožní a obtíže močení se opakovaly. Jsa, jak jsme řekli, choulostivý k prudkým převratům teplotným, maje nechť pořád větší proti poloze a podnebí Longwoodu, omezoval své vycházky ještě více, vycházel ze svého bytu stále méně, nebo ze strachu před vlhkem navykal si míti tak zatopeno, že hrabatům Bertrandovi a Mont-holonovi bývalo z toho nevolno a on sám si tak zhoršoval migrény, které přecházely v prudké bolesti hlavy,

provázené závratěmi. Zrovna tak mu škodila jiná přílišnost. Brzo pro zmírnění bolesti, brzo pro pouhou příjemnost brával nyní až tři teplé lázně denně. V posledních měsících r. 1818 ho tyto neustálé koupele a skleníkové ovzduší, v němž umíněně žil, silně zeslabil; vypadal zvláště špatně. Dne 10. října psal anglický důstojník přidělený do Longwoodu, kapitán Nicholls, Hudsonu Loweovi: „Podařilo se mi dnes spatřiti generála Bonaparta. Má barvu jako mrtvola a byl jako duch.“

Dne 1. ledna 1819 opuchly císaři nohy tak, že již nemohl státi. Dne 6. omdlel mezi diktováním a 17., v neděli mezi dvanáctou a jednou hodinou spůlnoci měl skutečný záchvat mrtvice, při němž upadl v bezvědomí.

Bylo potřebí pomoci lékařské. Napoleon zakázal za jakýchkoli okolností zavolati doktora Verlinga. Maršálek Bertrand napsal naléhavý list a prosil kapitána Nichollsa, aby jej dodal doktoru Stokoeovi.

Co se stalo pak, vyznačuje tak správu a podlé jednání na Sv. Heleně, že je třeba vypověděti to poněkud obšírněji.

Doktor Stokoe byl lékařem *Conqueroru*, která byla v rejdě jamestownské pod vlajkou slavného admirála z Briars. Císař ho znal, sešel se s ním jednou ve společnosti O'Meary a dovoliv po druhé O'Mearovi, aby ho zavolal k poradě o jeho nemoci. Stokoe se tehdy omluvil z obavy, že by měl nesnáze s Hudsonem Lowem pro radu, kterou by mu bylo třeba vysloviti. Za

nynějšího stavu věcí nemohl již váhati, třebaže se obával znova nepříjemností osobních. Dostalo se mu ostatně od Roberta Plampina rozkazu, aby se odebral do Longwoodu.

Přišel tam teprve k sedmé hodině, poněvadž ho vzkaz maršálka Bertranda došel na palubě *Conqueroru* teprve, když dříve byl poslán do Plantationu ke guvernérovi, pak do Briars k admirálovi: cesta pořadím stupňů, která mrtvici ponechávala úplně čas, aby dokonala své dílo, a Napoleonovi čas, aby záchvatem zemřel. Ale hodina císařova dosud nepřišla. Nabyl zase smyslů, žádal o lázeň a zdál se nyní klidně odpočívati.

Požádali Stokoea, aby počkal, až se probudí.

Vyptal se podrobně na to, co se stalo v noci, a na celkový stav nemocného. Vylíčili mu, jak císař omdlel, když před tím byl stížen velkou stísněností a závratěmi. Řekli mu o tupé bolesti, kterou ode dávné doby cítil v pravé slabině; zostřovala se nyní a byla provázena pícháním v rameně. Maršálek Bertrand a hrabě Montolon se obávali zvláště návratu záchvatů podobných dnešnimu: záchvatů, které vyžadovaly rychlé pomoci. Ovšem, věděli dobře, že doktor Verling bydlí vedle nich a byl jim k službám. Ale Napoleon odmítal pořád pomoc lékaře ustanoveného jedině Hudsonem Lowem, přiděleného úředně do Longwoodu po hrubém vypuzení O'Meary. Chtěl lékaře podle své volby, v jehož horlivost a povahu by mohl míti důvěru.

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Francouzi navrhli Stokoeovi, aby byl tím lékařem; jejich nepokoj by se tím velice zmenšil a pro jeho vlastní upokojení sepsal by se spis a podal by se k schválení admirálu a guvernérovi, který by přesně vymezil jeho povinnosti k císaři a ty, které by mu zůstaly k jeho představeným. Přes všechna tato opatření pokládal Stokoe to místo i tu čest za nebezpečné. Odporoval dlouhou chvíli, nakonec pak povolil naléhavým prosbám maršálka Bertranda a hraběte Montholona. Mezi tímto vyjednáváním se Napoleon k jedenácté hodině probudil. Uvedli doktora do jeho pokoje.

Císař měl obličej ještě překrvený. Trpěl svou bolestí v pravé slabině. Lehké přitlačení na označené místo mu vynutilo zastenání. Stokoe usoudil jako O'Meara chorobu jater. Napsal zprávu o nemoci, jejíž závěr zněl: „Poněvadž krev má zřejmý sklon hnáti se k hlavě, je nezbytno, aby lékař byl neustále nemocnému na blízku, jednak aby mu pomohl rychle, kdyby nastal nový záchvat, a pak aby ošetřoval nepřetržitě zánět jater, k němuž ukazují příznaky.“

Ve dvě hodiny odešel doktor od Napoleona. Šel do Briars, aby podal admirálu Plampinovi zprávu o své návštěvě a předložil mu spis, listinu navrženou maršálkem Bertrandem a hrabětem Montholonem.

Podle znění toho spisu, jež císař nadiktoval, zabral by lékař *Conqueroru*, se svolením svých představených, v Longwoodě místo uprázdněné od odjezdu

O'Mearova. Byl by dočasně sprostěn svých povinností jako důstojník, zbaven podřízenosti vojenské a pokládán za úředníka občanského. Těšil by se takto ze žádoucí, potřebné nezávislosti, které se nedostávalo jeho předchůdci. Slovem, v jeho novém postavení by se na něm nežádalo nic, než aby byl lékařem Napoleonovým. Psal by a ohlašoval by úřadům svatohelenským lékařské denní zprávy, nebyl by však nikomu povinen žádnou jinou zprávou o Longwoodě, o tom, co by tam snad viděl a slyšel, kromě tehdy — jako kdyby neodhalil záměru k útěku — kde by zachovati mlčení se rovnalo zradě vůči vlastnímu panovníku a zemi, a bylo by zřejmým porušením přísahy.

Sir Robert Plampin přečet listinu, řekl prostě: „Podám o tom zprávu guvernérovi“ a propustil lékaře *Conqueroru*, který se vrátil na palubu.

Ale Francouzi poslali již po kapitánu Nichollsovi opis listiny do Plantationu. V pět hodin admirál, neopustiv ani Briars, měl již v ruce pokyn, jímž se chtěl řídit. Hudson Lowe mu vzkazoval:

„Mám čest odevzdati vám listinu, kterou mi právě přinesl důstojník přikázaný službou do Longwoodu.

„Předkládaje ji úvaze Vaší Excellence, mám za potřebné při tom se zmíniti, že té chvíle je mi ještě neznámo, navštívil-li p. Stokoe generála Bonaparta, jaká byla povaha a rozsah jeho styků s hrabětem Bertrandem a jakých důvodů se užilo, aby byl získán, aniž

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

jsme byli tázáni Vy nebo já, souhlas jeho s návrhy takovými, jaké jsou návrhy zde připojené. Budou se Vám zdáti velmi podivnými, když přicházejí tak rychle po povolání lékařově té noci!“

To znamenalo mezi řádky, že Hudson Lowe nechtěl v Longwoodě lékaře, který by tam nebyl ničím jiným než lékařem; čekal více od doktora Verlinga, kdyby se mu podařilo vnutiti ho Francouzům, a od té chvíle bylo hotovo jeho rozhodnutí, že nepřipustí Stokoea. Začal mu činiti výtky, hledati na něm viny. Divil se, že nepřišel do Plantationu podati zprávy o své návštěvě u Napoleona, vytýkal mu, že se poddal s podezřelým chvatem úmluvě neschválené. Co se týče návštěvy, ohlásil ji lékař *Conqueroru* admirálu Plampinovi, svému přímému představenému, který mu ji nařídil. Co se týče ujednání, vyjádřil příslušné výhrady a podřídil svou vůli schválení svých představených. Hudson Lowe to věděl od kapitána Nichollsa, který dobře znal ujednání. Ale vyhověl jeho záměrům, aby se zdálo, že to neví a pokládá za pevný závazek souhlas čistě podmíněný.

Večer, když jim stav císařův způsoboval nové znepokojení, usoudili Francouzi, že je nezbytno pokusiti se o zakročení u guvernéra, aby poznali jeho opatření a zajistili si co možná nejrychleji pravidelné služby doktora Stokoea. K deváté hodině se odebral Montholon provázen jsa důstojníkem a dvěma vojáky nesoucí-

mi lucerny za tmy a prudkého deště do Plantationu. Tam se konala rozmluva, při níž byl přítomen a kterou zaznamenal major Gorrequer, tajemník Hudsona Lowea. Žádné vyprávování neukázalo by tak dobře jako jeho, s jakou nedůvěrou a s jakou lhostejností vrchní úřady svatohelenské přijímaly starosti obyvatelů longwoodských a jak se haněbně smlouvalo s Napoleonem o pomoc lékařskou.

„Hrabě de Montholon“, praví archivář vojenský po některých úvodních větách, „prohlásil *velmi vážně*, že na noc očekává nový záchvat; krev mu stoupá do hlavy „jakoby hnána pístem pumpy“. Poměry vyžadují stálé přítomnosti někoho, kdo je schopen pouštět žilou. Císař prý nemá důvěry k nikomu kromě p. Stokoea... ten lékař je jediný, jež nemocný chtěl přijmouti. Nestane-li se ihned dohodnutí o otázce jeho ustanovení v Longwoodě, je třeba aspoň mu dovoliti, aby tam zůstal pro tu chvíli.

Guvernér se ujal slova. Až do svého rozhodnutí o návrzích odpoledne učiněných, nebude se prý stavěti proti tomu, aby užili pomoci p. Stokoea. Ale třeba k tomu poznamenati: osobně nemůže zaručovati pomoc tohoto lékaře, jenž je podřízen admirálovi. Hrabě Montholon projevil překvapení: nemá zástupce princevladaře na ostrově moci nad každým? Guvernér vyložil, že nemá. Nemá práva rozkazovati něco důstojníkům a námořníkům eskádry. Velitel námořní stanice,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

maje na starosti služební obor zvláštní, byl na něm naprosto nezávislý. Uvidí to prý při této věci, ale nechce se odvážiti nějaké rychlé odpovědi. P. Stokoe půjde zítra ráno do Longwoodu, nebo dostanou včas zprávu, aby ho nečekali...“

Slovem, Hudson Lowe nic nesliboval; Napoleon zůstal bez zajištěné pomoci.

Vyjednávání, tragické, uvážíme-li okolnosti, které byly jeho podnětem, a následky, které mohlo míti, končilo se jen tímto fraškovitým výsledkem: uznáním svobodné vůle sira Roberta Plampina!

Hrabě de Montholon ještě se nevrátil z Plantationu, když si císař stěžoval na neobyčejné bolesti v hlavě, v rameni a v boku a maršálek Bertrand se domníval, že je třeba poslati nového posla ke guvernérovi, aby se dožadoval okamžité přítomnosti Stokoeovy. Ale Hudson Lowe nemínil se již napříště znepokojovali výzvami *těch lidí z Longwoodu*, jak říkal. Maje od půlnoci list určený doktorovi, nechal si jej dvanáct hodin a poslal jej na místo určené teprve v pondělí, 18. ledna, k poledni. V tu chvíli byla ochota zbytečná. Lékař z *Conqueroru* nečekal tak dlouho, aby navštívil Napoleona. Za souhlasu admirálova byl u císaře zrána od šesti hodin.

Stav nemocného zdál se mu potvrzovati včerejší diagnosu; vytkl to v této druhé denní zprávě:

„Porušení jeho zdraví se zdá pocházeti z chronického zánětu jater, který se snad projevil po prvé před

Paul Frémeaux

šestnácti měsíci a v poslední době se asi zhoršil. Drže se svých osobních pozorování, nemyslím, že by nebezpečnoství bylo blízké. Přes to však třeba se obávat v podnebí tak příznivém chorobě, o niž jde, možného zkrácení života. Příznaky nejvíce znepokojující jsou ty, které se ukázaly předvčerejší noci. Jejich opakování může být smrtelné, nepřijde-li příspění ihned.“

Stokoe se zničoval tak jasnými prohlášeními.

Troufal si říci proti mínění, kterého hájil guvernér a ministři angličtí, že Sv. Helena je ostrov nezdravý, kde dni Napoleonovy jistě budou zkráceny. Takové upřímnosti nebylo lze snášeti; spěchali, aby umlčeli a potrestali lékaře tak málo politického.

Když, ještě v pondělí, 18. ledna, odpoledne lékař *Conqueror* se objevil v Briars a podal zprávu o své návštěvě siru Robertu Plampinovi, shledal admirála přísným, nepříznivým, nepřátelským. Bylo mu podstoupiti urážlivý výslech o povaze svých rozmluv s Francouzi. Pak mu bylo dáno na vědomí, že se mu bude příště třeba opatřiti písemným dovolením, aby poslechl jejich vyzvání a vstoupil do Longwoodu. Podrobiti ho této formálnosti znamenalo prohlásiti ho podezřelým, nakládati s ním jako s neznámým cizincem, který by byl žádal a z mimořádné přízně dostal právo ošetřovati Napoleona. Stokoe tedy jednal podle rozkazu: jeho představení ho dali, a co více, ponechávali ho k službám nemocného císaře.

Opravdu téhož dne večer psal kapitán Nicholls hraběti de Montholon: „Guvernér jednal s admirálem o návrzích: lékař *Conqueroru* je u eskádry nezbytný a nelze ho propustiti. Poskytne však přes to, bude-li třeba, kdykoli generálu Bonapartovi pomoci svého umění. Ale guvernér si přeje, aby v takových případech byl provázen lékařem, který bydlí v Longwoodě.“

Hudson Lowe uvažuje o věci, nepokládal za dobré zakázati přímo návštěvy Stokoeovy. Chtěl je raději zaraziti prostředky skrytými, licoměrnými. Diktoval siru Robertu Plampinovi chování, překážky a obtěžování, stanovil nepřijatelnou přítomnost doktora Verlinga při těch návštěvách.

Lékař *Conqueroru* požádán byv Francouzi v úterý, dne 19. ledna, po třetí odpoledne, čerpaje odvalu ze své lékařské povinnosti a chtěje ji vykonávati co nejdéle, odhodlal se k ponižujícímu písemnému dovolení a odebral se znova do Longwoodu. S kapitánem Nichollsem šel nejprve k hraběti Bertrandovi, u něhož živě naléhal, aby Napoleon svolil k předpisu guvernérovu, týkajícímu se doktora Verlinga. Jak bylo lze očekávati, odpověděl, že císař nikdy nepřijme toho lékaře, že raději zůstane bez lékařské pomoci. A to přes to, že jeho stav se zhoršil, neboť nevstal s lože po čtyřadvacet hodin, jsa sláb a nemoha se udržeti na nohou.

Kapitán Nicholls po tomto prohlášení odešel. Stokoe se tázal sám sebe, nemá-li učiniti po něm. Věděl,

že nepřítel jeho představených naň číhá, a pozoroval nyní cíl, za kterým jdou. Patrně Hudson Lowe a sir Robert Plampin čekali jen na nějaké zdání viny, na nějakou záminku, aby jej potrestali za to, že jedná proti jejich tajným záměrům. Ale vedle toho, že jeho svědomí mu zapovídalo opustiti svého slavného nemocného ve chvíli možná kritické, zdálo se mu nenavštívit Napoleona zrovna tak nebezpečným jako navštívit ho. Vskutku, kdyby se vyskytla nedlouho po jeho odchodu z Longwoodu komplikace, nebyl by guvernéř opominul, učiniti ho za to odpovědným: „Mluvě o tom, aby vás doktor Verling doprovázel,“ řekl by, „vyslovil jsem jen přání. Přání není rozkazem. Každým způsobem jste měl vykonati svou návštěvu.“

Doktor vešel tedy do pokoje císařova. Maršálek Bertrand nepřepínal: Napoleon trpěl více a zdál se skleslejší než v předešlých dnech. Jeho tepna svědčila o mimořádné horečce. Stokoe byl v pochybnostech, nestane-li se zánět jater, v nějž věřil, akutním. A poněvadž se také obával pro prudký nával krve do hlavy opakování včerejšího záchvatu, rozhodl se, že ztráví noc v Longwoodě, a oznámil to kapitánu Nichollsovi.

Aby předešel záchvat, který hrozil, prosil Napoleona, aby si dal pustiti žilou. Ale císař nebyl dobrým nemocným. Marně mu Stokoe uváděl, že na něj číhá mrtvice, že může nastati každé chvíle; přijímal tuto výstrahu s lhostejnými posunky fatalisty. Leč k páté

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

hodině ráno, když bolení hlavy se stávalo nesnesitelným, svolil, aby se mu pustilo žilou, a poněkud se mu tím ulehčilo.

Lékař *Conqueroru*, jsa upokojen jen napolo, byl by si přál neodcházeti z Longwoodu celý den ve středu, 20. ledna, ale dostalo se mu v poledne rozkazu, aby se vrátil do Jamestowna. Poslechl bez odkladu, odebral se do Briars a podal siru Robertu Plampinovi zprávu o tom, co bylo v noci, a ta se končila slovy: „Vyšetřil jsem znova a podrobněji končinu jater a jsem nyní přesvědčen o abnormálním stavu toho orgánu. Doporučil jsem proto léčení rtutí a léky, které se mi zdály nejvhodnějšími tělesné povaze nemocného.“

Admirál neučinil Stokoeovi výtky, že navštívil Napoleona bez doktora Verlinga; ponechával guvernérovi, aby posoudil ten čin. Vyhledával sporu se svým podřízeným o jinou věc. Jako předešle vyptával se ho na těch několik slov, ty všednosti rozhovoru vyměněné mezi ním a Francouzi. Našel, co by vytkl, kritisoval, pokáral, a rozehřívaje se a rozzuřuje se jednal tak urážlivě s lékařem *Conqueroru*, že ten, vrátiv se na palubu, cítil se naprosto sklíčen a napsal tuto žádost: „Zkušenost dnešního dne mne nutí, abych zastavil své návštěvy v Longwoodě. Prosím Vás uctivě, abyste byl tak laskav a zpravil o tom hraběte Bertranda pro ten případ, kdyby generál Bonaparte si ještě žádal mých služeb.“

Paul Frémeaux

Stokoe sotva dopsal ty řádky, neměl ani tolik času, aby je poslal na určené místo, když Francouzi ho žádali znova. Vrátil se do Briars a podal svůj list siru Robertu Plampinovi. Byl večer, admirál obědval sedě za stolem se svou souložnicí. Nechtěl nic čísti, nic vyslechnouti. Tónem, který nepřipouštěl námitky, řekl doktoru, aby šel k tomu, kdo ho volá, a bude-li platný, ať tam zůstane celou noc, *aby však se jistě vrátil zítra nejpozději do půl jedenácté hodiny dopoledne.*

Poněvadž žádná povinnost zvláště nevyžadovala ve čtvrtek přítomnosti Stokoeovy na palubě *Conqueroru*, kde byl lékař pomocný, tento přesný rozkaz patrně vycházel z tajného přání, aby nahodilou věcí byl zdržen v Longwoodě, a z úmyslu již hotového v duchu admirálově, pokládati každé neúmyslné opoždění za čin neposlušnosti. Výpočet se zdařil. Porada, která se k prosbě císařově o chvíli prodloužila, pak pád s koně, který se přihodil na nerovné cestě do Briars, zabránily doktoru, aby se představil svému představenému v určenou hodinu. Bylo poledne, když, 21. ledna, podal siru Robertu Plampinovi tuto zprávu:

„Generál Bonaparte měl včera jen lehkou horečku, ale stěžoval si neustále na svou bolest v boku. Dýchal namáhavě. Tato obtíž dnes ráno zmizela, ale bolest v boku trvá.

Radil jsem teplou lázeň, kterou vzal a v níž jsem ho zůstavil odcházeje. Představil jsem mu naléhavost

vážného léčení, oznámiv mu, že jsem připravil potřebné léky a že mu je pošlu z města, neboť protivenství, jimž jsem byl vydán, bezpochyby mi nedovolí pokračovati v mých návštěvách. Řekl jsem mu, že jsem s vámi o věci mluvil, abyste o tom zpravil hraběte Bertranda. Řekl mi, že nepřijme nikdy léků od nikoho než od lékaře, kterého by si zvolil.

Prosím, abyste uvážil, že jde v té věci o mou dobrou pověst a o mou čest. Je mi nemožno za poměrů, v něž jsem postaven, ponechat si péči o nemocného tak málo obyčejného a tak ohroženého. Nedovolí-li se mi býti mu stále nablízku, nechci, aby mé jméno bylo spojeno s náhlou katastrofou. Žádám vás tedy, abyste mne výslovně ustanovil lékařem generála Bonaparta v souhlase s listinou, předloženou minulou neděli vašemu schválení, nebo abyste mne ponechal na mém místě v eskádře a zbavil odpovědnosti, která mne velmi tíží a jejichž následků se bojím.“

Lékař *Conqueroru* se již nevrátil do Longwoodu. Jeho představeným se podařily jejich pletichy, dosáhli svého. Prohlásil, že neurčité postavení ho omrzelo; k tomu ho chtěl dostatí sir Robert Plampin. Okolnosti na něj vrhaly zdání provinění, mohly se proti němu uvéstí některé zdánlivé poklesky; na to čekal Hudson Lowe.

Po útrapách, které jsme právě viděli, pak stálo Stokoea jeho pět dní návštěv u císaře jeho hodnost, jeho

Paul Frémeaux

postavení, výhodu pětadvacetileté služby v hámořnictvu.

Věděl hned, že admirál a guvernér zamýšlejí postavit ho před válečný soud pro nekázeň a neposlušnost. Všude jinde než na Sv. Heleně obvinění tak špatně odůvodněné bylo by vzbudilo u něho smích nebo při nejmenším by ho bylo nechalo klidným. Ale znal osoby a věci na ostrově. Znepokojoval se. Soudě, že hlavním přáním jeho pronásledovatelů bylo beze vší pochybnosti, aby se ho navždy zbavili, aby ho vzdálili a tím odňali Napoleonovi možnost žádati si znovu jeho služeb a stěžovati si, že je o ně připravován, umínil si, že požádá o dovolenou, která by mu trvala do doby, vzdálené jen osm devět měsíců, kdy by měl právo jíti do výslužby. Trpěl nedávno podnebím a jeho pád s koně právě způsobil, že nemohl vládnouti jedňou rukou. Z toho dvojího důvodu žádal návratu do Evropy. Byl mu povolen neprodleně. Dne 30. ledna 1819 zanechal svého působení na palubě *Conqueroru*, dal s Bohem rejdě jamestownské a odplul do Portsmoutha.

Myslil, že jeho útrapy jsou skončeny. Mýlil se.

Po téže lodi, která jej odvážela, posílal Hudson Lowe zprávu lordům admirality. Sotva Stokoe vystoupil v Anglii z lodi, dostal rozkaz vrátiti se na Sv. Helenu. Dne 21. srpna po dvou únavných plavbách, které dohromady trvaly 188 dní, hleděl znovu na protivné pobřeží ostrova, ostatně naprosto nevěda, ba nemaje

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

ani tušení o záměru, který ho tam přiváděl zpět; naopak, jsa přesvědčen, že jeho chování bylo v Londýně schváleno a že jeho návrat je toho důkazem. Nastoupil na *Conqueror*, byl tam na místě uvězněn a 30. srpna postaven před soud. Jakýsi vojenský soud, oddaný úplně Hudsonu Loweovi a Plampinovi, prohlásil jeho škrtnutí ze seznamů námořnictva.

Kromě jiných provinění byl uznán vinným, že svolil neotázav se svých představených, aby se stal lékařem Napoleonovým, že neposlechl admirála, dostaviv se pozdě do Briars po jedné ze svých návštěv, a ... že rozmlouval s Francouzi v Longwoodě o věcech nenáležících k lékařství!

Dva z hlavních bodů obžaloby vymyšlených proti ubohému lékaři zasluhují, aby byly uvedeny doslova. Forsyth, jenž vypravuje dosti obšírně historii Stokoeovu, je vynechává, třebaže prohlašuje na počátku své knihy, že je příliš nestranný a příliš poctivý, aby zatajoval něco z věcí na Sv. Heleně.

Do své druhé zprávy vsunul lékař *Conqueroru* tento odstavec: „*Příznaky nejvíce znepokojující jsou ty, které se ukázaly předevčírem v noci. Jejich opakování může býti osudné, opozdí-li se pomoc.*“ *Prohlášení, jehož účelem, odporujícím cti a povinnosti anglického důstojníka, bylo, vzbuditi nesprávný dojem, vyvolati domněnku, že generál Bonaparte je ve vážném a hrozivém nebezpečství...*

Obmyslně a schválně nazval generála Bonaparta jinak, než předpisuje ustanovení britského parlamentu, týkající se jeho věznění, a způsobem jiným než ten, jež přijali guvernér ostrova a kontradmírál. A to na žádost a naléhání jmenovaného generála Bonaparta nebo osob jeho družiny, kdežto věděl velmi dobře, že způsob označování byl právě předmětem sporu mezi generálem a guvernérem, a že povoluje přání jmenovaného generála staví se proti svým představeným, prohřešuje se proti úctě, kterou jim byl povinen.“

Tušíte, jak si Stokoe troufal nazvati generála Bonaparta? Císařem nepochybně? Docela ne. Nazval jej nemocným... on, lékař... v lékařské zprávě!

A tu je veliká, jediná příčina jeho odsouzení: nikdo na ostrově vyhnancově nesměl si dovoliti říci, že zdraví vězně longwoodského není, jaké by mělo býti. Osud Napoleonův vzbuzoval již až příliš mnoho zájmu. Stěžoval-li si na nějakou chorobu, nesměla se, podle příkladu Theodora Hooka, ta choroba bráti vážně, bylo třeba tropiti si z ní žerty, označovati ji jako *politiku*.

Jeho zánět jater, jeho nářky na podnebí — výmysly, komedie, aby dojal lidi a vzbudil soucit, aby dosáhl zmírnění spravedlivých přísných ustanovení, změny pobytu! Hudson Lowe a angličtí ministři to tvrdili: generál Bonaparte žil pod nejzdravějším nebem na světě, v zemi docela prosté nemocí místních.

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

Přes všecko zapírání zánět jater — doklady to ukázaly — přece byl věcí obecnou na Sv. Heleně. Ukazovalo se, že císař jest jím stížen. Měl až příliš důvodů pochybovati o zdravém podnebí, které mu vychvalovali: po všecko Zajetí byly jeho dům, všecken ostrov jakoby nemocnicí.

Postupně několik jeho služebníků a paní de Montholon onemocněli chorobou jater. Gourgaud, hraběnka Bertrandová, skoro všechny děti a skoro všichni sluhové longwoodští měli úplavici. Cipriani zemřel zánětem vnitřností.

Napoleon měl tuto podívanou doma a vyptával-li se na zdravotní poměry venku, dovídal se zpráv takových:

V letech 1817 a 1818 pozbyla v rejdě jamestownské loď *Conqueror* šestiny svého mužstva: 100 mužů z 600. Jiné koráby na stanici, menší nosnosti a s menší posádkou, byly v rozličných dobách stíženy poměrně také tak nebo více. Nemocemi pozbyl *Racoon* 16 ze svých 100 námořníků, *Leveret* 11 z 65, *Griffon* 15 z 85 a *Mosquito* 24 ze 100.

Na jednom místě své knihy zdůrazňuje Henry na-proti tomu, že v době jednoho roku nebylo úmrtí mezi vojáky, ubytovanými s ním v Deadwoodě. Leč proč mluví jen o jediném roce! Několik řádek výše aspoň právě přiznal, že v březnu a dubnu 1818, když počasí bylo zvláště deštivé, objevovaly se v ležení hojně

nemoci vnitřní. Dejme tomu, že jeho praporu, 1. z pluku 66., nebylo na Sv. Heleně oplakávat mrtvého, 2. prapor tam pozbyl 56 mužů za dvanáct měsíců v letech 1816 a 1817 a pomocný lékař plukovní se také chrání říci něco o 53. a 20. pluku, které velice utrpěly za svého pobytu na ostrově.

Podle lékaře 20. pluku, doktora Arnotta, pocházelo špatné zdraví a úplavice vojska z nedostatečných opatření proti změnám povětrnosti, z přílišného požívání lihových nápojů a z trampot velice namáhavé služby. Věc je možná. Také možno připustiti, že zánět jater nebyl endemický na Sv. Heleně, a býval tam obyčejně zavlečen z Indie nebo odjinud. Dnešního dne přes příliš náhlé střídání tepla a chladu a třebaže je vlhký, nepříjemný a vysilující v některých svých vysokých částech, jako v Longwoodě, nezdá se tropický ostrov, kde se od r. 1815 až 1821 objevilo tolik nemocí a zaznamenalo se tolik úmrtí, nikterak zkázonosným cizincům a úmrtnost jeví se sotva větší než v Evropě. Ale má-li se rozhodnouti, kdo měl pravdu ve věci podnebí Sv. Heleny, Napoleon nebo jeho žalářníci, nejde o to, je-li Sv. Helena zdravá dnes. Ba nejde ani o to zvědět, byla-li zdravá v době Zajetí. Zdála se zdravou? Odpověď je dána zprávami markýze de Montchena, barona Stürmera a hraběte Balmaina, dopisy v novinách londýnských, podrobnostmi a číslicemi, které předcházejí. Máme právo tvrditi: Hudson

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Lowe a britská vláda nemohli věřit, že je zdraví prospěšná skála, na níž dávali prohlašovatí vojenským soudem, že císař hraje komedii, říká-li, že je nemocen. Je úplně patrné, že nemohli věřit, že nevěřili této zdravotě více než císař sám.

Ten byl opravdu nemocen, a to tak, že několik dní před nespravedlivým odsouzením Stokoea pokládal za potřebné učiniti poslední pořizení. A ať se netvrdí, že ta věc byla zase komedií; byla známa jen v Longwoodě, zůstala neznámou Hudsonu Loweovi a Angličanům a byla odhalena teprve dlouho po Zajetí, při uveřejnění všech spisů Napoleonových.

Uprostřed měsíce srpna 1819 sepsal císař poslední vůli, v níž odkazoval svému synu své zbraně, své stříbro, své nádobí porcelánové a své nejlepší knihy, a ustanovoval hraběte Bertranda opatrovníkem. Prohlašoval, že dává svým společníkům a svým služebníkům sumu 300.000 franků, kterou měl na Sv. Heleně, zmocňoval vrchního maršálka, aby si vzal z té sumy 120.000 franků, hrabě de Montholon 50.000, Marchand také 50.000, Saint-Denis, Noverraz a Pierron po 20.000, Archambault a Gentilini po 10.000. Paní Bertrandová a Montholonová měly si rozdělití jeho diamanty. A Napoleon ustanovil stejně pečlivě a podrobně, jak naložití s ostatním jeho jměním asi šesti milionů, jistiny i úroků, které uložil odcházeje z Francie u bankéře Lafitta. Doporučoval, aby jeho paměti byly uveřejně-

Paul Frémeaux

ny teprve, až by byly srovnány se všemi doklady, jichž se mu nedostávalo.

Ve chvíli, kdy, maje smrt před sebou, vyslovoval tuto poslední vůli, nové týrání Hudsonem Lowem přidávalo jeho utrpením tělesným silné protiventství duševní. Dávno se rozčiloval guvernér, že dostává jen řídké zprávy o tom, co se děje v domácnosti Longwoodské. Když se mu nepodařilo zjednat doktoru Verlingovi, který by mu byl podával zprávy, přístup k císaři, chtěl donutiti Napoleona, aby přijímal kapitána Nichollsa. Přikázal tomuto důstojníku, aby vnikl, třeba násilím, do bytu Napoleonova a zjišťoval tam denně jeho přítomnost. Na to odpověděl generál přes svou slabost tímto prohlášením:

„Ve dnech 11., 12., 13., 14. a 16. srpna 1819 byl po prvé učiněn pokus vniknouti násilím do domku, v němž obývá císař Napoleon a který byl do té doby respektován. Císař se postavil násilí na odpor zavřev a zamknuv dveře. Opakuje prohlášení, které vyslovil a dal vysloviti několikrát, že se nepřestoupí násilím jeho práh, leda přes jeho mrtvolu. Opustil vše a žil od tří let uzavřen v šesti malých pokojích, aby se vyhnul potupám a urážkám. Jsou-li tak podlí, že mu závidí toho útočiště, je to, že jsou rozhodnutí, nenechati mu útočiště jiného než hrob. Stížen jsa od dvou let chronickým zánětem jater, nemocí v tom kraji endemickou, a od jednoho roku zbaven pomoci svých lé-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

kařů odstraněním doktora O'Meary v červenci 1818 a doktora Stokoea v lednu 1819, měl několik záchvatů, při nichž byl nucen zůstat na loži patnáct nebo dvacet dní za sebou. Při záchvatu z nejprudších, které kdy měl, kdy od devíti dnů je upoután na lože, kdy nemůže proti nemoci stavěti nic než trpělivost, dietu a koupel, je znepokojován od šesti dnů hrozbami násilí a urážkami, jimž, jak ví princ vladař, lord Liverpool a celý svět, nepodrobí se nikdy!...“

Napoleon — o tom několikrát vypravování nenechává pochybnosti — byl by, jak říkal, bránil se zbraní v ruce a za každou cenu svého soukromého bytu, svého posledního ubohého koutku. Hudson Lowe to pochopil. Couvl před možnými následky rozhodného činu, upustil od svého úmyslu vnutiti císaři denní návštěvu kapitána Nichollsa, třebaže v téže chvíli s druhé strany bylo se mu vzdáti navždy naděje, že zjedná doktoru Verlingovi přístup do Longwoodu.

Dne 20. září 1819 přišel na Sv. Helenu opravdu francouzský lékař, jehož Napoleon, zbavený O'Meary i Stokoea a vida obtíž zvoliti si lékaře anglického, od nějaké doby vyžadoval od britské vlády i od své rodiny.

Byl to bohužel doktor Antommarchi, vybraný kardinálem Feschem, — volba při nejmenším prostřední: třicetiletý lékař, jemuž se nedostávalo odborné zkušenosti, praxe v lékařském umění, a jenž se brzo ukázal domýšlivým, lehkomyšlným a nedbalým.

Paul Frémeaux

Císař dal také poprositi svého strýce, aby mu vyhledal vzdělaného, osvíceného kněze, s nímž by mohl rozmlouvat o věcech náboženských. Kardinál projevil taktéž nedostatek soudnosti nebo péče a jsa bezpochyby mínění, že počet nahrazuje jakost, posílal starce, stíženého dnou, hluchého, s jazykem skoro ochromeným, abbé Buonavitu, a Korsikána, jakým byl Antommarchi, mladého horala stěží okřesaného v semináři, skoro bez všeobecného vzdělání, bez jemných způsobů a umění rozhovoru: abbé Vignaliho.

Jen dva noví služebníci, kteří přišli s duchovními a lékařem, úplně pak uspokojili Napoleona.

Jeden se jmenoval Coursot. Stal se správcem kuchyně na místě Pierrona, který byl povýšen na správce domu. Od smrti Ciprianiho zůstal úřad správce domu v Longwoodě uprázdněn.

Druhý se nazýval Chandelier. Byl posledním kuchařem císařovým a hlavně od něho, z jeho zpráv, které, vrátiv se do Francie, podal Carêmovi a které tento uveřejnil, známe Napoleonovy chuti a jeho jídelní řád v Zajetí. Chuti a řád, které možná nebyly bez vlivu na postup nemoci, která zde jen byla nastíněna, a jichž bude třeba si všimati lékařům, kteří by chtěli studovati a popsatí vědecky tuto nemoc.

Císař si dával přinášeti polévku při každém z hlavních jídel, při snídání i při obědě. Jedl ji skoro vřelou a paní de Montholon uvádí, jak o té věci říkal, „že

P o s l é d n í d n o v é C í s a ř o v i

vězni, kteří snášejí největší nedostatky, zhrouť se vždy, dostanou-li polévku úplně studenou.“ Zvláště rád jedl polévky zelinné, šfovíkovou, a polévku à la reine, jakési *lait de poule*, velmi slazenou směs z mléka a žloutků, které připisoval vlastnosti osvěžující a počišťující.

Z mas jedl nejraději skopovou kýtu, dobře vypéčenou, kotlety a skopové hrudi, toto obalené strouhanou houskou a pečené s řídkou omáčkou, pak kuřata — kuřata na všechny způsoby a se všemi omáčkami, pečená, dušená nebo smažená; po provençalsku, bez česneku — nesnášel ani česneku ani cibule, — po italsku, po tatarsku, à la Marengo. Zvláště rád také jedl uzeniny, jaternice a jelítka à la Richelieu.

Co se týče zelenin, zdá se, že mu chutnaly zvláště velké boby soissonske a čočka s olejem.

V Evropě byla středomořská ryba parmice (růžová) z jeho nejmilejších jídel; litoval často na Sv. Heleně, že ta ryba se nevyskýtá na jeho tabuli.

Byl velikým milovníkem jídel smažených, moučníků a jemného pečiva.

Příchod Chandelierův císaře potěšil. Od odchodu Lepageova, v květnu 1818, neměl jeho dům vlastně kuchaře. Nějakou dobu zastával ten úřad Angličan, jménem Laroche, zanechaný na ostrově vyslancem Amherstem, hodný člověk, ale omezených vědomostí kuchařských, a který onemocněl a skoro oslepl plyny z rozpukaných kamen longwoodských; po něm, po-

něvadž se nenašlo skutečného odborníka, byl správcem kuchyně Pierron. Jsa znamenitým cukrářem — vynikal cukrovými stavbami, na něž Betsy Balcombová vzpomínala po celý život a které jí působily laskominy i na vzdálenost dvaceti let, — Pierron přes své úsilí nedosáhl všech schopností a nestal se Vatelem. Chandelier přišel velmi vhod, aby ho vystřídal v jeho zatímním úřadě. Přicházel od kněžny Borghesové a znal dobře své umění. Přeptal se na Sv. Helenu v Londýně u Larochea a opatřil si rozličné nádoby, které v Longwoodě chybělo. Jakmile nastoupil svou činnost, zařídil jiná kamna. Carême vypravuje, že se Napoleon o věc zajímal, navštívil kuchyň a přál štěstí novému mistru kuchaři: „Je to velmi dobré pro tebe,“ řekl mu, „že jsi se setkal s Larochem, než jsi sem přišel. Budeš mít méně obtíží a zachováš si zrak, nebudeš-li již mít ošklivého čoudu z kamenného uhlí; pak mi můžeš podávati častěji paštičky k snídani...“

Chandelier jich Napoleonovi podával, co jich jen chtěl. Lahodil také jeho chuti na paštiky z máslového těsta, koláčky à la reine, knedlíčky drůbežné, sekanou s makarony, janovskou dušenou a pilaf po milánsku.

Mnohé z těchto kuchařských příprav, jak nelze pochybovati, nebyly jídly nejlépe se hodícími člověku, kterému nebylo dobře, který jedl rychle a sotva kousal, žvýkal. A celkem k tomu ještě jídla tvořící stravu

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

Napoleonovu neměla téže jakosti na Sv. Heleně jako v Evropě.

Maso z jatek na ostrově nebylo valné. Hovězí dobytek, dovážený z Benguely a Brasilie a na špatných pastvinách nedostatečně zotavený po útrapách dlouhé plavby, dával obyčejně jen maso tvrdé, houževnaté. Skopový dobytek pocházející z Kapska, druhu s tlustým ocasem, vtipně popsany Henrym, přicházel vyhublý a ztlouští-li, byl samý tuk. Jako jediná výjimka dařil se znamenitě dobytek vepřový domácího chovu.

Drůbež přes všecku péči zůstávala prostřední. Pokus o chov, který byl učiněn v Longwoodě, dával jen hubená kuřata, hubené krůty a hubené husy.

Ačkoli břehy Sv. Heleny jsou bohaty rybami, lovíli tam jenom makrely. Jen občas se objevoval na tabuli císařově dosti dobrý druh pražmy, jež nazývali podivně *stařenou*, druh řepachy, jakási plískavice, jež chutná podobně jako losos, a velký korýš, který se chutí podobá mořskému raku.

Čerstvé zeleniny, zelí, kapusta, saláty, boby a hrách byly vzácností. Sušená zelenina bývala někdy od dvou tří let. Brambory byly nevalné.

Ostrov neplodil ani hrušek, ani jablek, ani třešní, ani švestek, ani jahod. Pomorančovničky tam kvetly nádherně, ale pomoranče pro nestálost teploty zrály špatně kromě dvou tří míst výhodně položených, jako v Plantationě. Citrony se dařily lépe; réva dávala velké

Paul Frémeaux

hrozný, meruňky plod tvrdý a broskvoně malé, žluté broskve. Celkem byly fíky, mango a banány jedinými obstojnými plody. Chandelier hotovil kobližky s banány namočenými v rumě.

Těžko si opatřovali v Longwoodě dobrý chléb. Na mnoha stránkách deníku Gourgaudova vidíme císaře si na to stěžovati; jednoho dne prohlašuje, že vojenské suchary budou lepší, a káže jich koupiti. Bylo to proto, že mouka užívaná na Sv. Heleně přicházela buď z Evropy, rozehřátá aspoň tříměsíčním ležením na lodích a cestou přes rovník, nebo od mysu Dobré naděje, dosti blízkého, kde se však k mletí obilí užívalo žernovů z měkkého kamene, které přiměšovaly při mletí písečný prach. Tak se někdy stávalo, že pečivo přinášené na tabuli císařovu chutnalo prachem a křupalo v zubech. Často také chutnalo zažlukle, poněvadž Chandelier měl po ruce skoro jen máslo slané, které bylo třeba vyprati v několika vodách, vylisovati a dáti vykapati. Jako makarony a parmský sýr, sušená zelenina a většina konserv, zůstávalo to máslo příliš dlouho ležeti, sestarávalo ve skladech Východoindické společnosti, která je dodávala.

Napoleon jsa malým pijákem, — půl láhve bordeauxského mu stačovalo při každém jídle, — nejevil se ani větším jedlíkem. Nevalná kuchyně, kterou jediné připouštěly skrovné zásoby a špatné potraviny ostrova, často vzbuzovala odpor jeho žaludku, který

P o s l e d n í d n o v é C i s a ř o v i

se stal choulostivým. Všecka péče a skutečné kuchařské nadání Chandelierovo se projevovalo v některé dni docela nadarmo a nezabránilo, aby se mu nezprotivilo brzo to, brzo ono jídlo. Mnohokrát buď nesnídal nebo neobědval.

Přes tuto nechuf k jídlu, neustále se vzmáhající, se znenadání v době, kam vypravování dospělo, zdraví Napoleonovo obnovilo.

Je řídké, že by se v postupu nemoci, třebaže byla sebe neústupnější, nezadržitelnější, nevyskytla chvíle klidu, úlevy. Rovněž tak v nejhorší zoufalosti; člověk nejvíce toužící po smrti neodchází obyčejně, aby v některé chvíli neshledával život příjemným. Asi po osm měsíců, od října 1819 do června 1820 se zdálo, že Napoleon fysicky i morálně, tělem i duší, chce znovu žít.

Zajisté se v té chvíli zánět jater, jímž trpěl od tří let, utišil, nastala dočasná úleva, a nemoc ještě hroznější, která se chystala skončiti jeho dílo, rakovina žaludku, teprve se počínala.

Některé jiné okolnosti přispívaly k tomuto zdánlivému obrození, tomuto chvilkovému obnovení životní síly, poslednímu a bledému odlesku velkého lidského plamene, který se chystal zhasnouti.

Příchod doktora Antommarchiho, abbé Buonavity a Vignaliho, Coursota a Chandeliera a dřívější příchod Štěpána Bougesa, který vystřídal Bernarda u hraběte

Bertranda, nahradily z části ztráty, které utrpěla malá francouzská kolonie na Sv. Heleně. Longwood se znovu zalidnil a oživil. Šest nově příchozích jaksi přineslo do chmurného ovzduší ostrova trochu oživujícího vzduchu z Evropy, uvedlo jaksi císaře zase ve styk se světem, od něhož byl oddělen, přinášejíc zprávy o posledních událostech politických, odpovídajíc na jeho otázky o Francii, o jeho rodině a o jeho synu.

V téže době ze zlepšily vztahy mezi Longwoodem a Plantationem. Zdálo se, že si Hudson Lowe uvědomuje ošklivost svého týráni; Napoleona zase omrzelo projevovati stížnosti, příliš často marné. Ty denní hádky, ty dopisy hašteřivé a jalové, které plní tolik stránek v dějinách Sv. Heleny a činí je časem tak jednotvárnými a unavujícími, přestaly skoro úplně. Nastával tichý mír.

Konečně se doktoru Antommarchimu přes jeho nedostatečnost podařilo na počátku jeho činnosti vzbuditi dojem, že je dobrým lékařem. Předepsal císaři některé utišující prostředky, které se zdály míti účinek. Radil mu, když nebylo jiného pohybu a jeho rozhodnutí neopouštěti úzkého obvodu čtyř mil jej zbavovalo procházek, aby se zabýval zahradnictvím. Myšlenka se Napoleonovi líbila, zvláště jako prostředek okrášliti trochu smutné okolí svého domu. Opatřil si nástroje zahradnické a uvedl v pohyb všecky své lidi, své Čiňany, své anglické čeledíny, své francouzské

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

služebníky, lékaře a kněze, hraběte de Montholon a maršálka Bertranda. Po dobu sedmi měsíců, od listopadu 1819 do května 1820, všichni obyvatelé Longwoodu se zabývali překopáváním nevděčné půdy, úsilovně okopávali, zasévali a pleli. Budovali zdi z hlíny proti zhoubnému vanutí pasátu, vyhlubovali nádržky pro dešťovou vodu. Růžové keře broskvoně a pomorančovníky byly nasázeny v hustých skupinách. Císař koupil čtyřadvacet velkých stromů, improvisoval stromořadí z vrb a dal před svá okna přesaditi dub. Každého pěkného dne dal hned za svítání sám znamení velkým zvoncem a až do jedenácti hodin dohlížel na své dělníky, hůlku v ruce, v svém bílém županu a s kloboukem se širokou střechou na hlavě. Často žádal o lopatu, bral hrábě nebo kropicí konev. Ordonanční důstojník Lutyens, jenž vystřídal právě kapitána Nichollsa v Longwoodě, užasl jednou ráno, když spatřil generála Bonaparta bráti do ruky kusy drnu, které přijímal hrabě de Montholon a upevňoval tloučkem je pěčuje na náspu.

Poněvadž duchu, jako tělu, se vedlo dobře od těchto zábav a toho pohybu, začal Napoleon odpoledne znova čísti a diktovati. Nabýval zájmu na podrobnostech, které již dávno ho bavily. Dožadoval se na příklad zlepšení ve svém bytě, a měl radost, že dostal některé nové tapety a několik nových kusů nábytku. Budovali mu vedle dosavadního domu dům rozsáhlej-

Paul Frémeaux

ší a pohodlnější; předtím vždy odmítal starati se o něj, říká, že bude mrtev, než bude dostavěn. Nyní, smířiv se s myšlenkou, že bude žít, staral se denně o to, jak práce pokračují.

V té době třeba děkovati Hudsonu Loweovi za několik dobrých činů. Guvernér věnoval všecku svou péči domu, jenž se stavěl. Opatřil zápřež a lidi potřebné k dopravě stromů, odvážených do Longwoodu. Ba více: chtěje ho přiměti, aby zase pěstoval jízdu na koni, pohyb tak prospěšný zdraví, rozšířil obvod, v němž se císař směl pohybovati nejsa provázen anglickým důstojníkem tak, že obsáhl asi čtvrtinu ostrova.

Napoleon užil tohoto rozšíření volného prostoru jen dvakrát, když ho přešla chuť k zahradničení a když jeho zdraví již opět začínalo slábnouti. Dne 18. září 1820 vyšel po prvé od čtyř let z obvodu čtyř mil, vykonal rychlou objížďku a tak se tím unavil, že nazítří mu bylo odpočívati celý den na loži. Následujícího měsíce zkusil druhou projížďku; chtěl opět viděti místo, které navštívil na počátku Zajatí a které na něj učinilo dojem.

Provázen jsa maršálkem Bertrandem, hrabětem de Montholon, pikérem Archambaultem a třemi jinými služebníky, vyjel z Longwoodu jednou ráno, v pátek 4. října, k sedmé hodině. Malá jízdní družina dojela po silnici jamestownské k Ďáblovu punčovému poháru a tam se dala cestou, která brzo stoupala po úbočí Dia-

P o s l e d n í d n o v é C t s a ř o v i

nina vrchu. Po půlmílovém stoupání po zatáčkách mezi zvláštním rostlinstvem, mezi ježatými kaktusy, aloemi štíhlými jako meče, kapradinami, jejichž rozeklané listy mají tvar hadího jazyka, mezi stromy rázu okoličnatého a durmany s visícími na nich nesčíslnými bílými zvonky, přišli na vrchol hory. Byl odtud rozhled po ostrově podobný tomu, který jsme popsali na prvních stránkách této knihy, ale značně rozšířený, obsahující s nesmírnou rozlohou moře na všechny strany také tu část Sv. Heleny, které nebylo viděti z Alarm-House: vyhaslý jícen Sandy Bay.

Sestupující po této straně přišli na úpatí vrchu Dianina k osamělému domku, zvanému *Mount-Plaisant*. Bydlil tam stařec, jménem Doveton, nejvážnější z Yamstocků.

Býval členem zastupitelstva ostrova a nedávno byl v Londýně, kde se mu dostalo neočekávané cti, že byl přijat u dvora a povýšen na rytíře princem vladařem Jiřím III. Angličané usedlí na Sv. Heleně, trochu závistiví, od té doby si rádi tropili smích na jeho útraty; připisovali mu přílišnou prostotu ducha, podivuhodnou naivnost. Povídalo se na příklad, že vystoupiv z lodi v hlavním městě britském a vykládaje si ruch na ulici jako přecházející průvod nějakého veřejného obřadu, potkal admirála Pulteney Malcolma a pozdraviv se s ním žádal ho, aby s rozhovorem počkal, až ten *průvod* přejde.

V den, o kterém je nyní řeč, užíval dobrý ten muž ranního vzduchu mezi svými záhony, když spatřil blížiti se sedm jezdců. Podle koně s čabrákou z nachového aksamítu a zlata, podle zeleného kabátu a třírohého klobouku tušil, že jeden z těch jezdců jest asi Napoleon. Po chvíli dojel hrabě de Montholon první ke dveřím domu, vyřídil siru Vilému Dovetonovi poklonu císařovu a prosil, aby dovolil malé družině odpočinouti si u něho. Starý pán zachováváje nařízení Hudsona Lowea a vlády, která jej právě povýšila do stavu šlechtického, odpověděl, že *generál* je vítán v Mount-Plaisant a že mu dává všecko své obydlí k službám.

Výletníci vstoupili. Napoleon se zdál unaven. Vystoupil po stupních do domu podporován jsa maršálkem Bertrandem. Uvedli ho do salonu, kam rychle přiběhly tři dcerušky hostitelovy. Posadil si jednu z nich vedle sebe na pohovku a vyňav z kapsy krabičku z želvoviny, podělil je všechny lekořicovými bonbony. Matku dětí, paní Greentreeovou, která také přišla, přijal velice laskavě a pohládl po tváři děťátko, které měla v náručí.

Mezitím pokračovala namáhavá rozmluva mezi sirem Dovetonem, který neznal slova francouzského, a hrabětem Bertrandem, jehož anglický slovník byl omezen. Vyměňovali, aby si porozuměli, tolik znamení jako slov. Dobrý rytíř naléhal, aby se mu dostalo cti, nabídnouti *generálu* snídani. Nezbylo, než aby císař svolil

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

a následoval ho do jídelny, kde ukázal vítězným posunkem a jako na neodolatelné pokušení na ohromnou pomazánku čerstvého másla. Napoleon ho zatáhl přátelsky za ucho, ale odmítl zase pozvání. Prostřednictvím maršálka Bertranda vyložil, že jeho sluhové přinesli z Longwoodu dva plné koše potravin. Chtěli, dovolí-li laskavě pán Mount-Plaisantu, prostříti venku na trávníku před domem.

Pan Vilém Doveton byl požádán, aby jedl s nimi. Císař ho posadil po své pravici. Paštika, studené kuře, krůta, šunka, salát, mandle a datle pokrývaly tabuli. Znameníť pomazánka másla tam stála také s láhví pomorančového likéru, upraveného paní Greentreeovou. Při zákuskách nalil Napoleon rytíři vlastní rukou sklenici šampaňského.

Přes to rozjařující víno a libou pohodu dne — bylo to jarní, jižní ráno, vzduch byl lahodně vlažný a nebe Sv. Heleny bez mráčku — byla hostina melancholická.

Francouzi měli před očima zvláštní krajinu, která na ně působila.

Kolem Mount-Plaisantu se rozkládalo do polokruhu pohoří, jehož částí je Dianin vrch, zelené jen na vrcholu, holé na úpatí. Toto pohoří není nic jiného než okraj jícnu z největších na zemi, který v dobách předhistorických vychrlil ostrov, vytvořil jej ze svých láv a nahromaděných svých trůsek, pak sám zmizel z polovice v moři, rozevřev a sesunuv se po jedné straně.

Polokruhovitý okres Sandy Bay, uzavřený na východě severu a západě vysokou stěnou, ohraničený na jihu čarou pěny skoro přímou, pěny věčného příboje, je tím, co zbývá dnes ze sopečného jícnu.

Hluboké trhliny jej rozrývají všemi směry, ostré výstupky strmí kolem něho na všech stranách. Obrovská skála, připomínající trochu podobu lidskou, nazvaná *Lot*, vyniká tam svými 1400 stop výšky nejvýše nad nesmírným chaosem skal, obludných, zkroucených, rozličně zbarvených, hnědých, fialových, nachových a oranžových. Všude jinde na Sv. Heleně zdálo se jim, že jsou na konci světa, ale zde před tou panorámou, křečovitě zmítanou a němou, před tou hrou barev a těmi fantastickými tvary mrtvé hmoty zdálo se jim, že jsou ve světě jiném, na nějaké neznámé oběžnici, na některém z míst onoho světa, kam snad odcházejí duše. Jen několik drobných oas zeleně, v nichž rostly, jako na terase trávníkem pokryté, kde seděli Francouzi, velké bílé arony, podobné liliím, zdobilo tu a tam polokruhovitý prostor bez života. Kraj velkolepý a pustý, hodný, aby v dnech nevýslovného smutku přijal návštěvu velkého muže, jemuž brzo bylo zemřítí.

Napoleon zůstal jen několik málo hodin u pana Viléma Dovetona. Návrat do Longwoodu zdál se mu velmi obtížným. Jakmile dojeli zase na vozovou cestu jamestownskou, sestoupil s koně a sedl do kočáru, pro

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

nějž předtím poslal. K poledni přestoupil zase práh svého domu, tak unaven, že bylo třeba, aby ho maršálek Bertrand a hrabě de Montholon oba podpírali.

Výlet do Sandy Bay byl poslední dlouhou vycházkou císařovou.

Kapitola 6.
SMRTELNÝ ZÁPAS A SMRT.

Napoleon podnikl již jen několik krátkých vyjížděk koňmo a zřídka si vyjel v kočáře. Velmi slábl a scházel rychle za posledních měsíců r. 1820.

V listopadu jeho bolesti žaludku, dosud mírné a pomíjivé, staly se prudkými a nepřetržitými. Rakovina mu nyní tajně hlodala vnitřnosti. Často zvracel. Opuchlost noh, která se obnovila, zabraňovala mu v chůzi. Trápil ho suchý kašel. Těžká ospalost, velmi rozdílná od té ochablosti a omámenosti, které se dříve poddával na pohovce a kterou nazýval „podřimováním“, zmocňovala se ho a nutila ho ulehnutí si na lože kdykoli. Tma se mu zdála vždy potřebnou, aby dobře spal ve dne; ale nyní nebyla mu nikdy dosti velká: záclony jeho pokoje byly úplně spuštěny a třebaže sluhové mohli v pokoji přecházeti jen po ohmatu, stěžoval si ještě, že mu světlo vadí.

Počátkem prosince omdlel, vrátiv se z vyjíždky v kočáře. Nedlouho potom pozorovali kromě vzrnající se zsinalosti jeho pleti, že jeho pysky, dásně a nehty bledly. Jeho ruce, obyčejně chladné, byly bledé jako

Paul Frémeaux

vosk, a jeho nohy, v nichž vázl oběh krve, byly někdy jako led až do polovice stehén.

Dne 1. ledna 1821 Napoleon, proti svému zvyku v takovou dobu, sprostil kolonii francouzskou v Longwoodě, aby mu přišla sborem přátí. Pokládal nyní již všecka přání štěstí a zdraví za zbytečná, věděl dobře, že nový rok bude jeho rokem posledním. „Není již oleje v lampě,“ říkával často. A dáváje také své myšlenky podobu vypůjčenou, měl smutné potěšení opakuje tento verš Voltairův:

... A revoir Paris, je ne dois plus prétendre!

V únoru nepřestál trpěti. Dne 19. se zdálo hraběti de Montholon, když s ním rozmlouval, že mluví trochu s cesty. Jeho zapomnětlivost se rozmáhala. Stěžoval si, že cítí jakoby píchání nožem v pravé slabině. Jeho žaludek se vzpíral množství jídel a nyní nesnášel skoro jiné masité stravy než rosol. Zdálo se, že se oběh krevní ještě zvolňuje. Aby se dosáhlo v dolních končetinách oběhu krevního poněkud pravidelného, bylo někdy potřebí přiložití šestkrát až sedmkrát teplé obkladky. Nechtěl věřit, že ubrousky jsou horké, ač pálily ruce sluhů.

Doktor Antommarchi léčil ho špatně. Když přišel na Sv. Helenu, měl příležitost mluvit s Hudsonem Lowem a předními důstojníky ostrova a od nich přijal myšlenku, že nemoc císařova je nemocí strojenou, po-

Poslední dnové Císařovi

litickou. Po nějakém čase ovšem připouštěl, že Napoleon se zdá býti stížen zánětem jater, pak zjistil poruchy činnosti srdeční a žaludeční. Ale žádná z těchto chorob podle jeho soudu nezdála se vážnou. Mladý lékař konal své povinnosti také nedbale, odcházeje každou chvíli z Longwoodu a, jak vypravuje hrabě de Montholon, honě se za ženskými po ulicích jamestownských. Takové jednání vzbudilo nespokojenost a netrpělivost císařovu, který mu zakázal přístup do svého pokoje a počátkem února dal mu napsati propouštěcí list, kde byly tyto přísné řádky: „Od patnácti měsíců co jste zde, nevzbudil jste u Jeho Veličenstva nijaké důvěry ve svou morální povahu. Nemůžete mu v jeho nemoci nikterak prospěti. Váš zdejší pobyt byl by nadále bezúčelným.“ Antommarchi vymohl povolení, že smí zůstat, jen slibem, jemuž pak dostál velmi nedokonale, že se polepší.

Lehkovážný lékař nebyl ostatně jediným, kdo nechápal své povinnosti. Tyto dni, tak plné útrap tělesných, kdy císař cítí, že se blíží smrt, jsou učiněny ještě smutnějšími skoro všeobecným sklonem jeho okolí k útěku. Po lokajovi Gentilim, který odešel nedávno, koncem r. 1820, projevovali Chandelier a několik jiných služebníků, jejichž zdraví nebylo právě nejlepší, touhu opustiti ostrov. Až do polovice února 1821 vidíme se starati hraběte de Montholon v dopisech k manželce, aby našel někoho v Evropě, kdo by ho v Longwoodě

vystřídal. Aspoň Bertrandové chránili se dosud úmyslův odejítí. Společníci Napoleonovi patrně nemyslíli, že zkouška svatohelenská se skončí tak brzo. Od let se zdál císař vážně nemocným a přece žil; ponenáhlu si zvykla jeho družina pokládati ho za jednoho z těch neduživců, kteří vzbuzujíce neustálé obavy, posílají do hrobu, než sami tam vstoupí, řadu lidí mnohem zdravějších než jsou oni.

Teprv v druhé polovici měsíce března se pravda vnucovala a všichni přestali se zabývati hanebným záměrem opustiti umírajícího. Jeden odchod přece ještě byl: odchod abbé Buonavity. Ale tento stařec, stížený chorobami, měl skutečnou potřebu uniknouti tomu podnebí. Antommarchimu bylo uloženo, dne 17. března, aby ho doprovodil na palubu lodi, která odjížděla do Evropy. Když vykonal lékař tento úkol, neopominul podle svého zvyku zdržeti se v Jamestowně. Zatím co se tam oddával své oblíbené zábavě, bylo potřebí jeho služeb v Longwoodě a očekávali tam netrpělivě jeho návratu. Císař byl zachvácen krutými bolestmi vnitřností a vyvrátil kus ssedlé krve. Od toho dne pak již takřka nevstal s lože.

Dne 19. nový záchvat a opětná nepřítomnost lékařova. Dne 21. je náhodou tu, když jej volají, aby zjistil a prozkoumal tmavé výměty, které vyvrátil. Místo aby zastavil, možno-li, zvracení, pokládá za prospěšné způsobiti, aby se opakovalo a zesílilo, a to, jak vykládá,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

aby se přemohla *gastrická horečka oblevující*, kterou nyní zpozoruje. Po třikráte, dne 22., 23. a 24. března, dává Napoleonovi pro zvracení. Představíme si účinek dráždivé soli na žaludek, rozbolavělý rakovinou. Císař měl z toho takové bolesti, že křičel a po zemi se svíjel. Nakonec nazýval Antommarchiho vrahem a přijímal ho jen s odporem.

Bylo třeba hledati lékařské pomoci jinde. Maršálek Bertrand a hrabě de Montholon pomýšleli na doktora Arnotta. Byl to, jak již víme, lékař 20. pluku — pluku, který vystřídal v táboře deadwoodském pluk Henryho, 66., poslaný nedávno do jiné části ostrova. Hudson Lowe navrhoval od nějaké doby naléhavě jeho služby. Ne, že by stav Napoleonův znepokojoval guvernéra, ale vracel se ke své myšlence, zjednati přístup do Longwoodu jednomu ze svých podřízených, aby tam nepřímou vykonával dozor prospěšnější než kdykoli. Vždyť dostal právě od lorda Bathursta list, v němž ministr vyslovuje své přesvědčení, že generál Bonaparte, zpraven jsa zajisté o neklidných poměrech v Evropě, *začíná se zabývati myšlenkou uniknouti ze Sv. Heleny!* Trápení jsouce nepokojem povahy docela jiné, dosáhli maršálek Bertrand a hrabě de Montholon od císaře po velkém prošení, že přivolil, aby ho ošetřoval lékař doporučený.

Návštěvy doktora Arnotta se začaly 1. dubna. Napoleon je té chvíle tak slab a jeho utrpení napříště tak

veliká, že možno odtud počítati jeho smrtelný zápas, zápas pětinedělní, jež třeba vypravovati den ode dne.

Lékař 20. pluku, jsa naplněn jako příliš mnoho lidí na Sv. Heleně pochybností o nemoci, pro kterou ho zavolali, s počátku docela nepoznal její vážnosti. Je spravedlivě říci, že jedna věc se mu zdála divnou, když jej přivedli na večer prvního dne, kdy přišel do Longwoodu, k loži císařovu. V pokoji nebylo světla a zůstalo tak. Napoleon, v špatné náladě a reptavý, nedovolil rozžehnouti ani lampy ani svíce. Doktoru Arnottovi bylo prohlížeti jej v naprosté temnotě; při ohledání neobjevil nic nepravidelného, uznal teplotu za mírnou, dech volný a tep klidný. Potom podal zprávu Hudsonu Loweovi, že osoba, u které byl, *ať to byl generál Bonaparte nebo někdo jiný*, zdá se velmi zesláblá, posuzuje-li se podle tepny, ale není v nebezpečení.

Nazítří, 2. dubna, časně zrána opětoval anglický lékař svou návštěvu, provázen jsa Antommarchim. Tentokráte nic nepřekáží jeho ohledávání: může hleděti na nemocného, pozoruje ho v plném denním světle. Leč přispění světla sotva přispívá jeho bystrozraku. Shledává, že císař vypadá špatně, toť pravda, ale přikládá to přílišnému ležení v posteli, zvláště jeho hrozně bledou barvu a unavenost jeho rysů. Nutí ho, aby častěji vstával s lože. Když si mu Napoleon stěžuje na škubavé bolesti v spodní části života, na dávení a ne-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

ústupnou zácpu, zdá se, že přikládá důležitost jen zácpě a nevidí se mu předepsati nic než projímadlo.

Dne 3. dubna tepna Napoleonova ukazuje 76 tepů, číslo, které pozorujeme obyčejně, které však je zvláštní u člověka, jehož obyčejný oběh krevní je tak zvolný. Teplota tělesná v téže chvíli zůstává pod 36 stupni. Nemocný se zdá býti velmi stísněn. Říká, že nemůže nic snísti, aby nebyl v nebezpečení, že to ihned zase zvrátí. Pro tu chvíli ostatně nemá hladu. Také nemá žízně. Projevuje však přece přání napítí se trochu vína. Doktoři Arnott a Antommarchi dovolí mu bordeauxské v malých dávkách, radí mu lehkou stravu, udají jídla snadno stravitelná, jako telecí rosol, krémy a mléko.

Večer dostoupí tepna 80 tepů.

V noci z 3. na 4. dubna trpí Napoleon prudce nadýmáním a dávením; dýchá těžce; má také záchvat horečky, který trvá do rána. Pak se dostaví hojný pot, příznaky horečky slábnou a v poledne se jeví zlepšení velmi patrné. Poněvadž zácpa nepovolila, doporučují lékaři proti ní projímadla, ale nemocný se obává, ne bez důvodu, aby tento způsob léčby nepodráždil žaludku a nezpůsobil nových bolestí.

Když se doktor Arnott dostaví 5. dubna do Longwoodu, hlásí mu Antommarchi, že noc byla špatná. Císař vyvrátil čtyřikráte sliznaté výměty; zmítala jím prudká horečka, která se utišila ke druhé hodině s půlnoci; pak vyrazil chladný pot, provázený napětím

spodního života. Ve chvíli návštěvy stěžuje si císař, že cítí zase *své bodání nožem* v pravé slabině.

Dne 6. dubna je sláb, velice skleslý po novém záchvatu horečky v noci, málo výrazné ve svých stadiích tepla a chladu, která však způsobila hojný pot. Chce sice zkusit odpoledne projímadlo, ale žádá je tak slabé, že se nedostaví účinek.

Večer trpí ochlazením končetin, nadýmáním, bolením hlavy a zvracením.

Přes to zachovával lékař 20. pluku svůj optimismus. Téhož dne skutečně generální adjutant Tomáš Reade, otázav se ho po císaři, psal Hudsonu Loweovi: „Doktor Arnott mi oznamuje, že v hodinách, kdy chodí do Longwoodu, nikdy nenašel generála Bonaparta ve stavu vyličeném Antommarchim. Zdá se býti toho mínění, že nemoc generálova není vážná, že je více duševní než tělesná. Také myslil, že může ujistiti hraběte Bertranda, že není nebezpečství. Dnes radil generálovi, aby vstal a oholil se. Generál řekl, že je nyní příliš sláb, že se oholí, až se bude cítiti poněkud silnějším; holí se vždy sám. Jeho vousy jsou dlouhé a lékař vykládá, že mu dodávají hrozného vzezření. Ptal jsem se, zdá-li se velmi zhublý: „Ne,“ odpověděl mi Arnott; „sahám mu často na tepnu, má zápěstí tak silné, jako je moje, tolik masa na ruce jako já. Nemohu u něho objeviti nic mimořádného kromě jeho pleti nejvýš bledé, mrtvolné. Dnes ráno jsem ho viděl zvracet a

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v í

to je první věc nepravdělná, kterou jsem upozoroval. Ostatně nevyvrátil mnoho.“

Takový byl lékařský bystrozrak, jež projevovali v okolí muže, jemuž rakovina, která dospěla posledního období, hlodala v žaludku, a jemuž bylo po čtyřech nedělích zemřít!

Dne 7. dubna svolí císař, že vezme ještě několik pročišťujících pilulek. Lék účinkuje a způsobí mu dosti patrné ulehčení.

Ihned, jakmile se cítí trochu silnějším, vstane, jde k svému toaletnímu stolku, oholí se stoje. Osvěžen, všecek šťasten, že se zbavil vousů skoro měsíc starých, sedne si do křesla, pročítá zběžně noviny příšlé z Evropy, pak vzpomene na závěť, kterou napsal prostřed roku 1819. Káže maršálku Bertrandovi, který je jejím opatrovníkem, aby ji přinesl, přečte ji znova, není s ní již spokojen a hodí ji do ohně.

V noci ho zase zachvátí horečka; silně se potí a třeba několikrát měnití prádlo.

Dne 8. lehké projímadlo působí dobře jako včera, ale projímadla jsou císaři najisto příliš odporná; nemá chuti bráti je dále.

Toho dne ráno Antommarchi po své návštěvě s doktorem Arnottem je volán opět do pokoje nemocného. Hledají ho všude marně; odejel z Longwoodu koňmo na procházku a dal se cestou do Jamestowna. Vrací se teprve večer. Napoleon mu vzkáže ještě jed-

Paul Frémeaux

nou, že ho již nepřijme. Pokořen a rozzloben půjde ten zvláštní lékař zítra žádati Hudsona Lowea o dovolení, aby se směl vrátiti do Evropy. Bude u lože umírajícího císaře jen proto, že bude třeba očekávati odpovědi.

Dne 9. Napoleon zase vstane na hodinu s lože.

Dne 10. může také vstáti, cítí menší bolesti, ač je slab. Práví doktoru Arnottovi: „Krise minula; jsem zase v stavu, v jakém se trápím již měsíce: nejvyšší slabost, žádné chuti k jídlu.“ Dodává, klada ruku na pravou slabinu: „Zde je to, jsou to játra, doktore.“ Anglický lékař ohledav místo, ujišťuje ho, že játra nikterak nejsou dotčena. Nejvýše možno tomu orgánu vytýkati lehké ochabnutí činnosti.

Odpoledne mluví císař o tom, že předělá svou závěť. Hraběti de Montholon, který si dovoluje podotknouti, že opatření to není tak naléhavé, odpovídá nedůvěřivě: „Zítra se tím budu zabývati, bude-li mi zase dobře.“

Ale nazítří, 11. dubna, je velmi zřý den. Zvracení se začalo znova v noci a znepokojivě se opakuje.

Trvá celý den 12. dubna. Výměty vyvrácené vypadají jako mazlavý sliz. Každý záchvat vyčerpává císaře ještě více. „Cítím, že mne lékařská věda nezachrání,“ prohlašuje doktoru Arnottovi. „Má nemoc je smrtelná.“

Vstane však přece, usedne v křesle, ale po půlhodině cítí v nohách ledový chlad, který hrozí zachvátiti

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

všecko tělo. Zase jej uloží. „Neumírá se slabostí?“ táže se. „Jak možno žít, když se jí tak málo, jako jím já?“

Přijme nepatrný kousek rosolu, dva suchary a několik lžic muškátového vína, ale nestráví jich.

V noci nespí, trápen jsa nadýmáním. Zvrací neustále a horečka smáčí potem jeho košili, flanelovou kazajku až i madrasový šátek, jímž si ovinuje hlavu. Hrabě de Montholon a Marchand obnovují jeho prádlo. Poněvadž císař nesnese světla ve svém pokoji, strpí jen slabý kmit svíčky postavené v místnosti vedlejší, převlékání je dlouhé a obtížné, a někdy bývá netrpělivý.

Zrána dne 13. dubna shledává, jak praví, že síly ho opouštějí víc a více. Za návštěvy doktora Arnotta je zachvácen zase zvracením. Aby zmírnil bolesti při tom, dává mu lékař opiový lék. Nemá žádaného účinku.

Tu císař přemůže svou nemoc. K poledni vstane, uzavře se s hrabětem de Montholon a po dobu dvou až tří hodin zabývá se diktováním své závěti.

Začíná prohlášením, že umírá v náboženství katolickém, apoštolském a římském; jeho pochyby nepřestaly, ale je zrozen v tom náboženství, pokládá je za nejlepší, obnovil je ve Francii podepsav konkordát.

Na druhém místě vyslovuje přání odpočívati na březích Seiny. Pak se obrací jeho myšlenka k vévodovi Zákupskému, své krvi, své naději dynastické, ohrožené na dvoře vídeňském. Komu odporučí toho křehkého desítiletého dědice? Kdo ho nejlépe ochrání? Patrně

Paul Frémeaux

matka, Habsburkovna. Leč od jeho pádu se Napoleono-
vi nikdy nedostalo utěšujícího vzkazu od Marie Louisy,
nikdy ani nejmenší známky, že by vzpomínala. Ví, že
jeho manželka zapomněla, že se stala souložnicí rakou-
ského generála, jednookého Neipperga. Chvíli mlčí,
zdá se, že váhá, jsa bezpochyby obětí prudkosti vnitř-
ního boje. Pak praví hraběti de Montholon: „Pište.
Vždy jsem si chválil svou předrahou manželku Marii
Louisu; zachovávám jí do poslední chvíle nejněžnější
city. Prosím ji, aby bděla a chránila mého syna od léček,
které ještě obklopují jeho dětství.“

Vévodovi Zákupskému chce odkázati to, co se ho
dotýkalo nejbližze, svůj majetek nejobyčejnější a nej-
bližší: „prádlo, které bral na své tělo a k svým potře-
bám“, prostěradla, košile, kapesníky, madrasové šátky,
většinu svého šatstva, svá dvě polní lůžka, své neceséry
toaletní, své stříbrné umyvadlo a vaničku ze zlaceného
stříbra. Odkazuje mu také své zbraně, kord slavkovský,
dýku, meč, tesák a své pistole; sedla, uzdy, ostruhy,
s nimiž podnikal své řídké a krátké vyjížďky v Zajetí;
své stříbrné náčiní a porcelánové nádobí sèvreské a
čtyři sta svazků, které se vyberou z knihovny long-
woodské.

Císař doufá, že tyto věci budou dítěti drahé „jako
památka po otci, o němž mu bude mluvití svět“.

Následuje třiatřicet jiných odkazů. Napoleon pro-
jevuje hojně svou štedrost svým starým generálům,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

důstojníkům a hodnostářům, svým společníkům ve vyhnanství a svým služebníkům.

Daruje 25.000 franků Coursotovi a Chandelierovi, 50,000 Archambaultovi, 100.000 Pierronovi, Noverazovi, Saint-Denisovi, abbé Vignalimu a hraběti de Las Cases;

400.000 franků Marchandovi: „Jeho služby byly službami přítele“;

500.000 franků maršálku Bertrandovi.

Hrabě de Montholon, který mu byl společníkem ode dávných let v každé hodině a nyní u něho bdí každou noc, dostane 2 miliony „jako uznání své synovské péče“. — „Chcete víc?“ táže se císař konče. Hrabě jsa dojat nemůže odpovéděti. „Nuže, přepište, co jsem vám nadiktoval, a pozítří, kdy budu mít šťastný den, přečteme si tu závěš zнова. Diktovati budete zase vy a já ji napíšu.“

Napoleon si uložil velikou námahu, ale v noci spí dobře a 14. dubna shledává doktor Arnott, že mu je mnohem lépe: nemá bolesti, jeví se veselým a po dvakráte vstává s lože.

Baví se dosti dlouho s lékařem, mluví o anglických vojácích a velebí Marlborougha: „Byl mužem,“ praví císař, „jehož rozhled sahal dále než na bojiště. Uměl veleti armádě a zároveň také vyjednávat. Má 20. pluk vylíčení jeho válečných tažení?“ — „Nemyslím.“ — „Nuže, doktore, přijměte exemplář, který mám, a vraďte

Paul Frémeaux

jej do knihovny vašeho pluku; miluji statečné muže všech národů.“

Toto darování knihy způsobí příhodu, o které se Napoleon na štěstí nedoví. Nedlouho potom budou *Válečné výpravy Marlboroughovy* odevzdány ordonančnímu důstojníku Lutyensovi a ten si pomyslí, že třeba je ihned poslati majoru Jacksonovi, veliteli sboru, jemuž jsou určeny. Ale Hudson Lowe, jakmile se doví o pozornosti císařově tak prosté, vyloží si ji směšným způsobem jako pokus generála Bonaparta sváděti 20. pluk a porušiti jeho vojenskou věrnost. Dílo bude guvernérem skonfiskováno a kapitán Lutyens, jehož si v Longwoodě mohou jen chváliti, bude přísně pokárán a donucen, aby se vzdal svého působení.

Dne 15. dubna se cítí Napoleon velmi sláb. Dávení se mu vrací; je ráno smáčen chladným potem a dýchá těžce.

Přes to se chce znova zabývati svou závětí. Třesoucí se rukou přepíše jejích deset dvanáct stránek podle diktátu hraběte de Montholon. Velkou část dne, čtyři až pět hodin věnuje se této pomalé a namáhavé práci.

Když skončil, není ani tak unaven, jak bylo možno se obávati. Ba proti všemu očekávání následující den je dosti dobrý a toho dne sní s chutí trochu potravy a pracuje ještě o dodatcích k závěti.

Ale 17. dubna zjišťuje doktor Arnott všeobecné zhoršení: dávení přibývá, tepna je slabá, rychlá a ne-

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

pravidelná, všecko tělo chladné. Nemocný je v stavu spavosti, z něhož se po chvilkách probouzí, a stěžuje si, že nemá dechu.

Odmítá projímadlo, ale klystýr mu způsobí ulehčení patrnější než obyčejně. Potom odpoledne spavost povolí, tepna se stává pravidelnou a klesá na 70, teplota zase stoupá. Napoleon, vzpamatovav se zase a skoro se rozveseliv, přeje si sekaniny z bažanta. Sní dvě tři sousta a napije se trochu bordeauxského.

Dá zavolati hraběte de Montholon a když ten, vstupuje do pokoje, je zaražen horečným leskem jeho očí, utiňuje ho slovy: „Není mi hůře, ale byl jsem zaujat přemýšlením o tom, co mají vykonavatelé mé závěti říci mému synu, až ho uvidí.“ A neprodleně diktuje své instrukce v té věci: vévoda Zákupský nemá pomýšlet na to, aby pomstil jeho smrt, třeba, aby z ní těžil; nechť má smýšlení francouzské, nechť nikdy nevstoupí na trůn s pomocí cizinců; kdyby z pouhé napodobivosti a bez naprosté potřeby chtěl znova začít války svého otce, *byl by jen opičákem*; může míti vládu pokojnou a řaditi se mezi velké panovníky.

Noc z 17. na 18. duben je špatná. Od devíti večer do pěti do rána zvrací Napoleon nepřetržitě. Záchvat se utiší ráno, ale císař zůstává skleslý, mlčí. Pojí trochu nudlové polévky; jeho žaludek ji vyvrátí v té chvíli. Má pocit pálení v životě a umisťuje to do jater. Doktor Arnott ho zase ujišťuje, že nejde o ten orgán.

Anglický lékař je nyní znepokojen. Antommarchi, v jehož prospěch zakročil, doprovází ho opět při jeho návštěvách.

Dne 19. působí nemocný lékařům méně nepokoje. Spal slušně, nezvracel, ba chtěl k půlnoci i jísti. Jí po druhé dopoledne. Tepna, slabá a pravidelná, ukazuje 76, teplota je pravidelná. Napoleon se jeví veselým, mluví mnoho. Po klystýru velmi působivém zmizela palčivá bolest na pravé straně.

Vstane a dává si předčítati výpravy Hannibalovy. Hrabě de Montholon se těší ze zlepšení, které, jak se zdá, nastává: „Neklamte se tím,“ praví císař, „je mi dnes opravdu lépe, ale přes to cítím stejně, že má smrt se blíží.“

Dobrá noc mezi 19. a 20. dubnem. Přece však v první části té noci má Napoleon pocit horkosti ve vnitřnostech, trpí lehce záduchou a žízni a pije jen s obtíží. Když nastane den, je mu dobře. K večeru si stěžuje na palčivost u srdce. Říká také, že mu je neustále těžko od žaludku, a chrání se od zvracení jen tím, že leží nepohnutě. Trocha potravy, kterou přijal, zůstává mu v žaludku.

Necítí skoro bolesti 21. dubna; jeho žaludek je volný. Odpoledne si dá Napoleon zavolati abbé Vignaliho, jehož se táže: „Víte, co to je „chappelle ardente?“*—

* „Osvětlená kaple“ = katafalk obklopený rozžatými svícemi.

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

„Ano, sire.“ — „Již jste ji zařizoval?“ — „Ještě nikdy.“ — „Nuže, zařídíte mou.“ — Pouští se do nejmenších podrobností... „Vystavíte Nejsvětější Svátost, budete se modliti modlitbu čtyřicetihodinovou. Po mé smrti postavíte si oltář v hlavách lože a budete sloužiti stále mše se všemi obvyklými obřady do té doby, až budu v zemi.“

Nazítrí císař trochu zvracel, ale celkem zůstává jeho stav uspokojujícím.

Rovněž tak dne 23.

Dne 24. doktoři Arnott a Antommarchi zjišťují zmírnění všech známek horečky. Činnost zařívací se děje dosti pravidelně.

Obrat k lepšímu se zarazí v noci následující, noci beze spánku, v níž dávení se opakuje skoro bez přestávky.

Zesílí se 25. dubna; Napoleon se chce přes to zabývatí svým posledním pořízením. Ač se tělo jeho zachvívá křečemi a v ústech má hořko, vzpírá se a napíše značnou řadu dodatků; jeho pozornost se při tom upíná na tisíc předmětů; jmenuje tam asi sto lidí. Diktuje potom a podpisuje pro své tři vykonavatele závěti, hraběte Bertranda, hraběte de Montholon a Marchanda, instrukce jak dlouhé tak složité.

Dne 26. je Napoleon zachvácen horečkou; v noci velmi silně blouznil a stěžoval si na prudké bolesti v nadbřišku a po straně.

P a u l F r é m e a u x

Večer rozmlouvá s vrchním maršálkem svého syna. Bojí se, aby vídeňský dvůr neudělal z něho kněze, kardinála; vévoda Zákupský nikdy nesmí přivoliti k této abdikaci; jeho francouzští přívrženci si zjednájí zprávy o vychování, kterého se mu dostává, a vynasnaží se, bude-li příležitost a až věc bude možná, aby potřeli vliv vychovatelů rakouských.

Den 27. dubna je nejpodivuhodnější ze smrtelného zápasu, kdy Napoleon za krutých bolestí projevuje chvílemi ještě tak překvapující schopnost mysliti a pracovati.

V šest hodin ráno Napoleon sotva se vzpamatoval ze záchvatu spavosti, po kterém zůstal chvíli skleslý, zlomen, propouští hraběte de Montholon, který u něho bděl. S Marchandem se zabývá zapečetováním své závěti a dodatků; na devět složených listů, svázaných páskami zelenými a páskami červenými, připojuje svůj podpis a svou erbovní pečeť.

Dá si podati tři skřínky z mahagonového dřeva, kde je uzavřeno značné množství tabatěrek, krabiček na bonbony, podobizen, skel a řádů, mezi nimi velkokříž čestné legie. Dá vyprázdniti tyto skřínky, které odkazuje také vévodovi Zákupskému, a začíná sestavovati jejich seznam.

Ve svém zaměstnání je často vyrušován zvracením. Přijdou Antommarchi a doktor Arnott, aby ho vyšetřili. Vidí, že dává tekuté černavé výměty, podobné ssedlině

kávové. To je příznak, nyní jistý, který se ukazuje po prvé, rakoviny žaludku nebo vředu neméně hrozného.

Naléhají na Napoleona, aby ustal, aby si aspoň nějakou chvíli odpočinul; odmítá: „Jsem ovšem unaven,“ praví, „ale zbývá mi málo času, cítím to; třeba to dokončiti.“ Jeho lože je pokryto všelikými věcmi; vybere z nich diamantový náhrdelník a zlatou tabatěrku. Náhrdelník dostane Marchand: „Tu máš,“ vykládá mu císař, „nevím, jak stojí mé věci v Evropě; ta dobrá Hortensie mi jej dala, když odcházela z Malmaisonu, domnívajíc se, že bych ho mohl potřebovati. Myslím, že má cenu dvou set tisíc franků. Dovolí ti, jakmile budeš zase ve Francii, očekávati osudu, který ti připravuji...“ Zlatá tabatěrka je bez monogramu; hrotem nožíku označí ji Napoleon pracně písmenem *N* a podá ji doktoru Arnottovi. Tím darem chce prostě osvědčiti, že si váží správnosti a vlídného chování toho muže; nikdy nečekal, ba ani opravdu si nepřál, nějaké vážné pomoci lékařovy. „Dej mi vína,“ řekne po chvílce Marchandovi, „slzička mi nemůže uškoditi...“ Oddaný sluha by svému pánu raději podal lék z hořce a magnésie, který předepsali lékaři: „Ach, nerozumějí ničemu. Dej mi toho vína, pravím ti, osvěží mne. Zajisté, neučiním nic, abych zkrátil své dni, ale nebudu se namáhati, abych je prodlužoval. Tu,“ dodal, klada ruku na pravý bok, „...ostří břitvy přejíždějí mne řeže.“

P a u l F r é m e a u x

Odpoledne diktuje dva dopisy, z nichž jeden je určen baronu Labouillerieovi, bývalému pokladníku jeho soukromých statků, druhý bankéři Lafittovi, opatrovníku jeho kapitálu v Paříži. Dává potom do obálek za šest milionů poukázek na vlastní řád. Napíše pak sám adresy všech obálek. Prostá lepenková deska, kterou drží levou rukou, je mu pultem; pravou rukou namáčí v kalamáři, jež mu podává hrabě de Montholon stojící u jeho lože.

Zachvátí ho zase dávení; je zmořen. Hlava mu klesne na polštář, oči se mu zavírají a asi o půl čtvrté usíná. V devět hodin večer vstává. Zahalen v županu, sedě v křesle před svým stolkem, shromáždí kolem sebe hraběte Bertranda, hraběte de Montholon a Marchanda, své tři vykonavatele závěti, a abbé Vignaliho. Káže vrchnímu maršálkovi, aby sepsal protokol o kusech, které zapečetil a na které chce, aby čtyři Francouzi připojili rovněž své pečeti a své podpisy.

Zdá se, že nyní všechno zařídil, na všechno pomyslel. Nikterak. Stará se ještě o znění listu, který bude příště poslán Hudsonu Loweovi. Hlasem, který neslábne, spíše zní silněji, diktuje:

„Pane guvernére, císař Napoleon zemřel dne..... po dlouhé a trapné nemoci. Mám čest podati Vám zprávu o tom.

Nařídil mi, abych Vám oznámil, přejete-li si, jeho poslední vůli. Prosím, abyste mi dal věděti, jaká jsou

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

opatření, určená Vaší vládou pro převezení jeho mrtvolly do Evropy, a rovněž jaká opatření týkající se osob jeho družiny.“

Společníci Napoleonovi jen s velkým úsilím přemáhají své pohnutí. „To podepíšete vy,“ řekl hraběti de Montholon, když skončil.

Výjev se odehrál v saloně longwoodském, kam Napoleon dal přenést své lože. Od osmi dní opustil svou ložnici, příliš omezenou, kde si stěžoval, že má málo vzduchu.

Následující den, 28. duben, je vyznačen novým vyvracováním černých výmětů promíšených vláknou krve. Tepna císařova bije slabě, často mluví nesouvisle. Ve chvíli klidu praví těm, kteří jsou u něho: „Toto zvracení, které se neustále opakuje, mi přivádí nyní na mysl, že u mne choroba je především v žaludku, a skoro si myslím, že je stížen tou nemocí, která přivedla mého otce do hrobu: nádorem u vrátníku. Je však třeba poznamenati, že jsem vždy míval železný žaludek; bolel mne jen v poslední době. Byl jsem také vždy střídavý, kdežto můj otec jedl velmi rád těžká jídla a pil lihové nápoje. Buď jak buď, nakazuji vám, abyste dali mou mrtvolu pitvati a oznámili, co bude zjištěno při pitvě, mému synu, aby byl varován.“

Toho dne Hudson Lowe, jemuž se dostává od doktora Arnotta zpráv pořád pesimističtějších, dává Longwoodu k dispozici všechny lékaře svatohelenské. Gu-

Paul Frémeaux

vernér je konečně přesvědčen, že nemoc, na kterou si stěžuje generál Bonaparte, již léta je vážná.

Dne 29. dubna Napoleon zvrací a blouzní zase.

V noci toho dne ke čtvrté hodině ráno diktuje císař, probudiv se z krátkého spánku a jsa ovládnán patrným vzrušením horečným, hraběti de Montholon návrh o novém určení, jehož se má dostati Versajům. Tomu diktátu dává název: *První sen*. Marchandovi dává psáti pod názvem *Druhý sen* návrh vojenské organisace Francie. Myslí, že mu je tak dobře, že by měl dosti síly, jak prohlašuje, aby projel na koni patnáct mil.

Po celý den 30. dubna vládne více svým rozumem; horečka ho opustila, tepna je pravidelná, má sotva bolesti, dýchá lehce. Je to klid, který předchází poslední záchvaty, obyčejné příměří před posledním zápasem se smrtí.

K půlnoci znenadání tělo nemocného ochladne jako led, srdce mu skoro přestane bít. Řeklo by se, že císař nemá dechu; dusí se, má škytavku umírajících.

Abbé Vignali dal postaviti oltář v jídelně; začíná modlitby čtyřicetihodinné.

Ale poslední chvíle není tak blízko, jak myslí: Napoleon bude žít ještě pět dní v bezvědomí nebo v blouznění.

Dne 1. května je žalostně sláb a ztrápen. Jeho prádlo je promočeno lepkavým potem; jeho tepna, slabá,

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

rychlá, bije až stokrát za minutu. S přestávkami mu přichází škytavka.

Nemocný vrtě hlavou a říká mrzutým tónem „ne, ne,“ odstrkuje vše, co se mu podává, lék i potravu. Antommarchi a doktor Arnott zůstávají celý den u něho. Často nepoznává nikoho z nich: několikrát jmenuje doktora Arnotta *Stokoe*; diví se, když slyší vyslovovati jméno Antommarchi, a táže se: „Což mne neošetřuje pořád O'Meara?“

Dne 2. května je dech rychlý, těžký, škytavka skoro nepřetržitá. Tepna stěží znatelná bije až 108 krát. Císař několikrát dáví. Pozbývá stále více vědomí, mluví s cesty. Myšlenky, které mu ještě zbývají, týkají se vévody Zákupského. Večer diktuje Marchandovi:

„Odkazuji svému synu svůj dům v Ajacciu s příslušenstvím; dva domy v okolí Salines se zahradami; všechny své statky v území ajačském, které mu mohou vynášeti padesát tisíc důchodu.

„Odkazuji...“

Marchand se tváří, jako by psal; žádného z těch korsických statků není.

Dne 3. května mluví Napoleon již jen s obtíží; trápen jsa palčivou žízní, chce vysvětliti správci domu Pierronovi jakýsi pomorančový nápoj, ale opakuje jen bez ustání „orange... orange...“

Všecky příznaky ukazují, že smrt je blízko. Abbé Vignali přináší císaři poslední posilu. Porada lékařská

P a u l F r é m e a u x

se koná v pokoji Antommarchiho mezi ním, doktorem Arnottem a vrchními lékaři Shortem a Mitchellem. Rozhodnou se, že budou postupovati proti zácpě nemocného; trvá již po tři dni a připojuje k jeho ostatním útrapám bolestné nadýmání. Ale přes svou naprostou vysílenost dovede Napoleon ještě projevit svůj odpor proti lékům; třeba užítí kalomelu, který mu lze podati snadno bez jeho vědomí.

Dne 4. května, když projímadlo dobře působilo, je zažívací ústrojí volné. Císař má méně nepokoje a úzkosti, zdá se, že nabývá trochu vědomí. Jeho slabost však zůstává stejně veliká; jeho tepna je slabá, snadno stlačitelná. Stále má škytavku. Aby mu ji zahnali, dají mu lék z opiové tinktury a éteru. Zároveň se snaží udržovati síly, které mu zbývají, rosolem a vínem.

Noc ze 4. na 5. květen mine v blouznění. Ve dvě hodiny Napoleon namáhavě vyslovuje slova „*France... armée...*“ Pak již nepromluví.

Ale v téže chvíli vyskočí křečovitě s lože a jeho síla je taková, že strhne na podlahu hraběte de Montholon, který se ho snaží zadržeti; málem by ho uškrtil, tak mu svírá hrdlo. Je to podle poznámky lorda Roseberyho poslední fysický projev té hrozné energie, která hýbala světem. Je potřebí, aby Archambault, který bdí vedle v jídelně, přišel a vybavil hraběte z křečovitě sevřených rukou císařových.

Uloží ho zase a od té chvíle zůstává tiše.

ZÁMEK V JAMESTOWNU

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

V pět hodin ráno zvrací stejně černé výměty jako 27. a 28. dubna. Nedlouho po tom pozbývá schopnosti polykati. Třeba hasiti jeho žízeň častým přitlačováním houby nasáklé vodou na jeho rty. Hrabě de Montholon převzal tento úkon milosrdenství. Několikrát chce ho vystřídati Antommarchi; umírající se pokouší po každé o pohyb, aby odstrčil lékaře, a odpuzuje ho pohledem.

Oko se pak stává nehybným, spodní čelist klesá. Napětí svalů povolilo. Smrtný chrapot se začíná.

Žádná naděje již není možná. Lékaři přes to pokládají za svou povinnost, zkusiti hořčičné náplasti na nohy a přílepy zprýskavé na stehna a hrudní kost. Ani náplasti ani přílepy nepůsobí.

Celý den zůstává Napoleon bez hnutí, leže na zádech, pravou ruku má vystrčenou zpod pokrývky a visí mu dolů.

Kolem jeho malého, železného lože s čtyřmi stříbrnými orly, polního lože od Slavkova a Marenga, čekají mlčky, zatím co abbé Vignali v sousedním pokoji šeptá modlitby, doktoři Arnott a Antommarchi, maršálek Bertrand, jeho manželka a děti, hrabě de Montholon, Marchand a ostatní ze služebnictva, Saint-Denis, Pierron, Archambault, Chandelier a Coursot. Jeden služebník chybí, který stížen jsa chorobou jater, leží také. Je to Noverraz. Najednou se objeví, vyjevený, rozplývá se v slzách. Dověděl se, že císař umírá, a přivlekl se, aby ho ještě jednou spatřil.

Venku je smutný den. Neústupný dešť padá od večerjška. Sinavé páry a dým se táhnou a třepí se po nebi longwoodském pod nehnutou, černou klenbou mraků. Jako by chtěl zdůrazniti svým hlasem hrůzu té chvíle, rozduje se jihovýchodní vítr v bouři, hučí po holé platině, kde se mezi akaciemi s holými rameny tyčí tragický dům.

Blíží se noc. V pět hodin a devětačtyřicet minut se zachvěje tělo císařovo dlouhým zamrazením, lehká pěna se zabělá na jeho rtech, jeho oči se obrátí v sloup a zůstávají široce rozevřeny. Pokoj, kde dokonal veliký vojevůdce, se naplní ihned křiky, nářky a slzami.

CÍSAŘ NAPOLEON NA SMRTELNÉM LOŽI

Kapitola 7.

PITVA A POHŘEB.

Nějakou chvíli po tom, když se takto skončilo mučednictví na Sv. Heleně, procházel se Hudson Lowe před domem Plantationu s majorem Gorrequerem a doktorem Henrym: „Pánové“, myslil, že je slušné a rytířské říci to, „generál Bonaparte byl největším nepřítelem Anglie a mým, *ale odpouštím mu vše*. Odejde-li takový muž jako on, smí se projevit jen žal a lítost.“

Nazítří, 6. května, pitva mrtvoly císařovy ukázala hrozné dílo nemoci, v níž milosrdný guvernér, nepřipomeneme-li ani ostatních jeho křivd, nechtěl viděti nic než lež a politickou komedii.

Vřed rozhlodal otvor v žaludku Napoleonově, na palec od vrátníku; bylo možno tam vstrčiti prst. Vnitřní povrch žaludku, vyhloubený jako plástev důlky, jež naplňoval černavý hnis, byl samá rakovitá materie nebo vyvíjející se nádory.

Poloviční přiznání protokolu pitevního a zpráva Antommarchiho, méně stručná, dávají kromě toho tušiti, že plíce byly nakaženy. Našli tam tuberkule; zji-

Paul Frémeaux

stili místa přirostlá k pohrudnici, vodnatou tekutinu citronové barvy v dutině hrudní.

Neposkytovalo-li srdce nic nepravidelného, ač bylo poněkud zatučnělé, splasklé a bledé, zdály-li se ledviny zdravé, měl zase měchýř v sobě několik kamenů.

Co se týče jater; vznikl rozpor mínění, který zasluhuje býti vyznačen.

Bylo velmi důležité určití přesně stav toho orgánu, poněvadž si Napoleon stěžoval po tak dlouhou dobu na zánět jater a úřady britské tomu nechtěly věriti.

Pět anglických lékařů, doktoři Arnott, Shorrt, Mitchell, Burton a Livingstone, podporováni Henrym a jiným pomocným lékařem, jménem Rutledge, přistoupili s Antommarchim k pitvě. Smutná operace se konala v topografickém kabinetě longwoodském v ostrém světle toho pokoje s pěti okny a malovaném zeleně. Generální pobočník Tomáš Reade, major Harrison a ordonanční důstojník Crokot, nástupce kapitána Lutyensa, zastupovali tam guvernéra; maršálek Bertrand, hrabě de Montholon a abbé Vignali kolonii francouzskou. Marchand, Saint-Denis a Pierron, kteří přinesli mrtvolu císařovu a položili ji na jeden ze stolů, v pokoji pokrytý prostěradlem, byli také přítomni.

Zjistili, že část žaludku, která byla nejvíce zpustošena, byla přirostlá k játrům, která uzavírala jako tampon otvor vedle vrátníku. Tato okolnost, zabraňujíc

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

rozlití hnisavých látek do života, zajisté, jak poznamenali někteří, spíše prodloužila než zkrátila dny Napoleonovy. Leč bylo naproti tomu možno, aby játra nebyla trpěla dotykem vředu a službou, kterou konala?

Opravdu se zdála zatvrdlá, naduřelá. V souhlase s Antommarchim vrchní lékař Shorrt, jemuž na svědomí dáno bylo, aby první podepsal protokol, který bude historickým, soudil, že jsou opuchlá. Jeho mínění velice vadilo třem zástupcům Hudsona Lowea, a generální pobočník Tomáš Reade ihned zakročil a žádal o dodatečné zkoumání. Rokování, které se asi zdálo hodně dlouhým maršálku Bertrandovi, hraběti de Montholon, abbé Vignalimu, Marchandovi, Saint-Denisovi a Pierronovi, nastalo okolo zejících vnitřností mrtvoly Napoleonovy, otevřené křížovým řezem a krvácející, při čemž Antommarchi zastával úřad pitevníka, drže játra císařova, vyndává je, rozřezuje a preparuje je jako v posluchárně. Nakonec doktor Shorrt trval na svém mínění, ale játra byla většinou hlasů prohlášena zdravými.

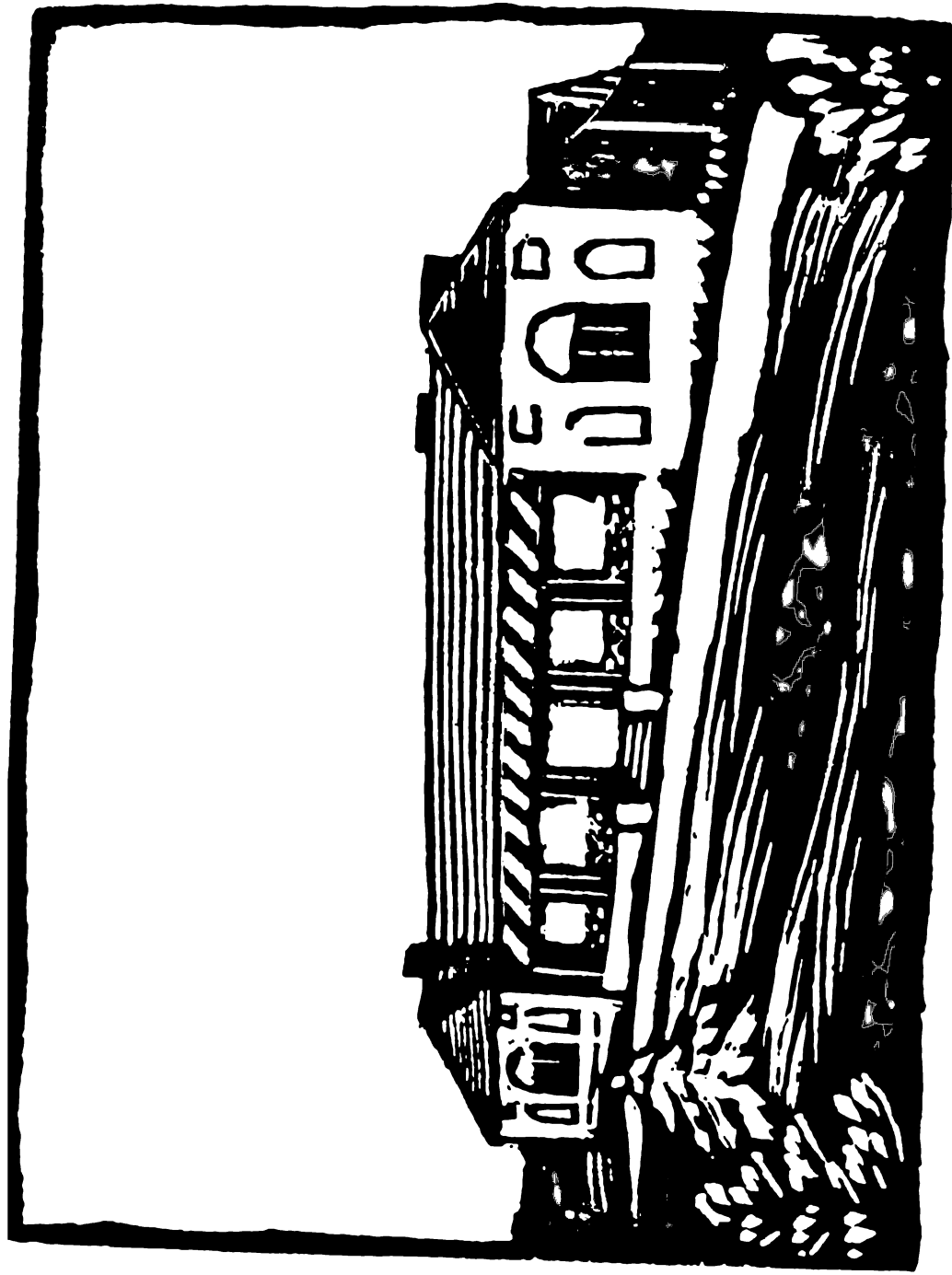
Nebude snad nezajímavé připojiti k těmto podrobnostem jednotlivosti jiného druhu, pozorované Henrym. Podle něho srdce Napoleonovo bylo spíše malé, a po latinsky poznamenává *partes viriles exiguitatis insignis, sicut pueri*. Okrouhlost ramen a útlost rukou a nohou měly cosi ženského, jako též nejvyšší bělost a hebkost kůže a nepatrná zarostlost.

Paul Frémeaux

Po pitvě bylo tělo balsamováno, pak je služebníci longwoodští oblekli v zelený stejnokroj s červenými výložky gardových jízdních myslivců, a císař v bílých kalhotách, vysokých botách, s pstrahami, s mečem po boku a s pláštěm z bitvy u Marenga, zlatem vyšíváním, položeným napříč lože, zůstal čtyřadvacet hodin vystaven v pracovně, která byla před jeho obyčejnou ložnicí. Pokoj ověšený černou látkou a plný světla tvořil „osvětlenou kapli“. Skoro všechna posádka svatohelenská chtěla tam jíti. Podle souhlasného mínění byl mrtvý svrchovaně krásný. „Jasný klid jeho výrazu,“ praví Henry, „odrážel se podivuhodně od rozruchu jeho života, prudkosti jeho povahy a jeho velikých činů.“ — „Neviděl jsem u něho za živa nikdy výrazu tak vznešeného,“ vypravuje major Gorrequer. „Nebylo již opuchlosti ani přílišné bledosti. Slyšel jsem, jak deset nebo dvanáct osob učinilo poznámku, že vypadá, jako by mu bylo čtyřicet let; podle mne zdál se dokonce ještě mladší. Jeho vlasy zůstaly černé; žádné stažení rtů, žádná vráska nehyzdila jeho obličej.“ — „Jak je krásný!“ volali podle vypravování třetího důstojníka vojáci angličtí, kteří hleděli na Napoleona.

Dne 7. května večer vložili mrtvolu do trojí rakve, cínové, olověné a mahagonové.

Předvídaje, že anglické úřady bezpochyby nedovolí převezení jeho těla do Evropy, označil císař jako

NOVÝ DŮM LONGWOODSKÝ NA SVATÉ HELENĚ

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v i

místo, kam má na Sv. Heleně býti pohřben, zátiší vedle pramene zastíněného dvěma vrbami, kam jeho sluhové chodili denně pro čistou vodu na jeho stůl. Nastínili jsme již dříve to melancholické místo: rokle plná zeleně a ticha na dně propasti Ďáblova poháru. Nazvali to místo později *Geranium Valley*, údolí kakostů. Napoleon byl tam dovezen 9. května.

Před pohřebním vozem, ověšeným fialovým aksamítem, kráčel abbé Vignali, oděný ve svá kněžská roucha; za vozem šli maršálek Bertrand, hrabě de Montholon a všecka družina longwoodská. Guvernér Hudson Lowe šel za nimi s admirálem Lambertem, nástupcem sira Roberta Plampina, s generálem Coffinem a markýzem de Montchenu. Obyvatelstvo ostrova, pestrý a málo pobožný dav, oblekl si sváteční šaty, aby byl při podívané na pohřební průvod. Posádka vzdávala císaři stejné pohřební pocty jako nějakému *vrchnímu veliteli anglickému*, a „jako na posměch“, poznamenává Henry, „vlály, když se s mrtvým ubírali mimo, ve větru prapory, na nichž zářila zlatými písmeny jména *Minden, Talavera, Albufera, Pyreneje, Orthez*.“

Tři chabé salvy vzdaly čest, když spouštěli do země největšího z válečníků.

Poněvadž tvrdý kámen je na Sv. Heleně vzácný, vybudovali na dně jámy malou hrobku, která přijala rakev, z pěti kamenných desek, vzatých z podlah pod děly. Šestá deska téhož původu ji uzavírala. S počátku

Paul Frémeaux

měli v úmyslu položit sedmou navrch na hrob, ale když o tom uvažovali, zdálo se, že tři velké desky, jimiž byl vydlážděn krb v kuchyni nového domu v Longwoodě, budou dostatečným náhrobkem.

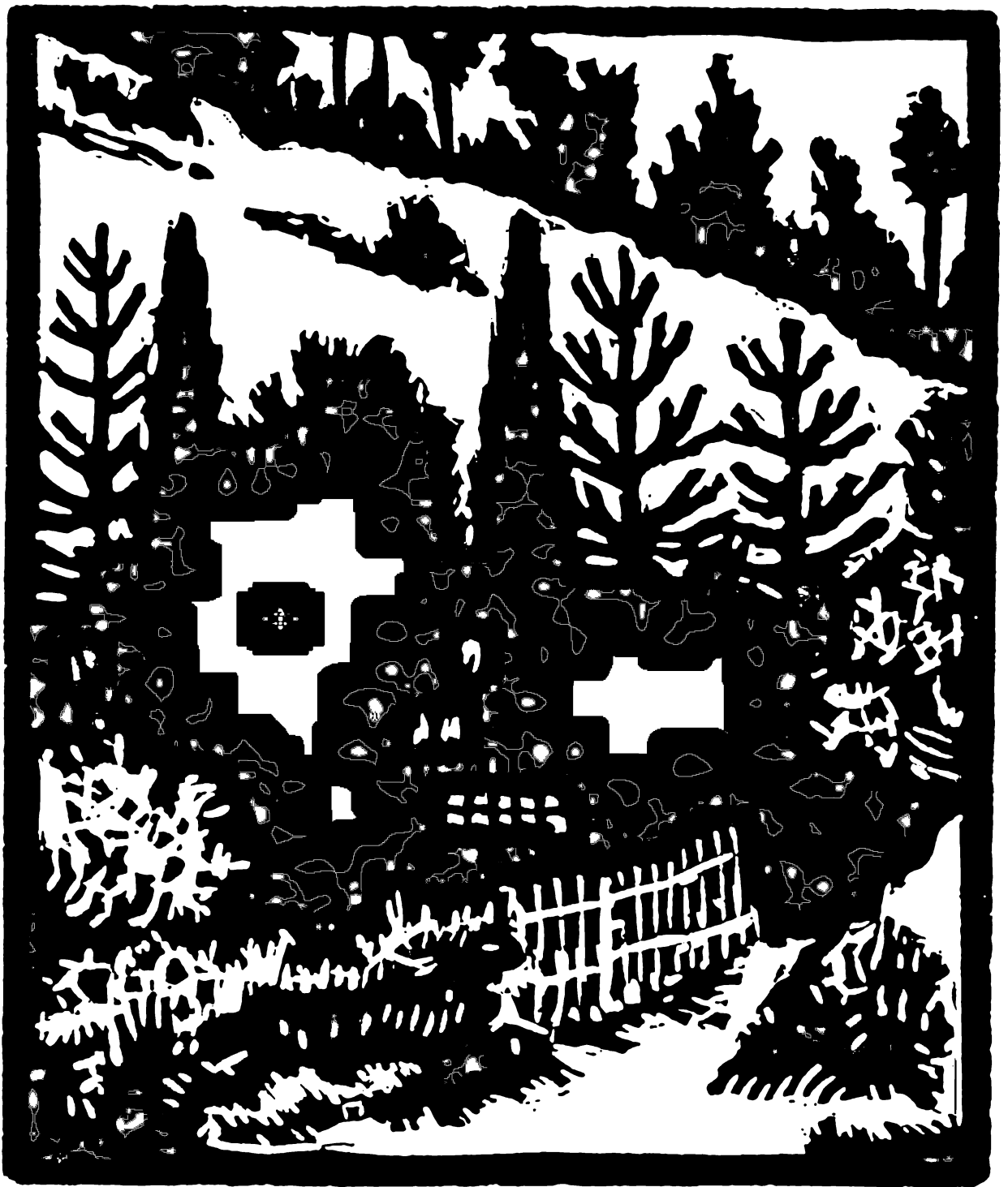
Nedali tam nápisu, poněvadž Hudson Lowe žádal, aby se připojilo *Bonaparte* k jménu *Napoleon*, které maršálek Bertrand a hrabě de Montholon chtěli tam dáti vyrýti.

Všeliké profanace následovaly. Proдали chudobný nábytek, jímž byl zařízen byt nebožtíkův a který by dnes měl cenu nesmírnou; jeho knihy, kromě těch, které byly odkázány vévodovi Zákupskému, a některých jiných, které si směli vzít Francouzi, byly dopraveny do Londýna a roztroušeny nahodile v dražbách. A když dům longwoodský byl prázdný, stal se tím, čím býval kdysi, čím však již nikdy neměl býti: stájí.

Zabral jej nájemce. V saloně, kde Napoleon zemřel, zřídil mlýn; do jeho pracovny a ložnice dal koně, krávy a vepře.

Zdálo se, že po císaři chtějí zachovati jen jeho mrtvolu. Zřídili strážníci v Geranium Valley, a hlídky se tam střídaly a neustaly tam hlídati s nasazeným bodákem až do 15. října 1840.

Toho dne za přítomnosti knížete de Joinville, vyslaného králem Ludvíkem Filipem, maršálka Bertranda, generála Gourgauda, barona Emanuele de Las Cases a Marchanda, kteří se vrátili na Sv. Helenu, byl hrob

HROB NAPOLEONŮV NA OSTROVĚ SV HELENY

P o s l e d n í d n o v é C í s a ř o v í

vykopán a hrobka otevřena. Anglie nakonec svolila, aby propustila svého zajatce; vrátila pozůstatky Napoleonovy Francii. Když vykopaná rakev byla vložena do ebenového sarkofagu, jež pokrýval nádherný aksamítový příkrov, opatřený orly a korunami císařskými, ubíral se zvolna dolů do Jamestowna na voze taženém koni pokrytými černými čabrakami, vedenými rukou za zvuku smutečních pochodů a za víření bubnů, zastřených rouškou. Nyní byly vzdávány Napoleonovi pocty panovnické. Guvernér Middlemore vyzval obyvatele Sv. Heleny, aby si oblekli šaty smuteční; všichni důstojníci vojska, které tvořilo dvojí řadu majíc zbraně obrácené, měli na paži krepovou pásku; vlajky pevnůstek byly spuštěny na půl stěžně; rána z děla ohlašovala pravidelně minutu od minuty postup průvodu, smutného, ale vítězného.

A když velký mrtvý došel na břeh, kde ho očekávala s kříží ráhen francouzská fregata, která jej měla odvézt z ostrova vyhnanství, hořejší i dolejší baterie jamestownské zahřměly naposled jemu na počest, jako by byly hřměly pro královnu Viktorii.

Roku 1821 Anglie uvrhla *generála Bonaparta* do hrobu bez jména, pod tři desky, vyrvané z dlažby kuchyně. Jako na dostiučinění zahrnula jej po devatenácti letech touto okázalostí, touto úctou, když byl z hrobu vyzdvižen *CÍSAŘ NAPOLEON*.

K DÍLU RUKY PŘILOŽILI...

a zásluh o vydání této knížky si dobyli přátelé Dobrého Díla, (kéž i dále „vieru mají živú, milováním omaštěnú“ !), jakož i shovívaví věřitelé, kteří ani z r a d o u Strážovou a Tichého ve svých úvěrech (ve staroč. úvěř = viera) zviklati se nedali. Tuto jsou po abecedě vyjmenováni:

- p. Matěj BARTONÍČEK z Chrudimi
- p. Cyril BLÁHA ze Staré Říše
- pí. Kateřina BRABLCOVÁ z Mutěnic
- p. Eduard BUMERL z Litoměřic
- p. František ČERMÁK z Prešova
- P. Alois DUMEK z Řitonic
- dr. Jaroslav DURYCH z Prahy
- P. Matěj FENCL z Uhřiněvse
- P. Karel FENCL z Prahy
- p. J. B. F... z Prahy
- p. Jan FLORIAN z Hladova
- p. Vojtěch FLORIAN ze Staré Říše
- P. Josef HANUŠ z Dolního Újezdu
- P. Tomáš HARANT z Rabštýna
- sl. Drahomíra HLAVINKOVÁ z Vsetína
- p. Václav HOFMAN z Opavy
- P. František KAŠPAR z Nicova
- sl. Žofie KLÍMOVÁ ze Soběslavi
- p. Stanislav KNETL z Českých Budějovic
- pp. KRYL a SCOTTI z Nového Jičína
- p. František KUBÍN z Albrechtic

p. Antonín LÍSKOVEC z Košic
P. Karel LOŠKO z Českých Budějovic
P. Emanuel MASÁK z Židenic
P. Ignác MILČINSKÝ z Žerčic
dr. Alfons NEUBAUER z Jičína
P. Vavřinec NOVOTNÝ z Nové Říše
dr. František ODVALIL z Mikulova
pí. Kateřina PAVLÁTKOVÁ z Velké
p. Bedřich PETRLÍK z Nestomic
P. František POLÁK z Telče
P. Václav POLEDNE z Prahy
dr. J. P... z Prahy
P. Josef PULLER z Vítkovic
dr. Kamil RESLER z Prahy
p. Bohuslav REYNEK z Petrkova
dr. František RICHTR z Třeště.
pí. Kalla ROSENKRANCOVÁ z Bratislavy
p. Vincenc RUSEK z Mariánských Hor
sl. Aloisie ŘEŘÁBKOVÁ z Prahy
P. Vojtěch ŘÍHA z Choustníku
P. Karel STELLA z Prahy
pí. Helena STRÁNSKÁ z Třebíče
p. Alfred ze SCH... z Hod.
p. Miroslav ŠITINA z Krnova
P. Karel ŠKVORECKÝ z Trhového Štěpánova
P. Josef ŠOSTEK z Olomouce
sl. Leopolda TENOROVÁ ze Šaratic
dr. Josef VAŠICA z Olomouce
P. Václav VEDRAL ze Skramníků

KURS 6. V KVĚTNU 1923

První tři kapitoly přeložil

Josef Florian,

ostatní až do konce

Jaroslav Skalický.

Vytiskli

Řryl a Scotti

v Novém Jičíně na Moravě.

Skladem

u Marty Florianové

ve Staré Řlši na Moravě.

DEO GRATIAS.